

I. International Research Congress of Language and Literature
المؤتمر العلمي الدولي الأول للعلوم اللغوية والأدبية
I. Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi

Full Text Book

كتاب وقائع المؤتمر

Tam Metin Kitabı

ISBN 978-605065857-6

9

786050

658576

www.rimarcongress.com

rimar.lisan@gmail.com

0090 539 700 63 02

ISBN 978-605065857-6

Tam Metin Kitabı
كتاب وقائع المؤتمر

Hazırlayan (إعداد)
Rimar Academy- ريمار أكاديمية

İmtiyaz Sahibi (صاحب الامتياز)
Dr. Bekir Mehmet Ali

Editör (المحرر)
Dr. Osman Türk

Editör Yardımcısı (مساعد المحرر)
Dr. Ahmet Kaya

Yayın Koordinatörü (منسق النشر)
Amir Kaplan

Baskı (تاريخ الطباعة)
Nisan (نيسان) 2021

Yayınevi Adresi (عنوان دار النشر)
Rimar Academy Publishing House
Kemal paşa Mahallesi, Atatürk Bulvarı Caddesi, Emlak
Bankası Blokları, A - Blok No:34 K:7 D:28
Aksaray - FATİH / İSTANBUL

ISBN:978-605-06585-7-6

Yayıncı Sertifika No: 47843

Matbaa Sertifikası No: 47843

Önsöz

I. Uluslararası Dil ve Edebiyat Araştırmaları Kongresi 27-28 Şubat 2021 tarihlerinde Iğdır Üniversitesi ve RİMAR Academy işbirliğiyle düzenlenen kongre Covid-19 salgınından dolayı çevrimiçi olarak İstanbul'da gerçekleştirmiştir.

Üniversiteler; eğitim ve araştırma faaliyetlerinin yanında, bölgesel analiz çalışmaları ve buldukları şehirlere yaptıkları katkıyla bölgesel gelişme ve uluslararası kalkınmada önem arz etmektedir.

Kongre, ilgili bilim insanlarını bir araya getirmek suretiyle Türk Dili ve Edebiyatı araştırmalarına yön verecek, yeni perspektifler kazandıracak bir platform oluşturmayı hedeflemektedir. Dil ve Edebiyat Araştırmaları alanında disiplinler arası çalışmaları teşvik etmek, nitelikli ve özgün akademik üretime katkı sağlamak amacıyla düzenlenen uluslararası bir kongredir.

Kongremize; Dil, Edebiyat, Kültür, Sanat, Tarih ve Sosyoloji alanında çalışan akademisyen ve araştırmacıları, özgün akademik çalışmalarla kongremize katkı sağlamaya davet edilmiştir.

Kongremize çok farklı ülkelerden davetli bilim insanı katılmış olup, ilgili yönetmeliklerin şartlarını sağlamaktadır. Katılımcı akademisyenler, sözlü veya poster sunumu kendileri tercih ederek katılım sağlamışlardır. Kongrenin dili Türkçe, Arapça ve İngilizce'dir.

Bu kongreye yurtdışı ve yurtiçinde olmak üzere toplamda 138 kişi başvurmuştur. 60 kişi bilim kurulu tarafından kabul edildiği; kabul edilen bildirilerin 11'i Türkiye'den, 49'u yurt dışında katılım sağlamıştır.

Kongrede sunulan bildirilerin özet metinleri veya tam metinleri yazarın isteğine bağlı olarak elektronik ortamda ISBN'li Kongre Bildiri Kitabında, tam ve özet metin olarak yayınlanacaktır. Katılımcının isteğine bağlı olarak Türkiye'den katılım sağlayan 8 makale ISBN'li Kongre Bildiri kitabında yayınlanmıştır.

Değerli bilim insanlarını ülkemizde görmekten mutluluk duyacağımızı belirtir, bundan sonraki çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Saygılarımızla....

Kongre Yönetimi

İçindekiler / Table of contents/الفهرس

İSMET ÖZELİN ŞİİRLERİNDE DİL KULANIM

Dr. Ahmet KAYA

P. 1-9

**EDEBİ ETKİLEŞİM VE KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYATIN ULUSLARARASI
UZLAŞMADAKİ ROLÜ**

Prof. Dr. Ghadir GOLKARIAN

P. 10-17

TÜRKÇEDE DOĞAL ÜNLEM EDATLARININ YAZIM BİÇİMLERİ

Dr. Öğr, Üyesi, Ahmet Turan DOĞAN

P. 18-25

MUSTAFA KUTLU'NUN "SIR" HİKÂYESİNDEKİ BİRLEŞİK YAPILI FİİLLER

Dr.Osman TÜRK

P. 26-31

ALİ BİN İSHAK'IN BÂHNÂMESİNDE FİİL ÇEKİMLERİ VE YAPILARI

Dr. Öğr, Üyesi, Ahmet ADIGÜZEL

P. 32-38

SURİYELİ GÖÇMENLERİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Ahmet ŞAFAK

P. 39-45

**رثاء الأخ بين الخنساء وفدوى طوقان
د. باکیر محمد علي**

P. 46-52

RADYONUN TOPLUMSAL KABULÜ VE DEĞİŞEN GÜVEN DUYGUSU:

"TÜCCAR OYUNU" ÖRNEĞİ

Dr. Öğr, Üyesi, Hakan ÇELİKTEN

P. 53-57

İSMET ÖZELİN ŞİİRLERİNDE DİL KULANIM

Ahmet KAYA¹

ÖZET

1944 yılında Sökel bir ailenin oğlu olarak Kayseri’de doğan İsmet Özel, ilk şiirini 1963 yılında yayımlayarak edebiyatımıza şair olarak önemli bir iz bırakmıştır.

Uzun süreler siyasi, düşünsel topluluklarda aktif görevler alıp en ön saflarda bulunmuş, düşünce yazıları ve söyleşileriyle içinde olduğu kitleyi mobilize ve motive etme becerisi göstermiş ise de şiirlerini içinde olduğu ve savunduğu görüşlerin aracı yapmamayı, şiirini “has şiir” kategorisi içinde tutmayı başarmıştır.

Edebiyatımızda “İkinci Yeni” olarak adlandırılan dönemin hemen ardından, ikinci yenin şiirinden de beslenerek bağımsız şair kimliğini oluşturmayı başarmıştır.

Bunu becerebilmesinin en önemli sebebi daha özgün imge oluşturabilmesi ve dilin imkanlarını özgün bir biçimde kullanabilmesindedir. Dili son derece rahat görünse de okuyucunun şiirinin dünyasına dahil olabilmesi ve şiirinden keyif alabilmesi için okuyucusunun da emek sarf etmesini istemektedir. Bu konuda okuyucusuna yardımcı olmak arzusundan olsa gerek, “Şiir Okuma Kılavuzu” dahi hazırlamış, bu çalışmasıyla öte yandan “poetikasını” ortaya koymuştur.

İsmet Özel’in kelimelere yaklaşımı kendinden önceki şair nesli gibi değildir. O kelimeleri alışılmış ve eskimiş şekillerinin dışında kullanmaktan, yani hep aynı şekilde kullanmamaktan yanadır. İsmet Özel’in kelime anlayışı, imgeci şiirin kelime anlayışıdır, tıpkı modern resmin nesne anlayışı gibidir. Kelimelere imgeci şiirin çok anlamlı genişliği içinde fonksiyon verir. Biçimsel özellikleri şiirlerinde kullandığı kelimelerin seçiminde gösterdiği titizlikle besler.

Bağlandığı siyasal düşünceleri şiirlerinde esas almayan, yani şiirini özellikle politik söylem aracı olarak kullanmayan İsmet Özel, ilk yıllarda sol, sonraki yıllarda da İslami terim ve kavramları kullanmıştır. Üçüncü dönem diyebileceğimiz son dönemde de milletçilik kavramları şiire dâhil olur.

GİRİŞ

Dil, bir toplumun düşünce yapısını gösteren, toplumu toplum yapan, insan ile toplum arasındaki bağı sağlayan en güçlü kültür ögesidir. Bu düşünceyle bağlantılı olarak, dil aracılığıyla kültürel bağların kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanabildiğini ve toplum yapısının anlaşılabilirliğinin kolaylaştığını söyleyebiliriz. İnsanların yaşadığı toplum yapısıyla bağlantılı olarak bir yaşayış şekli ve dil yapısı vardır (Türk, 2017). Dil, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en sade olaylarında, bilimin ana formlarında, gelenek-görenek ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar; dil her türlü maddesel yaşamın, tekniğin, ekonominin de koşuludur; dinde, hukukta, felsefe ve sanatta yeri vardır. Dilin etkide bulunan gücü, dilde izini bırakan dünya tablosu ile yaşamın bütün alanlarına yayılır. Buna karşılık dil de her bir alanın özel gereksinimleri ve koşulları ile kendi çevresini ve yönünü belirler (Türk, 2020)

Şiir anlamlı en küçük ses veya ses topluluğu olan kelimelerle inşa edilir. Yani kelimeler ile yazılır, söylenir. İsmet Özel’in kelimelere yaklaşımı kendinden önceki şair nesli gibi değildir. O kelimeleri alışılmış ve eskimiş şekillerinin dışında kullanmaktan, yani hep aynı şekilde kullanmamaktan yanadır:

“Kelimeler hep bir önceki kuşağın efsanelerini yarattıkları kelimelerdir. Artık gördüğümüz birçok kelimeyi (kan, alkol, çarşı, geyik, orman, uğultu, eskimek, fayton vb) arkamıza bakmadan bir yere oturtamıyoruz. Çünkü aynılık kelime seçişten ileri gelmiyor,

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kaliteuzmani@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7946-1015>

*genç ozanlar kavramlarda, dize yapısında, şiirin kuruluşunda da bir önceki kuşağın değerlerini sürdürüyorlar. Bunların genç bir ozanın sesinin kısılmasına her gün biraz daha yardım edecekleri için sakıncalı olduklarına inanıyorum.”*²

İsmet Özel’in kelime anlayışı, imgeci şiirin kelime anlayışıdır, tıpkı modern resmin nesne anlayışı gibi:

*“Şiirde geçen kelimelerin dış dünyadaki bire bir karşılıklarıyla değil, bu kelime bireşimlerinin bizde doğurduğu, yeniden ifade edilemez, başka kelimelere tercüme edilemez yapısıyla bir atılım.”*³

Kelimelere imgeci şiirin çok anlamlı genişliği içinde fonksiyon veren İsmet Özel, bu kelime anlayışını, *Halkın Dostları* dergisinde savunur ve şiirleri ile de buna örnek verir:

*“Şairler kelimelere Türk şiirinde o güne kadar sağlanamamış bir yer sağlamışlar, fiillerin kullanımında, takıların ele alınışında, tamamlamaları alışılmadık bir yapıda kuruluşlarında günlük anlayışın ötesindeki sahiciliğe ulaşma çabası göstermişlerdi.”*⁴

İsmet Özel biçimsel özellikleri şiirlerinde kullandığı kelimelerin seçiminde gösterdiği titizlikle besler. Bağlandığı siyasal düşünceleri şiirlerinde esas almayan, yani şiirini özellikle politik söylem aracı olarak kullanmayan İsmet Özel, ilk yıllarda sol, sonraki yıllarda da İslami terim ve kavramları kullanmıştır. Üçüncü dönem diyebileceğimiz son dönemde de milletçilik kavramları şiire dâhil olur. Örnelemek gerekirse, ilk dönem için “Mazot” ve “Partizan”¹, sonraki dönem içinse “Amentü” ve “Bir Yusuf Masalı”¹ni zikredebiliriz. Üçüncü döneme ise “Ben Türk Dediysen Eğer” örnek olabilir.

Politik şiddet içeren kelimelerin politik söylem gereği değil, agresif mizacının yansıması olduğunu özellikle belirtmemiz gerekir.

İsmet Özel de bütün şairler gibi sıklıkla kullandığı kelimelerle iç dünyasını bilinçli veya bilinçsiz ele veren şairlerdendir. Tercih edilen kelimelerin tahlili, çalışmamızın “Temalar” başlığı altında açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle ve öncelikle öne çıkan bazı kelimeleri ve kavramları burada da zikretmek istiyoruz:

En fazla öne çıkan kelime ve kavramlar ölü ve ölümlle ilgilidir. Bunların İsmet Özel’in fikri ve politik kişiliğini oluşturan ve etkisi altına alan en önemli unsur olduğu kanaatindeyiz. İkinci olarak en sık görülen kelime ve kavramlar cinsellikle ilgili olanlardır. Bunlardan bazıları şunlardır: kadın, erkek, öpüş, öpüşmek, sevişmek, meme, çıplak, yosma, fahişe, şehvet, soyunmak, dölyatağı, genelev, orospu, kasık, gerdek, ırz, bekâr, bekâret, kalça. Cinsellikle ilgili bu kadar kelime ve kavramların kullanılması ile ilgili daha detaylı bir çalışma gerektirdiğini düşünüyoruz. Tezimizin kapsamı içinde ancak şu kadarlık bir yorum yapabiliriz: Şair arzu ettiği yoğunlukta sevgi temeline dayalı cinsel mutluluğu bulamamıştır. Bu kanaatimizi doğrulayan açıklama ve örnekler tezimizin “Temalar/Konular” başlığı altında bir alt başlık olarak açtığımız “Kadın” bölümünde de görülebilir.

Şiirlerde öne çıkan başka kelime ve kavram, şehir ve şehirle ilgili olanlardır. Her ne kadar Muş, Erzurum, Kastamonu, Sürmene, Kozlu, Küba, Berlin gibi bilinen yerler zikredilmişlerse de şehir, daha çok belirsiz, herhangi bir şehirdir. Gene belirli şahısların değil, şehirde yaşayan sıradan insanların sıkıntıları olarak yer eder. Bu şehirlerin

² İsmet Özel, *Çenebazlık*, Şule, İstanbul, 2006, s.22.

³ İsmet Özel, *Yeni Gündem*, 16 Şubat 15 Nisan 1985.

⁴ İsmet Özel, *a.g.y.*

dışında başka yer isimleri de geçer. Bunlar: Akdeniz, Uzak Asya, Ke San, West İndies, Atlantik, Pasifik, Teselya, Maçın, Berlin, Nepal, Slovakya, Konisberg'dir

Politik ve politikaya dayalı şiddet içeren kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Bu kullanım bazen karşı olduğu teknoloji araçları olan makine, çark, dişli, kızgın ateş olabildiği gibi, bazen de şiddete dayalı mücadele edenler ve silahları olabilmektedir: Partizan, devrimci, propaganda, silah, tüfek, top, ateş...

İsmet Özel'in şiirlerinde dikkat çeken ve en yoğun kullanılan kelimeler doğa ve doğadaki varlıklardır. Güneş, ay, yıldızlar gibi gökyüzüne ait unsurlar, bunlara bağlı kozmik kavramlar ve güz, mevsim, kış, yaz, bahar, gece, akşam gibi zaman belirten kelimeler de şiirlerde bolca geçmektedir. Dağ, deniz, toprak, ırmak, göl gibi unsurlar ile buraların doğal isimleriyle zikredilmiştir. Hayvanlar ve bitkilerin bazıları şunlardır: Kuşlardan; serçeler, kırlangıçlar, kargalar, kuzgunlar ve yarasalar. En çok kullanılan hayvan ismi 'at'tır (aygır ve kısrağ).

Ağaç imgesi tek başına değil bir topluluk olarak (orman, koru, çalılık) olarak bulunur. İsimleriyle geçenler: ağaç, defne, söğüt, hayıt, nar, elma, portakal, zerdali ağaç veya ağaç ile ilgili meyve olarak şiirlerde geçmektedir. Ayrıca "gül" ve "karanfil" gibi çiçeklere sıkça atıfta bulunulduğunu belirtelim.

Medeniyete (teknolojiye dayanan şehir kültürüne) karşı çıkan İsmet Özel'in doğayı bu kadar çokça zikretmesini doğaya duyduğu özlemle açıklayabiliriz.

Halkın gündelik dilinde kullandığı birçok kelime Türk şiirinde ilk kez ya da yeni bir ışıltıyla kullanılmaktadır. İsmet Özel, şiiri ve şiir dilini zenginleştirirken toplumsal bilinçaltına da hitap etmekte, kelimelerle toplumsal bilinçaltına kök salmış olmaktadır. Öte yandan bu kelimelerin kullanımlarıyla unutulmaması için ihya etmiş oluyor ki, bizce bu eylem şairin takdire şayan bilinçli "şiir işçiliği"dir. Bu tür kelimelere örnek olarak şunlar sayılabilir: Kanırtmak, şarlamak, yunmak, bingıldamak, abanmak, kağşamak, tozumak, mushaf, hançere, zemheri, coşarlık, çatırtı, dalaşmak, zonklamak, azmak, ondurmak, sertlemek, tafra, ark, domurmak, hızar, haylamak, aşılınmak, banmak, cebelleşmek, delifişkin, kendir, sine, avlu, leğen, tamtekmil, durlanmak, alnaç, alesta, barışkın, çılğar, nadas, şayak, potur, dolukmak, taşlık, hisap kefareti, kargışlamak, gangster, irkitmek, berkitmek, fücür, lüküs, merkep, harta, suvarmak, ıhtırmak, görklü, çalkanmak, tıkız, babacan, vandal, fiyaka, pütür, hayıt ağacı, teneşir, delişmen, şakak, havsala, gümrah, heyula, badana, silkelemek, endaze, hısıım, fermuarlamak, semiz, zenit, gövermek, varoş, yayan, yarpuz, karamela, bıyık burmak, ukde, esenlemek, gürlek, nifak, hayta...

Erbain'den seçtiğimiz bütün bu kelimeler Türkçede zaten var olan, fakat şiir dilinde çokça kullanılmayan (ya da İsmet Özel'e dek çok itibar edilmeyen) kelimelerdir. *Bir Yusuf Masalı*'nda da buna benzer bir çok kelime vardır: Fayrap murdar, büklüm, satrap, arasta, yatık, yalgın, pıtrak, nesteren, yoksanmak, bayındırlamak, saka, ya rabbelâlemin, gücenik, odalık, çilingir, sıvışık, celep, natır, nadan, yırtlaz, yaygı, bilanço, çaput, serazat, perdah, çopurlaşmak, patavatsız, kışlak, ürya, müheyya, kerrat cetveli, kavlamak, sokunmak, sayıldı, küşüm, bühtan etmek, çingir çıkarmak, işmar, karmanyolacı, bezek, ossaat, breh, yadırgı, delimsirek, yeltenmek, emenmek, mağmum, acun, köstek, kübra, sagir, eğleşmek, urba, tartaklamak, alayış, bakıtmak, çapul, fiyonk, basübadelmeyt, desise, azman, yassılmak, eyyamcı...

Fark edileceği gibi, *Erbain*'de yer alan kelimeler arasında fiil kökenliler çoğunluğu teşkil ederken, *Bir Yusuf Masalı*'nda sıfatlar daha fazladır. Bu durum İsmet Özel'in bir özne

olarak dünyada eylemekten çok artık dünyayı tanı(mla)maya yöneldiğini gösterir. Bu basit gözlemden, Özel'in *Erbain* toplamında yer alan ilk dört kitabının genel olarak fiil ve yüklem kökenli kelimelerin merkezde yer aldığı bir dünyaya işaret ederken son şiir kitabında tahkiye üslubuna uygun olarak sıfat ve isim çeşitliliğinin yer aldığı sonucu çıkmaktadır.

İsmet Özel, tam bir kelime virtüözüdür. Atıol Behramoğlu, onun bu yönüne şu mısraları örnek gösterir:

*“gözlerim nemli değil
gözlerim namlu”* (“Aynı Adam”, *Evet İsyân*, s. 60)

İsmet Özel'in kelime seçimlerinde gösterdiği bu ustalığa başka bir örnek de aşağıdaki dizelerdir.

*“ağırkanlı bir güneşle yaşanan kış
ağır, kanlı bir güneşle yaşanan hasat zamanı”*
(“Üç Firenk Havası”, *Cellâdına Gülümserken*, s. 45)

Geceleyin Bir Koşu'da bir ergenin bedenine, aşka ve cinselliğe dönük ilgisi; Özel'in cinsel sorunları eşliğinde dünya tanınır bir hale gelirken ikinci ve üçüncü kitaplarında siyasal terminoloji daha baskın bir biçimde ön plana çıkar. Üçüncü kitabı olan *Cinayetler Kitabı*'nda yer alan “*Amentü*” şiirinden itibaren dinî-varoluşsal kelimeler de boy göstermeye ya da zaten bu yönde var olan kelimeler sıklaşmaya başlarlar.

Son derece berrak ve konuşulan bir Türkçe ile şiirlerini kaleme alan şair, Türk şiir dilinin kelime hazinesinin de genişlemesine böylece büyük bir katkıda bulunmuş olur. Fakat ilk şiirlerinde kimi kelimeleri deformasyona uğrattığı, dil bilgisi kurallarına aykırı davrandığı görülmektedir. Bu husus da onun bu şiirlerde İkinci Yeni şiirinin etki alanından o dönemlerde çıkamayışına bağlanabilir.

İsmet Özel'in şiiri kelime türleri itibariyle incelendiğinde bütün kelime türlerinin kullanılmış olduğunu görmek mümkündür. Eşit ağırlıkta olmasa da isim, fiil, sıfat, zamir, ünlem, bağlaç, zarf ve edat'ın kullanıldığı rahatça tespit edilebilir.

Fiiller, isimlere oranla (%13) daha az kullanılmış olsa da isim asıllı kelimelerin cümle içerisinde başka görevlerde görünebilmesi ve cümlenin yargısının fiil merkezinde oluşması yüzünden İsmet Özel'in şiirlerinde fiillerin oldukça önemli bir yeri vardır.⁵ Denebilir ki şiirler, fiillerin çok yoğun etkisi altındadır. Şairin politika ve şiddet öğelerini kullanması, kişisel sesini, mesajını iletme isteği gibi bazı etkenler bu etkinin asıl sebebinin oluşturmaktadır.

Fiiller şiirlerde yalnızca yüklem olarak da kullanılmaz, zarf-fiil ve sıfat-fiil olarak da kullanılmıştır:

*“Bize ne başkasının ölümünden demeyiz
çünkü başka insanların ölümü
en gizli mesleğidir hepimizin
başka ölümler çeker bizi
ve bazen başkaları
ölümü çeker bizim için*

⁵ Celâl Fedai; *İsmet Özel'in Hayatı Edebi şahsiyeti ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Y.Lisans Tezi, İzmir 1998.

*Ölümlle şaka olmaz diyenler
kıyasıya yanıldılar bu çağda
Taksitle ölüm diye bir roman yazıldı artık
Önce Öl/Sonra Öde denilmek suretiyle
aşılıp geçildi bu roman da.
Doların dalgalanmasına bırakıldı bu çağda ölüm
geceleri şehrin varoşlarında ikamete mecbur edildi
gündüzün kimlik soruldu ona
sağcı mı solcu mu olduğu sorusuna cevap verdi
seken bir kurşun kadar
kurşuni bir kış denizi kadar bile
taraf tutmayan ölüm.” (“Üç Firenk Havası”, *Cellâdıma Gülümserken*, s. 40)*

Özel'in şiirlerinde kullandığı 12920 kelimenin %43'ü isimlerden oluşmaktadır.⁶ Bu isimlerde, isim türlerinin hemen hemen her türü kullanılmıştır:

Soyut-mitolojik kişiler; Stiks, Pegasus, Vandal, İtaki, Pekos Bill, Mori, Markut:

“eskiden her üzgün bakışımı Pegasus 'a harcardım
her kapı gıcirtısından çocuklar dökülürdü, ne çirkin”
 (“Ölü Asker İçin İlk Türkü”, *Geceleyin Bir Koşu* s. 51)
“Mori, bakırcı çarşısı, incitepe
ağzımın üniformasına sokulurdu”
(*Geceleyin Bir Koşu/Geceleyin Bir Koşu* 47)
“Üşüt, yırtсын öpüşlerimi paslı tenekeler, soyunup org çalayım
ceketimle örteyim gecenin bütün itliğini
tanrım, Pekos Bil'im uçur beni”
 (“Geceleyin Bir Korku”, *Geceleyin Bir Koşu*, s. 59)
“Kadın. Kadını bir dilime katık ettiler.
Markuuuut! Torbanısarkıt.”
 (“Acının Omuzlanışı”, *Geceleyin Bir Koşu* s. 59)

Doğaya ait-coğrafya isimleri; toprak, deniz, gök, gökyüzü, yıldız, ay, bulut, ırmak, orman, bahçe, göl:

“Toprak ve yağmur savaşlılardı
anahtar ve kilit
birbirine girerdi ekmekle bulutlar”
 (“Üç Firenk Havası”, *Cellâdıma Gülümserken* s. 46)

Mekân-şehir isimleri; Akdeniz, Muş, Erzurum, Kastamonu, Sürmene, Kozlu, Küba, Uzak Asya, göl, Ke San, West İndies, Atlantik, Pasifik, Teselya, Maçın, Berlin, Nepal, Slovaky, Konisberg, Hanoy:

“o, korkunç bir yekinmedir buralarda
Hanoy'da bir uçaksavar.”
 (“Bir Devrimcinin Armonikası”, *Evet, İsyân*, s. 26)
“Kirpiklerimin ucundaki bulutlar
Muş'ta güzün artık son kelimeleridir
yüzümde serin soluğunu duyuyorum dünyalı meleklerin

⁶ Celâl Fedai; İsmet Özel'in Hayatı Edebi şahsiyeti ve şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Y.Lisans Tezi, İzmir 1998.

kar düşmeye başladı tepelerimize”

(“Muş'ta Bir Güz İçin Prelüder”, *Evet, İsyân*, s. 68)1F

Kozmik-gökyüzü isimleri; güneş, gök, gökyüzü, yıldız, ay:

“o temiz eldiveni gökyüzünün

tüfengimin ıssızlığını büyütürdü” (“Kaçış”, *Geceleyin Bir Koşu*, s. 30)

“Güneş, neredeyse orada bulur bizi”

(“Dişlerimiz Arasındaki Ceset”, *Cellâdımâ Gülümserken* s. 20)

Zaman isimleri; güz, mevsim, kış, yaz, bahar, gece, akşam:

“İşte bütün müsveddeleri yırttum

işte artık göğsümün kollarıyla” (“Kötü Şiirler”, *Cinayetler Kitabı*, s. 16)

“Kara yaz! Kararanlık yaz! Kararan vücutlardan

rihtıma varmayan ceset elbette hatırlanmaz.”

(“Akdenizin Ufka Doğru Mora Çalan Mavisi”, *Cinayetler Kitabı*, s. 44)

“Sabah şairin üstüne saldırıyor”

(“Yaşamak Umrumdadır”, *Evet, İsyân*, s. 44)

İnsan organları; el, göz, kan, yüz, saç, ayak, yürek, kalp, göğüs, ağız, dudak, beyin, damar, meme, karın, şakak, kafa, diş, gırtlak, kaş, göbek, göbek bağı, pazı, saç, sakal, ter, ten, kirpik, tırnak:

“işte artık göğsümün kollarıyla

gövdemin kokusundan buharlaşıyor şiir

işte onlar saçların kadar Boşnak

karşılıksız mektuplarım kadar yepyenidir.”

(“Kötü Şiirler”, *Cinayetler Kitabı*, s. 16)

Hayvan isimleri; kuş, hayvan, güvercin, kedi, serçe vaşak, kırlangıç, örümcek, kısırak, kelebek, sansar, oğlak, martı, merkep, leylek, küheylan, kurt, geyik, kumru, karga, karınca, deve, domuz:

“kuş öldü kanadının altındaki o yara

yağmurun karanlığını getiriyor geceye

yağmurun ırmaklarını getiriyor geceye

kuş öldü

küçük bir yorgunluktan ölmeden önce”

(“Kuşun Ölümü”, *Geceleyin Bir Koşu*, s. 26)

“Korkmayın ölüm bir başka ağzıdır yaralarının.”

(“Acının Omuzlanması”, *Geceleyin Bir Koşu*, s. 46)

“Kara yerden kırmızı gelincikler biterken

leylekler kirlenirken bin bereket uğruna

şeffaf, bakire kızlar pencerelerden

kaçırılmak için el ederken delikanlılara” (“Yaşatan”, *Evet, İsyân*, s. 76)

Bitki ve meyve isimleri; çiçek, papatya, gül, açelya, begonya, ısırgan, karanfil, leylak, ot, ağaç, defne, söğüt, hayıt, böğürtlen, nar, elma, portakal, erik, zerdali, kendir, kenevir, tütün:

“önümüz iliklenmiş, ayakkaplarımız bağlı

kimsenin uykusunun fesleğen koktuğu yok”

(“Tahrik”, *Cinayetler Kitabı*, s. 28)

“kanser, begonya, ölüm” (Sevgilime Bir Kefen/*Evet, İsyân* 27)

“ve mürdüm erikleri
ve dopdolgun elmalarıyla o bahçede
o geniş kalçalı yarimizi dört kere.” (“İnce Sızı”, *Evet, İsyân*, s. 56)

Cinsellik; kadın, erkek, öpüş, öpüşmek, sevişmek, meme, çıplak, yosma, fahişe, şehvet, soyunmak, dölyatağı, genelev, orospu, kasık, gerdek, ırz, bekâr, bekâret, kalça:

“senin sularına inen yırtıcılar
ve piçler yani aşk çocukları” (Seni Olan Yenilgi/*Geceleyin Bir Koşu* 21)

“uyurken bir kadına doyar gibi kanardı ayaklarım
kanardı ve bir irin seliyle boğulurdum her sabah.”
 (“Bakmaklar”, *Geceleyin Bir Koşu*, s. 53)

“Koynunda çaresiz, çıplak
İsyân işaretleri taşıyan
Bir ergen cesedi” (“Partizan”, *Evet, İsyân*, s. 11)

Politik şiddet öğeleri ve araçları; tüfek, silah, kurşun, mermi, namlu, rovelver, bıçak, hançer, kelepçe, mızrak, savaş, savaşçı, militan, ceset, kavga, isyan, idam, maktul, kıtal, çarmıh, katil, suçlu, yargı, mahpus, kan, ceza, katliam, suç, çarmıh:

“merak
bir devrimcinin hazırlığıdır
ve alçacak bir sesle uçar üstümden
kanser, begonya, ölüm” (“Sevgilime Bir Kefen”, *Evet, İsyân*, s. 27)

“otların sarardığı yerlerde güneş
kurşunun değdiği tende heves kalmıştır.” (“Tahrik”, *Cinayetler Kitabı*, s. 29)

“Ey şehre başaklar:
militan ruhlar ekleyen hayat!” (“Sevgilim Hayat”, *Evet, İsyân*, s. 52)

Meslek; vali, emniyet müdürü, bekçi, tüccar, çerçi, esnaf, polis, yargıç, gardiyan, komando, gangster:

“bekçi en saklı yerinden bir banka broşürü
bir piyango bileti çıkarıp
copunu gösteriyor lisebirdeki oğlana
sonra acılı olduğu açıkça anlaşılan
bir kadına bıyık buruyor” (“İls Sont Eux”, *Cellâdımâ Gülümserken*, s. 33)

Duygu; acı, hüznün, ağlamak, utanma, ağlayış, gaddar, isyankar,

“Ağlamadan
dillerim dolaşmadan
şafaktan utanmayıp utandırmadan aşkı” (“Mazot”, *Cinayetler Kitabı*, s. 65)

İsmet Özel, T. S. Eliot’un tespit ettiği, bir şairin eserinde konuştuğu üç tarzdan birincisi ki, en çok “şairin kendisiyle konuştuğu ya da kimseyle konuşmadığı ses”e uyduğunu daha önce de belirtmiştik. Bundandır ki, ilk dönem şiirlerinde yaklaşık 200’den fazla “ben” zamiri kullanılmıştır. Düşünsel değişiminin etkisiyle, mensubu olduğu yeni sosyal gurubun temsilcisi görünümüyle “ben” zamirinin yerine “biz” zamiri geçse de, yine de “ben” zamiri daha etkindir. “Ben” zamirini bu kadar sık kullanımının bize göre açıklaması, toplumsal teamüllerimizde olduğu gibi (belki şairler için hoş

karşılanabilecek) bir kibir belirtisi olmadığıdır. Olsa olsa kibre benzeyen, ondan mahiyet olarak farklı, aşırı “özgüven” belirtisi olduğudur. “Ben” kadar olmamakla birlikte “sen” ve “o” zamiri de kullanılmıştır. Sebebi ise hitabetçi üslubun, yani epik sesin yer yer diğer seslerin etkisi altında kalmasıdır:

“Bakın ben, bir çok tuhaf
marifetimin yanı sıra

ilginç ödeme yolları bulabilen biriyim”

(“Cellâdıma Gülümserken”, *Cellâdıma Gülümserken* s. 16)

“Bu yaşa erdirdin beni, gençtim almadın canımı

ölmedim genç olarak, ölmedim beni leylak”

(“Münacat”, *Bir Yusuf Masalı*, s. 11)

“Senin kuşların olurdu mevsimi yolculuklara çağırın”

(“Bakır Tenli Yapraklar”, *Geceleyin Bir Koşu*, s. 15)

Sıfatlar da İsmet Özel’in şiirlerinde alışlagelmiş kullanımlarının yanında yeni imgeler oluşturulmasında da kullandığından farklılığıyla dikkat çekmektedir. Örneğin; pis yüzüm, silik ayna, hırçın çalgılar, zengin dul, külden bir ağız, ölü asker, kirlilerin pencere, onaylı kağıt, tortop umut, Avrupalı at, mıslak tad, görklü dünya, dehşetengiz yetenek, muazzam uyku, dopdolgun elmalar:

“Demirden sağnaklar altında uyur sevdiğim

Göğsünde hazin ayak izleri eski şubatların”

(“Evet, İsyân”, *Evet, İsyân*, s. 39)

“eski moda güneş sanrılarından

bir şair cesedinden hiç farkı yok denizin”

...

“Kara yaz! Kararanlık yaz! Kararan vücutlardan

rihtıma varmayan ceset elbette hatırlanmaz.”

(“Akdenizin Ufka Doğru Mora Çalan Mavisi”, *Cinayetler Kitabı*, s. 44)

Birleşik ve uzun cümle kurmayı seven İsmet Özel, bunun neticesinde de zarflara, edatlara ve bağlaçlara sıklıkla yer vermiştir. Şairin oluşturmak istediği vurgu da serbest veznin imkânlarıyla dize dize ayrıştırılır. Okuyucu, şairin kılavuzluğunda aslında uzun bir cümle gibi duran metni şiir olarak algılamaya ve okumaya başlar.

“Oysa

insan zemheriyi

ve kadının doğurma vaktini bilir

her gün kalkıp öpüşülebilir sabahın üniformasıyla”

(“Bir Devrimcinin Armonikası”, *Evet, İsyân*, s. 22)

“Ölümlerle şaka olmaz diyenler

kıyasıya yanıldılar bu çağda

Taksitle ölüm diye bir roman yazıldı artık

Önce Öl/Sonra Öde denilmek suretiyle

aşılıp geçildi bu roman da.”

(“Üç Firenk Havası”, *Cellâdıma Gülümserken*, s. 41)

KAYNAKÇA

Özel, İsmet, *Çenebazlık*, Şule, İstanbul, 2006.

Özel, İsmet, *Yeni Gündem*, 16 Şubat 15 Nisan 1985.

Fedai, Celâl İsmet Özel'in Hayatı Edebi şahsiyeti ve şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Y. Lisans Tezi, İzmir 1998.

Türk, O. (2017). Türkçe Öğretmenlerinin Konuşma İlgileri Ve Sınıf İçinde Kullandıkları Konuşma Dili Üzerine Bir Araştırma. *Turkish Studies*, 12(6), 783-798.

Türk, O. (2020). Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 11 (44), (320-334).

EDEBİ ETKİLEŞİM VE KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYATIN ULUSLARARASI UZLAŞMADAKİ ROLÜ

Ghadir GOLKARIAN⁷

ÖZET

Edebiyat, bilgi edinme, bilgi ve beceri öğrenme ve kişinin kendisi, başkaları ve varoluş fenomeni hakkında farkındalık kazanmak için değerli bir kaynaktır. Eğitim biçimi, ulusların birçok edebi tarihinde en eleştirel ve ilkel edebi türdür. Klasik Osmanlı edebiyatında derin kökleri olan Fars veya Arap edebiyatı başta olmak üzere farklı ülkeler arasındaki edebiyat ilişkisini incelemek, karşılaştırmalı edebiyat dallarını anlamının farklı yönlerinden biri olarak kabul edilebilir. Türk edebiyatı ile Fars ve Arap edebiyatı arasında uzun süredir devam eden etkileşimin dünyadaki diğer edebiyat türlerinden daha önemli olduğunu söylemek abartılı olmaz. Çünkü İslam kültürü, şeriat, fıkıh ve ideoloji, MS 8. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Türk edebiyatını etkilediği gibi Ahmed Yasavi'nin ruhani liderliği ve tasavvuf edebiyatının gelişimi altında, Orta Asya'da yaşayan Türkler İslam'ın kurallarını, ilkelerini ve içtihatlarını edinerek Farsça ve Arap edebiyatını öğrenmeye ihtiyaç duydular. Farsça ve Arapça kökenli edebiyatın aynı eğilim ve kullanımı, Türkçe kelime hazinesini olumlu yönden etkilediği ve zenginleştirdiği gibi Türkçeyi pratik hale getirmesini de sağlamıştır.

Bu makale, edebiyatın geçmişteki işlevlerini ve çağdaş dönem edebiyatının tarihsel çözümlemesini göstermeyi, eğitim literatürünü işlevsel bir bakış açısıyla incelemeyi ve edebi eğitimin özelliklerini edebiyat yoluyla sıralayarak günümüzde bu tür edebiyatın genişlediğini göstermeyi amaçlamaktadır. İçerik, yapı ve türlerle ilgili terimlerden ziyade kültür ve sanat olgusu olarak edebiyatın edebi eserlerin toplanmasındaki yerini belirlemektedir. Ayrıca, makalenin kritik sorularını analitik çalışma kapsamında cevaplamaya çalışmaktadır. Edebiyatın birey ve toplum üzerindeki etkisi ve eğitim literatürünün etkileri nelerdir ve toplumların ihtiyaçları ne olabilir? Bu çalışma, literatürün farklı işlevleri olduğunu göstermektedir. Bugün, çocuk edebiyatı, popüler edebiyat, çevrimiçi edebiyat ve romanlar, kısa öyküler, minimalist hikayeler, tiyatro senaryoları, oyunlar, bloglar ve hatta şarkılar gibi edebi türler dahil olmak üzere diğer türlerde eğitimsel ve işlevsel edebiyat etkileri görülebilir. Bu dönemdeki farklılık ile ahlaki, politik, sosyal, hukuki vb. kavramlar özellikle hikâyede izleyiciye örtük olarak aşılarda ve ima edilmektedir. Kavram öğretimi dolaylı olarak durumları ve karakterleri gösterir. Konu itibarıyla, edebiyatın eğitimsel ve işlevselliğini anlatırken karşılaştırmalı edebiyatın niteliği ve etkisi de bu makalede tanımlayıcı-analitik bir yöntemle dikkate alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: karşılaştırmalı edebiyat, toplum, kültür, vahdet, edebi etkileşim.

Abstract

Literature is a valuable source for acquiring information and learning knowledge and skills and awareness of oneself, others, and the phenomena of existence. Its educational form is the most critical and rudimentary literary genre in many literary histories of nations. Examining the relationship between literature between different countries,

⁷ Prof. Dr. Yakın Doğu Üniversitesi, Fen & Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, Lefkoşa / KKTC,

<https://orcid.org/0000-0003-3801-7089>

especially Turkish literature with Persian or Arabic literature, which has deep roots in classical Ottoman literature, can be considered one of the various aspects of understanding comparative literature branches. It is no exaggeration to say that the long-standing interaction between Turkish and Persian and Arabic literature is more significant than any other literature type compared to other literature in the world. Because Islamic culture, sharia, fiqh, and ideology influenced Turkish literature from the 8th to the 14th century AD. Under the spiritual leadership of Ahmad Yasavi and the development of Sufi literature, the Turks living in Central Asia were able to acquire the rules, principles, and jurisprudence of Islam and thus needed to learn Persian and Arabic literature. The same tendency and use of Persian and Arabic roots literature were able to increase the number of Turkish words and make the Turkish language practical.

This article intends to show the functions of literature in the past and historical analysis of literature in the contemporary period and study educational literature from a functional point of view and enumerate the features of education through literature to show that today this type of literature has expanded in terms of content, structure, and types. This article can determine the place of literature as a cultural and artistic phenomenon in collecting literary works. The following article answers critical questions. What are the implications of natural and educational literature, and what are the needs of societies? This study shows that the literature has different functions. Today it can be seen in other genres, including children's literature, popular literature, online literature, and literary genres such as novels, short stories, minimalist stories, tracked scripts, plays, blogs, and even songs. With the difference in this period, moral, political, social, legal, etc., concepts are implicitly instilled and implied for the audience, especially in the story. Concept teaching indirectly shows situations and characters. This article has been compiled by a descriptive-analytical method.

Keywords: comparative literature, society, culture, unity, literary interaction

GİRİŞ

Edebiyat, toplumun refahı, mevcut neslin rahatlığı ve geleceğin ilerlemesi için kılavuz ve talimatlar gösteren hassas, güzel sözleri ihtiva eden yazılardır. İnsan yaşamında, bireysel ve sosyal fikirlerin tezahürü olarak bilinen edebi eserler, toplumun kültürel ve sosyal gelişimini önemli ölçüde etkiler. Edebiyat, çeşitli bilimlerdeki misyonunu yerine getirirken olayların, değerlerin, geleneklerin ve tarihsel geçmişin ve toplumun sosyal gelişmelerinin değerli bir hazinesi olarak kabul edilir. Kültürel ve sosyal araştırma ve onun yörüngesi ve sosyal sonuçlara etkisi romanlarda, tarih, felsefe, tiyatro, sinema, alegorilerde ve son olarak şiir ve düzyazıda incelenir. (Khoravi, 2015, s. 14-23) Bu bağlamda, bir sosyal bilim olarak edebiyat sosyolojisi gerçek işlevini göstermektedir. Yazıtlardan bugüne kadarki en eski yazılı eserler, bu alanın sosyal ve kültürel yaratıcılığını göstermiştir. Edebi konuların analizi, eğitim, yapısal, psikolojik ve kültürel dahil olmak üzere çeşitli yönlerden gerekmektedir. Elbette edebiyatın toplum üzerindeki etkisi ve tersine toplumun edebiyat üzerindeki etkisi yadsınamaz bir konudur. Örneğin, edebiyat ya da düzyazının etik mesajları, belki de depresif ya da şiddet eğilimli insanları orta düzeyde bir davranışa getirebilir. Nitekim Nezami Ganjavi, Feridüddin Attar Neyşaburî, Mevlana Celaleddin Rumi, Hafız ve Saadi Şirâzî, Muhammed Hüseyin Şehriyar ve diğerleri gibi büyük şairlerin eserlerinde sembolik kavramlar bol miktarda bulunarak toplum tarafından her zaman dikkate alınmıştır. Etkileri her yaşta ve her zaman

insanı uyandırmada etkili olmuştur. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak batı edebiyatının gelişmesi de edebi türleriyle birlikte, özellikle 20. yüzyıl edebiyatına olan ilgi, yeni nesil arasında git gide artmaktadır. Ne yazık ki, modern edebiyata bakmak ve onların öğretilerine güvenmek toplumu durgunlaştırıyor ve asimileye uğrattıyor. Batı edebiyatını Doğu toplumlarının inançları, gelenekleri ve inançlarıyla hiçbir ilgisi olmayan talimatlarla etkilemek, gerekli eğitim planlaması ve yönetimi olmadan eski edebiyatı zaman içinde anlamsız hale getirebilecek bir uyarı işareti gibidir, aynı zamanda bir önceki nesil ile yeni nesil arasındaki boşluğu dolduramıyor. Bu eğilim bile uluslar arasındaki edebi-kültürel etkiyi olumsuz hale getirerek etkileyebiliyor.

Kültürel bağımsızlık, ahlaki ve dini değerlerin genişliği ve diğer yandan bireyin ve toplumun boş zamanlarının ve ruh sağlığının doldurulması, o toplumun edebiyatı üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu nedenle insanlığa kesinlikle fayda sağlayacak edebi eserlerin etkisi göz ardı edilmemelidir. Edebiyat, sözlü ve yazılı olarak tercüme edilmiş hassas ve güzel eserlerin bir koleksiyonudur. Edebiyat ve kültür uzmanları sözlü ve yazılı eserleri yorumlamalı; eski ve çağdaş edebiyatın insan ve toplum, kültür, politika ve insanlık için neyin gerekli olduğu üzerindeki rolünü ortaya koymalıdır. Edebiyat, özellikle karşılaştırmalı ve eğitici edebiyatın belirli bir amacı vardır. Amaç, insan ruhunu yükseltmek ve toplumun sosyal ve ahlaki refahına rehberlik etmek için edebi, sanatsal, duygusal, kültürel ve dini kriterler göstermektir. Edebiyat, tüm olayların, ritüellerin, davranışların, çabaların, topluluk düşüncelerinin, milletin mevcut dilinin ve kimliğinin aynasıdır. Edebiyatın içeriğini ve konusunu inceleyerek toplumu tanıyabiliriz. Bu nedenle, bir nevi anlayış yaklaşımı ile sosyal olayları ve davranışları öğrenebilir ve herhangi bir sosyal fenomenlerin evrimini izleyebiliriz. (Rasouli, 2010, s. 54-70)

Edebiyatta karşılıklı etkileşim

Etnik esaslara dayalı fanatik yaklaşımla milli dili ve edebiyatı başka dillerden alınmış terimlerden arındırmak amacıyla yaklaşım sergilemek sadece ulusal dil ve edebiyatı yok etmekle kalmayıp onun küresel boyutta işlevselliğini de en düşük durum düşürür. Bu bağlamda ulusal birliğe meydan okuma gibi anlam kazanırken yeni yerel kavram ve terimler yaratmak, eğitimsel ve karşılaştırmalı edebiyat yolunda edebi uzlaşmayı, işbirliğini ve milletler arası uzlaşmayı da bozmuş olur ve aslında bu gibi yaklaşımlar olumsuz stratejiler olarak nitelendirmek gerek. (Aytaç, 1977, s. 74)

Önyargı, fanatizm ve aşırılık dile ve edebiyata uymadığı gibi dile ve edebiyata ve bir bütünlük olarak kültüre derin sıkıntılar yaratarak çelişki ortamı yaratabilir. Edebiyat, işlevsel koşullarını sürdürebilmek için işbirliği ve düşünce birliğine ihtiyaç duyan bir bilim alanıdır. Dünyadaki farklı milletlerden herhangi bir edebiyat için pratik koşullar yaratmak, dil ve edebiyatın büyümesi ve gelişmesi için zemin sağlar. Zamanla, karşılaştırmalı yöntem kullanılarak yerel edebiyatın zayıf yönleri veya güçlü yönleri belirlenebilir. Dolayısıyla, ana dildeki kelime veya ifadeleri rafine etmek ve girilen terim ya da sözcükleri hedef noktasına getirmek, ana dilin işlevsel koşullarına yardımcı olmamaktadır. Ayrıca, ulusal edebiyat veya dil küresel olarak devre dışı bırakılır ve diğer edebiyatla olan sözlü ve temel iletişim köprüleri yıkılır ve yerel edebiyat izole edilmiş olur.

Bu gerçek hem makro hem de mikro literatür için geçerlidir. İran, Afganistan, Türkiye, Irak ve benzeri farklı etnik ve ulusal dillere sahip ülkelerin toplumlarını ele alırsak tek bir dili ve edebiyatı görmezden gelmek ulusal parçalanmaya yol açmaktadır. Bu durumda milli birlik ve edebiyatı savunmak rengini kaybeder. Etnik gruplar arası etkileşim araçlarını görmezden gelmek, bu ülkeler için ciddi krizlere neden olabilir. Yalnızca tek

bir edebiyatın ve tek bir dilin pratik koşullarını yok etmekle kalmaz, aynı zamanda sosyal ve dilsel birliği de zayıflatır. Toplumda yakınlaşma ve uyum, millet formunda yok olur. İşte bu mikro-edebiyat krizlerinin bir örneğidir. Ancak, aynı konuyu küresel olarak ele aldığımızda ve ülkelerin yabancı kelimeleri kendi ulusal dillerinden arındırmayı düşündüğümüzde, sözlü, iletişimsel, eğitici, entelektüel ve teorik etkileşim yolları yaratılmadığı gibi küresel çerçevede bile edebiyatlar arası işlevsellik ve etkileşim de yok olup gider duruma gelir. İşte bu da makro-literatür durumunun bir örneğidir. (Ning, 2020, s. 585-594)

Edebi uzalşının gerekliliği

Ortaya çıkan edebi metinler, herhangi bir kültürün, yani toplumdaki dilin temel direklerinden biridir. Dil, kültürde ve toplumda temel bir role sahiptir ve ulus inşası sürecinde tek bir dilin önemli bir rolü vardır. Bir milletin tek dili, o milletin kültürel kimliğidir. Dil ve edebiyat üreten edebi ürünler, uluslararası düzeyde kültürel iletişimi ve etkileşimi teşvik edebilir. Aynı zamanda, mikro-edebiyat açısından tek bir dil, uluslar için bir ulusal kimlik duygusu yaratabilir. Milletler edebi ve dilsel kimliklerini fark ettikçe ve başarılı uygulama koşullarının farkına vardıkça, kendilerini diğer diller ve edebiyatla birlikte edebi-kültürel bağlamda dünya topluluğunun üyeleri olarak hissedeceklerdir. Bir milletin edebiyatı daha pratik hale geldikçe, o edebiyatın ve dilinin gelişimi ve büyümesi karşılaştırmalı edebiyatla sağlanır. Nesir ve nazım dahil olmak üzere edebiyat ve edebi ürün, ulusal uyumu etkin bir şekilde genişletebilir ve güçlendirebilir. Aynı zamanda, karşılaştırmalı edebiyatın gölgesindeki aynı ürünler uluslararası etkileşimleri etkileyebilir. Ferdowsi's Şehnâme'si gibi eserler bir cesaret ve şövalyelik duygusu uyandırdıysa, Yunus Emre'nin şiirleri de aynı zamanda ruhani ilkeler ve mistisizm hakkında ortak bir anlayış yaratabilmiştir. Hafız ve Rumi gibi bilgelerin eserleri ile tüm Doğu Edebiyatı ve milletleri, en azından Ortadoğu ve İslam dünyasının sağduyusu ve edebi metinleri, ülkeleri ve dilleri birbirine bağlayan köprülerdir. Bu köprü, uluslar arasında insanlık ilkelerini ve hümanist düşünceye bir uyum ortamı yaratır.

Bir diğer önemli örneğe değinecek olursak, Kur'an-ı Kerim ortak edebi ve dil açısından global bazada tüm Müslümanları bir araya getirebilecek literatür ürünüdür. Zira yer küresinde Müslümanlar her ırktan ve milletten oluşarak aynı dili kullanıp aynı edebiyattan yararlanarak tek Mülüman topluluğu gibi tezahür etmişlerdi. İslam dininin kutsal kitabı milyarlarca insanı bir araya getiren edebi ve dilbilimsel ürünlerden biridir. Hepsi Müslümanların Kuran literatürünü kullanmanın ve İslamî toplum denen geniş bir toplumda yaşamının tecellisidir.

Literatürde etkileşim ve uzlaşım

Sanat, insan düşüncesi ve duygusunun ürünü olduğu için insan yaratımı kadar eskidir. İnsan ve hayvan arasındaki farkı ifade etmede değerli yönlerin vazgeçilmez bir özü olan bu özellik, tarih sayfalarında insanın büyük bir yaratılış mucizesi olduğundan bahsedilmekte ve bu nedenle kendisine "Eşref Mahlûkat" sıfatı verilmiştir. İnsan düşüncesi ve zekası başkalarına dil yoluyla aktarılır ve edebiyat, insan düşüncesinin sözlü ve yazılı ifadesinin temelidir. Dolayısıyla edebiyat, bu tür antik çağlardan tam anlamıyla yararlanan ve tarihle, insanın yaratılışı ve entelektüel, sosyal ve kültürel gelişimiyle yan yana büyüyen sanatsal tezahürlerin en yüksek tezahürü olarak kabul edilebilir. İlk edebi cümleleri hangi insanın hangi dönemde söylediği tam olarak bilinmemektedir. Ancak apaçık olan şudur ki, insan, ister Allah'a yalvarışlarında ister alışlagelmiş sözlerden daha

güzel ve farklı bir sözle, duygularını Allah'a ve sevdiklerine ifade etmiştir. Edebi metinler, lirik şiirler ve dualar veya aşk şiirleri bunların birer örneklerdir. İlkel insan mağaralara sığındığı ve düşüncelerini taş duvarlara resmetmeye çalıştığı zamandan beri içinde olup bitenleri daha etkili ifade etmenin en önemli yolu olarak anlamış ve bu eylemin bir iletişim aracı olduğunu kavrayabilmişti. Sanatsal yeteneği ve dolayısıyla edebiyatı göstermek için birincil insan eğitimi ihtiyacıydı.

Tarihsel gerçeklere bakıldığında, farklı dönemlerde ve farklı topraklarda yaşayan insanların iki kritik konuya dikkat ettiklerini ve tüm düşüncelerinin bunlara göre şekillendiğini ve anlamının geldiğini görebilir: Sevgi ve nefret! Dostluk ve düşmanlık! Nostalji ve vuslat! Zafer ve yenilgi! Yetersizlik ve yetenek, ve buna benzeri kavramlar. Tüm tarih sayfaları savaflara, baskınlara ve göçlere yol açan anekdotlarla doludur. Alternatif olarak, ulusların kaynaşmasını zamanın ihtiyaçlarına göre tanımlar. İnsanların doğru yaşamasını sağlayan hikayelerden tutalım, alternatif olarak, sağlıklı insan düşüncelerini olumsuz yönde dönüştüren yazılar ve alıntılara kadar, hepsi insanı ve sonra insan toplumunu etkileyen edebiyat ürünleridir.

Bu nedenle düşünce bir vücut gibi temsil edildiğinde, vücudun damarlarındaki akan kan işte edebiyattır! Bölgesel coğrafi etkiler ve kültürel bağlar günümüzde siyasi sınırlarla sınırlı değildir. Yaşadığımız dünyanın koşullarına göre modern teknoloji ve iletişim çağı nedeniyle küresel bir köy haline geliyor. Yerli ve yabancı kültür, birbiriyle ne kadar çatışırsa çatışsın, dünyanın her yerinde insanın yaşam koşulları ve bir arada yaşaması öyle bir hale gelmiştir ki, insan ve toplumların birbirlerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu etkiler, her şeyden çok edebiyatta ve edebi ürünlerde kendini gösterir. Besteler, şarkılar, türküler, sinema ve sahne oyunları ile ilgili senaryolar, mutfak kültüründen ev dekorasyonuna, geleneklerden geleceğe bakışımıza kadar, hepsi bir arada edebi ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla edebiyat, etkileriyle hem şok edici hem de öğretici olabilen dalgalar gibidir. Edebiyat, tüm temel yönleriyle toplum kültürünün şekillenmesinde hayati bir rol oynar. Bu nedenle her millet ve toplum asimilasyondan muzdarip olmaması için edebiyatını korumalıdır. Aksi takdirde herhangi bir milletin zengin kültürü en kısa zamanda bir alt kültür haline gelebilir. Bu nedenle, diğer ulusların edebiyatını ve karşılaştırmalı edebiyat sürecindeki etkilerini incelerken, diğer ulusların edebiyatının daha ince noktaları belirgin hale gelebilir. Bu vurgunun yerel edebiyatı zayıflatabileceği ve edebiyatın yapısına zarar verebileceği gerçeği de unutulmamalıdır. Tarih boyunca edebiyatını desteklemeyen ve koruma konusunda başarılı olamayan toplumların, dilleri, lehçeleri ve hatta kelime hazinelerinin en kısa sürede giderek zayıfladığı görülmüştür. Dolayısıyla, ulusal dil ve edebiyat ve bir bütünlükte “milli kültür” ikini sınıf ve alt kültür seviyesine ulaştığı da kaçınılmazdır. Bu gerçeğin bariz örnekleri sömürge ülkelerde çok iyi görülebilir.

Edebiyatın kökeni ile ilgili olarak Will Durant'ın açıklaması dikkat çekicidir. (Golkarian, 2019, s. 91-100)

"Kelime ve diksiyon biliminin ortaya çıkışıyla insanın yaratılması arasında bağ olduğu gibi kelimeyi daha öncelere dayandırmalı. Kelime kendisi ima ettiğine rağmen, yazı ve harflere atıfta bulunur. Kökeninin başlangıcı, genellikle söylenen ilk kelimelerdir. Kelimeler henüz alfabetik, süslü yazı ve sözlük biçimindeyken dinsel ayinler ve büyücülerin anlattıkları kâhinlerin anlattıklarını hayat bulmuştu. Sonraki asırlarda ise rahipler tarafından

sinagog, kilise ve ateşgâhlarda dua halinde okunarak ağızdan ağza aktarılmış ve sonradan sayfalara dökümüştü."

İlk insan topluluklarının oluşması ve insanın entelektüel ve duygusal ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte, edebiyat da içsel insan kaygılarından kaynaklanan farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Ritmik dini ilahilerle başlayan edebi söylem, kurgu, atasözleri, dini ve destansı mitler, edebi düzyazı ve nihayetinde en kabul edilebilir edebiyat türü olan şiir gibi çeşitli edebiyat biçimleriyle yüzyıllar içinde giderek büyüdü, genişledi ve oluşturuldu. Şiir ve sözler her biri toplumun çeşitli katmanları arasında güçlü bir konum kazanarak günlük insan yaşamıyla o kadar iç içe geçmişlerdi ki sanki su, yiyecek, barınma ve hava gibi yaşamın gereklilikleri gibi insan ve insan hayatına eşlik ediyordu. Tabiki şiir diğer edebi biçim ve türlerden daha önce ortaya çıkmıştı.

Edebiyat tarihine kısaca bakıldığında şiirin izleri her çağda ve toplum kesimlerinde görülebilir. Cami, kilise ve sinagogdan kahvehaneye, çarşıya ve padişah saraylarına kadar her yerde kendine özgü işleviyle görünmektedir. Elbette şiirin evrimi ve tarihsel iniş çıkışları esastır, ancak edebiyatın günümüz toplumlarındaki yeri ve çeşitli işlevleri yadsınamaz. 1990'larda yeni fikirlerin ortaya çıkması, klasik beşeri ve sosyal bilimlere karşı metodolojik protestolar ile birlikte, kültür açık bir gösterge olarak uluslararası sistemin evriminde hayati bir rol oynadı. İnsan hakları, demokrasi, küreselleşme vb. kavramlar, modern iletişim ve teknoloji ve ileri medyanın desteğiyle evrensel hale geldi. Öyle ki bugün bir ülke bu kavramları görmezden gelirse küresel bir tepkiyle karşılaşacaktır.

Ulusların edebiyatı arasındaki etkileşim ve uzlaşımı, uluslararası toplum tarafından kabul edilen ve insan düşüncesi tarafından onaylanan bir yasa haline gelmektedir. Farklı ulusların edebiyatının etkilerinden uzak durmak, kültür hakkındaki gerçekleri görmezden gelmek demektir. Bu nedenle, milletlerin edebiyatının etkisini anlamak, karşılaştırmalı edebiyata dikkat etmek, insanlar arasında bilgi ve içgörünün kesin ilkelerinden biri sayılıyor.

Medeniyetler diyalogunda karşılaştırmalı edebiyatın rolü

Uluslararası edebiyat arasındaki bağlantının incelenmesi ve çeşitli yönlerinin dikkate alınması, karşılaştırmalı edebiyatın temel dallarından biridir. Elbette Farsça ile Türkçe ya da Arapça ile Türk edebiyatı arasındaki etkileşim ve uzlaşım uzun zamandan beri var olan bir gerçektir ve dünya milletlerinin edebiyatları arasında oluşmadığı etkileşimin daha ötesine gittiğini vurgulamak abartılı olmayacaktır. (Karaismailoğlu, 2013, s. 6-15) Tabi bunun altında dini, kültürel, sosyal faktörler bulunmaktadır. Karşılaştırmalı edebiyatın ulusal ve küresel faydaları şu şekilde özetlenebilir:

- 1- Edebiyatını zenginleştirmek ve geliştirmek
- 2- Dünyanın diğer milletlerinin kültürlerine ve edebiyatına aşinalık
- 3- Etnik önyargıların azaltılması
- 4- Zayıf yönleri bulmak
- 5- Dünyanın diğer milletlerinin düşünce ve yaklaşımlarına aşinalık
- 6- Dünyanın diğer milletleri ile entelektüel ve edebi etkileşim kurmak

Karşılaştırmalı edebiyat çerçevesinde, her milletin yerli ve milli edebiyatı, korunması ve hayatta kalması, diğer milletlerin edebiyatının kazanımlarından, zevk ve yeteneklerinden yararlanılarak büyür. Bu şekilde, farklı uluslararasıdaki anlayış seviyesi artmış olur.

Edebiyat, sınırlı bir etnik çerçeveden dünya edebiyatına taşınarak uluslararası birliğe ve insan ilişkisine yol açmıştır. (Shunqing Cao, 2020, s. 86-105)

Elbette dünya edebiyatının anlamı, Almanya'yı dünya kültürünün ve insan düşüncesinin merkezi yapan ve her türlü edebiyatın bir araya gelmesini ümit eden Alman şair Goethe'nin teorisine dayanan edebiyatın ortaya çıkışı değildir. Zira ona göre büyük edebiyat ancak insan-dünya ilişkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Merkez eksenli olarak diğer edebiyat türlerini çeker, diğer ulusların edebi eserleriyle beslenir ve sonunda, alternatif olarak ortaya çıkar.

Dünya edebiyatı derken, Gifford'un her dilin kendi standart edebiyatına sahip olması gerektiği teorisine benzemeyen bir birim haline geldiği de değildir. Örneğin, tüm İngilizce konuşan ülkeler arasında İngiliz edebiyatının birliği, standart bir edebi koleksiyon oluşturdu. Aynı şekilde, dünyanın diğer dilleri de tek bir edebiyat yaratarak, her dilin birliğini yaratmak amacıyla yazılı olana kadar edebiyatı yaymak ve sonunda tüm bu koleksiyonlar arasında genel bir birliğe yol açmayı planladı. Nitekim bugün Arap dil birliği, Türk Dünyası dil birliği gibi yaklaşımlar bu bağlamda dikkate alınabilecek mevzulardır. Yani, ne kadar dil kolonisi olursa bir o kadar dünya dili yelpazesi olşa gelebilir ve bu eksenle uluslararası diyaloga zemin hazırlar. (Golkarian, Yabancı kaynaklarda karşılaştırmalı Edebiyat alanında Nesimi'nin İzleri, 2020, s. 1-16)

Elbette bu konu ile ilgili başka teoriler de ortaya atılmaktadır. Nitekim bazı dil ve edebiyat düşünürleri dünya edebiyatının oluşagelebilmemesini ancak dünyada dünyaca ünlü bir üne kavuşmayı başarmış olan yazarların kadim edebi hazineleri ile kendi eserlerini bir araya getirebilmeleri sonucu dünya edebiyatı ulusal dillerine göre oluşturulabilir diye vurgu yaparlar. Elbette bu teorilerin hiçbiri doğru ya da tam değil.

Bu tanıma göre karşılaştırmalı araştırma, iki farklı dilde yazılmış, birbirinden etkilenmiş ve ilk eserin etkisiyle yazılmış iki eseri incelemektir. Bu nedenle, bu tür araştırmalar medeniyetler arası diyalog için en iyi araç olabilir. İlk olarak, böyle bir karşılaştırmalı çalışma elde edildiğinde, bunun edebi bir hareketin ürünü olduğu veya bir dilden diğerine sözcüksel bir etki oluşturduğu bulunmuştur. Uyarılama sürecindeki edebi ürünün iki millet arasında etkileşime girebildiği başta olmak üzere bir dil sağlayabildiği söylenebilir. Yani, iki edebi ürün, borç veren ve borç alan gibi iki farklı ulustan olmaktadır. Biri etkiler, diğeri etkilenir. İkinci olarak düşünce ve dil etkileşimi, iki ulus arasındaki diğeri ekonomik, sosyal, politik, dini vb. bağlar için bir temel sağlayabilir. Böylelikle dünya edebiyatı kavramı anlam bulur.

SONUÇ

Edebiyat arasındaki etkileşim, yalnızca dilbilimsel ortak noktalara dayanmakla mümkün değildir. Bunun yerine, bir ulusun edebiyatındaki dil yeteneklerine ve konuşma gücüne önem vermek, diğer ulusların dikkatini bir toplumun yerli edebiyatına motive edebilmek ve çekebilmeştir. Açıkça görüldüğü gibi, iki ulus arasındaki edebi kavramların etkisi, uluslararası uyum, birlikte düşünme ve standart bir görüş için zemin hazırlar. Bu nedenle edebiyat, eğitici bir rol oynayabildiği ve entelektüel yapıyı etkileyebildiği zaman kullanılır hale gelir. Buna ancak karşılaştırmalı edebiyat sürecinin başlamasıyla ulaşılabilir.

Karşılaştırmalı literatürün gözden geçirilmesi hem ulusal hem de küresel bağlamda yararlıdır. Çünkü ulusal bağlamda yabancıların edebiyatı ile tanışmasına neden olmakta, milli dil ve edebiyata karşı gereksiz önyargıları azaltmaktadır. Belki de ulusal edebiyata karşı kör ve yanlış yerleştirilmiş önyargı, ulusal dili ve edebiyatı izole eder ve onu, yararlı entelektüel-kültürel akımların üretilmesi üzerindeki olumlu etkisinden mahrum kılarak küresel bağlamda, dünyanın çeşitli ulusların edebi, entelektüel, kültürel ve sosyal ilişkilerini teşvik eder.

Karşılaştırmalı edebiyatı inceleyerek, farklı milletlerin medeniyetlerini ve kültürlerini karşılıklı olarak tanıtmada kesinlikle farklı milletlerin şairleri ve yazarları etkilidir. Çünkü onların aracılığıyla düşünce tarzları anlaşılabilir duruma gelir. Yazar ve şairlerin düşünce ve yaklaşımları diğer milletler arasında yaptıkları çalışmaları sayesinde fark edilir, gözden geçirilir ve sonuç olarak yaptıkları çalışmalarla coğrafi sınırlarını aşabilir, böylece yazar ve şairlerin adı ve ünü hatta küresel sınırlara ulaşabiliyor.

KAYNAKÇA

- Aytaç, G. (1977). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi, Edebiyat Yazarları III. (Vol. 2). Ankara: Gündoğan Yayın.
- Golkarian, G. (2019). Ana dilin yanında ikinci dil öğrenimindeki eğitim sorunları. (M. Kılıç, Dü.) Eğitim Bilimleri Tam Metin Bildiri Kitabı, 1(1), 91-100.
https://www.researchgate.net/publication/336252490_EGITIM_BILIMLERI_tam_metin_bildir_i_kitabi_EDUCATIONAL_SCIENCES_PROCEEDING_BOOK_adresinden_alindi
- Golkarian, G. (2020). Yabancı kaynaklarda karşılaştırmalı Edebiyat alanında Nesimi'nin İzleri. Universal Journal of History and Culture, 2(1), 1-16.
https://www.researchgate.net/publication/341190356_UJHC_Vol_2_Issue_1_adresinden_alindi
- Karaismailoğlu, A. (2013). Tarih Boyunca Türkler ve Farsça: Modern Yaklaşımlara Bir Eleştiri. Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 6-15.
- Khoravi, Z. (2015). Edebiyatın toplumda rolü. Daneshjou, 4(12), 14-23.
- Ning, W. (2020). The Interactive Relations Between Science and Technology and Literary Studies. Comparative Literature Studies, 57(4), 585-594.
doi:<https://doi.org/10.5325/complitstudies.57.4.0585>
- Rasouli, P. (2010). Toplum birlikteliğinde yerli edebiyatın etkisi. Scientific Journal of Sociology, 2(22), 54-70.
- Shunqing Cao, J. L. (2020, 11 25). General Variation Theory: A Perspective of Generalized Science. Comparative Literature: East & West , 4(2), 86-105.
doi:<https://doi.org/10.1080/25723618.2020.1844114>

TÜRKÇEDE DOĞAL ÜNLEM EDATLARININ YAZIM BİÇİMLERİ

Ahmet Turan DOĞAN⁸

ÖZET

Ünlem edatları, Türkçede diğer sözcük türlerine göre üzerinde daha az değerlendirmenin yapıldığı sözcük grubudur. Diğer taraftan, ünlem edatlarının kökeni, yapısı, dil bilgisel anlamları gibi konularda çalışmalar giderek artmaktadır. Bu çalışmalardan biri de doğal ünlem edatlarının diğer ünlem edatlarından farklılık gösteren yazım biçimlerinin araştırılmasıdır. Söz konusu çalışmada bu biçimler üzerinde durulmuştur.

Ünlemler içerisinde köken bakımından herhangi bir dünya diline ait olmayan bir tür doğal refleks durumundaki doğal ünlem edatları boğumsuz seslerden oluşurlar. Dildeki boğumlu seslerden oluşan sözcüklerin aksine bunların standartları belirlenmiş bir yazım biçimi de bulunmamaktadır. Bu çalışmada doğal ünlem edatlarının Türkiye Türkçesindeki söz konusu farklı yazım biçimleri çeşitli roman, hikâye ve derlemeden seçilen örnek kullanımlarla incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil bilgisi, ünlem, yazım.

Abstract

Interjections are a group of word class that are less researched than other word classes in Turkish. On the other hand, the number of studies conducted on the etymon, structure and grammatical meanings of interjections is increasing. The focus of one of these studies is to evaluate the orthographic formats of natural interjections that differ from other interjections. This study also aimed to evaluate these formats.

Natural interjections among interjections, which are a kind of natural reflex that do not belong to any world language, are composed of unarticulated sounds. Unlike the words composed of articulated sounds in the language, they do not have a standardized orthographic format. In this study, different orthographic formats of natural interjections in Turkish were evaluated by making use of examples selected from various novels, stories and corpus.

Key words: Grammar, interjection, orthography.

GİRİŞ

Ünlem edatları, his ve heyecanları, sevinç, keder ıztırap, nefret, hayıflanma, coşkunluk vb. gibi ruh hallerini; tabiat seslerini, seslenmeleri; tasdik, red, sorma, gösterme gibi beyan şekillerini ifade eden edatlardır (Ergin, 2009, s. 349). Görüldüğü üzere ünlem edatları, çeşitli özelliklere sahip birimlerden oluşmaktadır. Bu açıdan, ünlem edatlarının kendi içinde sınıflandırmaları yapılırken *duygu ifade eden ünlem edatları*, *seslenme ifade*

⁸ Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ahmetturandogan@gmail.com

eden ünlem edatları, doğa taklidi seslerden oluşan ünlem edatları gibi birtakım temel başlıklar açılır. Bunlar ünlem edatlarının ifade özelliklerine göre değerlendirmeleridir. Bunun yanında ünlem edatlarının köken sınıflandırması da önemli bir iç değerlendirme konusudur. Bu sınıflandırma diğer sözcük türlerinden farklıdır. Çünkü, ünlem edatlarının köken değerlendirmesi onların Türkçe veya yabancı olmalarıyla alakalı değildir. Diğer sözcük türlerinin tamamı köken bakımından Türkçe veya yabancı olmalarına göre değerlendirilebilirken ünlem edatlarının tamamına bu ölçütü uygulamak mümkün değildir. Ünlem edatları içerisinde bir grup vardır ki bunlar Doğan'ın ifadesiyle insanlığın ortak duygularının çeşitli seslerle dışa vurulmuş biçimleri ve dünyanın her yerinde birbirine benzeyen doğa seslerinin yansımalarıdır (2021, s. 209). Ünlem edatları içerisindeki bu grup, insanlığın ortak olarak çeşitli duygu ve seslenmelerini gösteren veya doğadaki seslerin yansımalarını içeren birimler olduklarından dünya üzerindeki herhangi bir dile de ait değildir. Bunlar sadece dünyadaki farklı milletlerin bunları dillerinin imkan verdiği ölçüde çıkarma ve doğada duydukları biçimde yansıtma durumlarından etkilenirler. Bu sebeple de dünyadaki çeşitli dillerde birbirinden farklıymış gibi görünürler. Gerçekte ise bunlar birbirilerine sıkı sıkıya bağlıdır. Türkçede *of* biçiminde yazıya geçirilen bir ünlem edatı İngilizcede *ugh / ouch* biçimlerinde, aynı şekilde Türkçede *ü ürü ü* biçiminde seslendirilen horoz sesi İngilizcede *cock-adoodle-doo*, Fransızca *cocorico*, İspanyolcada *kikiriki* biçimlerinde karşımıza çıkar (Doğan, 2021). Söz konusu ünlem edatlarının hem aynı dil içerisinde hem de dünya üzerindeki farklı dillerde birbirinden farklı yazım biçimlerinin bulunması bunların boğumsuz seslerden oluşmalarından kaynaklanır. Bu konuya değinen Delice, söz konusu ünlem edatlarını boğumsuz seslerden oluşan, diğer ünlem edatlarını ise boğumlu seslerden oluşan ünlem edatları olarak nitelendirmiştir (2014, s. 172). Dilde standartları belirlenmiş boğumlu seslerin yanında standartları belli olmayan boğumsuz seslerden oluşma *ah, eh, hey, hum, iy, oh, oy, tüh, vah* gibi ünlem edatlarının dildeki yazımları da bir standarda sahip değildir. Bu konuda Türkiye Türkçesinin ele alınacağı söz konusu çalışmada bu türden ünlem edatları yazım biçimleri bakımından değerlendirilmiştir.

Ünlem edatlarının öncelikle köken bakımından değerlendirmesinin yapılması temelde iki tür ünlem edatını ortaya çıkarır. Bunlardan birinci gruptakiler yukarıda da bahsedildiği üzere herhangi bir dile ait olmayıp insanlığın ortak kullanımına ait olan ünlem edatlarıdır. Bunlar için çeşitli araştırmalarda *asıl ünlemler, doğrudan doğruya ünlem olan sözcükler* ve *doğal ünlem edatları* (Atabay, Kutluk ve Özel, 1983; Doğan, 2021; Ediskun, 2010; Ergene, 2013) gibi tabirler kullanılmıştır. Bu çalışmada da *doğal ünlem edatları* terimi tercih edilmiştir. Bunların dışında kalan dildeki boğumlu seslerden oluşmuş çeşitli sözcüklerin söz diziminde ünlem edatı olarak kullanılmasıyla ünlem sınıfına geçen sözcükler ise *doğal olmayan ünlem edatları* olarak bu çalışmanın sınırları dışında tutulmuştur.

Doğal ünlem edatları hariç, dildeki bütün birimler asırlar boyunca standartları belirlenmiş ve yazım konusunda sınırları çizilebilen sesbirimlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bunların yazım kılavuzlarında bunların standart yazım biçimleri vardır. *Elma, ev, kalem, masa, ordu, üst, yan, yarım, zor; bak-, düşün-, git-, kaç-, otur-, yat-; gibi, için, ile, dahi* gibi sözcükler bu türdendir. Bu sözcükler gibi *abi, delikanlı, kardeş, hanımefendi, reis, şampiyon* gibi doğal olmayan ünlem edatları da belli bir yazım standardına sahiptir. Bunların karşısında doğal ünlem edatlarının bir yazım standardı yoktur. Her ne kadar Türk Dil Kurumunun hazırlanmış olduğu Yazım Kılavuzu'nda *ah, be, eh, of, oh, tüh, vah* gibi doğal ünlem edatlarının yazımları bu şekilde gösterilmişse de (2012) bu durumun

Türkiye Türkçesi yazı dilinde aynı standartta olmadığı görülür. Bunun yanında, söz konusu kılavuzda *a*, *e*, *hım*, *hu hu*, *şışş* gibi duygu veya seslenme ifade eden ünlem edatlarının ve doğa seslerinin taklidi olan ünlem edatlarının yazım önerileri yer almamıştır. Bu ünlem edatlarının da Türkiye Türkçesi yazı dilinde birbirinden farklı yazım biçimlerinin olduğu görülmektedir.

Doğal Ünlem Edatlarının Yazım Biçimleri

Bu başlık altında Türkiye Türkçesinde sık kullanılan bazı doğal ünlem edatlarının farklı yazımları, çeşitli roman, hikâye ve derlemeden seçilen örnekler üzerinden değerlendirilmiştir. Seçilen doğal ünlem edatları ve bunların örnekleri şöyledir:

1. A

Türkiye Türkçesinde duygu ve seslenme ifade eden bu ünlem edatının dildeki yazım örnekleri şöyledir:

Ben de leyleksem senin bu iyiliğini yabana atmayacağım. Şimdi sana bir eşek vereceğim. Çoluk çocuğunun rızkını bu eşekle sağlayacaksın, demiş. Adam üzgün üzgün: Ne yapayım eşeği, a leylek? Taşınacak yüküm, satılacak malı mı var? Sen ekinimden vazgeç. Başka bir şey istemem, demiş. (W-VA16B1A-1245-279) (Aksan vd., 2012)

Hoppala, a oğlum ben bunu nerden bileyim. (W-FA16B1A-1920-70) (Aksan vd., 2012)

İşte şimdi yiyecekleri koyduğum yerlerinden çıkarıyorum. Aa, nasıl olur, yoklar. Ben onları buraya gizlemiştim, ama yoklar. (W-SA14B1A-1586-85) (Aksan vd., 2012)

Nihayet Esin, bornozuna sarınmış olarak geldi. Dolaptan bir gecelik çıkarıp giyecekken birden çığlık attı. "Aa, Alp, sen sigara içiyorsun. Hem de yatak odasında." (W-VA16B4A-1030-135) (Aksan vd., 2012)

"Geçmiş olsun Ömer", diyerek ışığa yaklaştım.

Beni görünce Ömer'in yüzü aydınlandı.

"Aaa, merhaba sen miydin?"

Sarılıp öpüştük. (A. Ümit, AA)

"Seyfettin Amcanı hatırladın mı kızım?"

"Aaa, aşk olsun Füreye, bir daha atlarıma bindirmem ama seni..."

Çocuk hatırladı, Taksim'deki kışlanın orada oturan beydi bu. Birkaç kere Suat Dayısı ile ziyaretine gitmişlerdi. (A. Kulin, F)

"Nereye gidiyorsun?" "Poyrazlar Köyü'ne. Sen nereye gidecektin?" "Ağva'ya." "Poyrazlar'dan sonra ben Şile'ye geçeceğim. İstersen benimle gel." "Aaaa bu çok iyi fikir! O zaman ben arabayı otoparktan alayım, evin önüne çekeyim. Sen de beni evimden al. Sakın adresimi Uygur'a verme." (W-SI22C3A-0559-36) (Aksan vd., 2012)

"Yok yok. Gerek yok giyinmeme. Zaten geç kaldım. Hemen çıkmam lazım. Teşekkürler. Ellerine sağlık." "Aaaa!.. Şekerim çok acelecisin valla. Bu karda kışta gelme diye söyledim. İyiliğin için yani." (W-RA16B2A-0624-27) (Aksan vd., 2012)

Birden ardında bir tıkırtı duydu. Dönüp baktı; yüreği ağzına geldi. "Aaaaa!.." diye bir çığlık attı. (F. Baykurt, ID)

Olaylar alt alta dizilince ortaya çıkan tablo, vurdumduymazları bile şaşırtmıştı. Aaaaa! Sahi yahu! Vay canına! Rezalet! (W-OA16B3A-0394-25) (Aksan vd., 2012)

Korkmayın, bir şey yapmıyoruz... Ağız tadıyla, şöyle karşılıklı!.. Aaaaaa! Yeter artık! Ne öldü ölümlere, ne dirildi dirilere karıştı derler adama. (W-GA16B2A-0606-1) (Aksan vd., 2012)

Yatmadan önce odasının penceresinden gökyüzüne baktı. Aaaaaaaa, o da ne! Yıldızlar kayıyordu, hem de bir sürü yıldız. (W-UI22E1B-2914-4) (Aksan vd., 2012)

Marketteki herhangi bir Dilber Ay filmini almış eve gelmişim. CD'nin üzerinde alakasız bir ad yazıyordu. Filmi makinaya taktım. Aaaaaaaaa bu bizim Cemile. Filmin başında Dilber sokakta çiklet çiğneyerek ve pazar magazin dergisi okuyarak yürümekte, nereden biliyorum ben bu filmi... (W-SG37C4A-1392-2) (Aksan vd., 2012)

Yukarıda da görüldüğü üzere söz konusu ünlem edatı, Türkiye Türkçesi yazı dilinde birbirinden farklı yazım biçimlerine sahiptir. Sadece, seslenme ifade eden ünlem edatı olarak kullanıldığında standart olarak *a* biçiminde yazıldığı görülür. Duygu ifade eden bir ünlem edatı olarak kullanıldığında ise farklı biçimlerde yazıya geçirilmiştir.

Ah

Türkiye Türkçesinde sadece duygu ifade etmek için kullanılan bu ünlem edatının birbirinden farklı yazım biçimleri vardır. İki sestem oluşan bu ünlem edatının dolayısıyla pek çok yazım biçimlerine sahip olduğu görülür. Bunların bazılarını şöyle örneklendirmek mümkündür:

DUVAR: (Sıçrayarak uyanır.) Soğuk... Çok soğuk... Donuyor iliklerim. Ahh, ah, aah, nerede onurum benim, nerde parlak günlerim? (W-EA14B1A-1615-56) (Aksan vd., 2012)

DO: Buradayım. Geldim. (Koşarak giderken ayağı takılır, düşer.) Aahhh! (Yerde kıvranmaya başlar. Düştüğü yerden kalkmaya çalışır ama kalkamaz. Herkes başına toplanır.) (W-PA14B1A-1629-1) (Aksan vd., 2012)

Aah, ah! Çocukluğumun o güzel körfezi... Deniz, pırıl pırıl gökyüzü kadar maviydi. Bahçeli yalıları, birer inci gibi sahilde sıralanırdı. (W-PA16B4A-1247-33) (Aksan vd., 2012)

Çocukken babasının kilisesinde saçlarını okşayıp dualar ederek boynuna astığı tılsımlı muska değdi eline. "Aaah, babacığım!" diye iç geçirdi, "Sevgili babacığım! Ne talihsiz kızın varmış!" (İ. Pala, BÖİA)

"Nefsime tatbik ettiğim ve hiçbir şeyle değişmeyeceğim dört kaide efendim!"

"Aaah, Derviş Yunus... Dört hakikat öyle mi?" (İ. Pala, O)

Sağ yanı çok ağrıyor. Sırtını dönüyor. Karşısında küllü duvar, yine uyku tutmuyor. Sol yana bir dönebilse, aaahhh sol yana bir dönebilse. (W-UA16B2A-0724-5) (Aksan vd., 2012)

Deminden beri bir türkü tutturmak arzusu, karşı durulmaz bir istek hâlinde yüreğine girip çıkıyordu. Haremi hümayunda Âl-i Osman padişahının yatak odasında:

"Kapıları kalındır, komşuları hanımdır,

Esefetme sevdiceğim, Eda benim canımdır.

Sevdiceğim aman Allah! Yosmacığım aman Allah!

Şıkır şıkır şıkırdama sen bana gel!

Aaaaah! Oooof! Şıkır şıkır şıkırdama sen bana gel.” (K. Tahir, BMK)

Birden 50 yıllık eşini kaybetmiş yaşlı adam kaim sesiyle feryat etmeye başladı. “Aaaaa! Aaaaah! Onu ne kadar da çok seviyordum!” (W-RA16B2A-1156-23) (Aksan vd., 2012)

Bu ünlem edatının da Türkiye Türkçesi yazı dilinde farklı yazım biçimlerine sahip olduğu görülür. Hatta aynı metinde bile art arda farklı yazımlarla karşılaşmak mümkündür.

E

Bu ünlem edatının Türkiye Türkçesindeki yazım örnekleri şöyledir:

Şinasi Bey elindeki mektuba baktı,

- Mektup ondan, dedi.

- E?

- Saide'nin burayı bilmesi bana pek tabii görünmüyor. (M. Ş. Esendal, MA)

Konuşkan ve cana yakın birine benziyordu Cem. “Ee? Nasıl buldunuz kampımızı?” diye sordu. (K. Tazeoğlu, B)

“Günah! İnsanda birez utanma olmalı!.. Eee, sen daha ne kadar yatacan burda?” (F. Baykurt, ID)

Dostunun sıkıldığını anladı. Bir espri bulmaya çalıştı. Ortamı biraz yumuşatmalıydı. “Eee sanırım konuya eğileyim derken içine düştüm.” (K. Tazeoğlu, B)

- Bizim karı değil yahu! Boş ev var ya... Tamam boş ev...

- Eeee!

- İkinci üzeri bizim kapıyı çalmışlar. (K. Tahir, BMK)

Oraya kadar vesait parası, git-gel ne tutuyor? Yüz bin. Belki daha fazla. Eeee, ne anladım ben bundan? (W-GA16B2A-0606-39) (Aksan vd., 2012)

Necati Usta'nın babası Bayram Usta da... Eeeee? Canım boş vermiş kanatları. Hiç kanatla olacak şey mi? (W-GA16B1A-1926-12) (Aksan vd., 2012)

O nedenle bu sözleşmelere uyulması bir yükümlülük getirmektedir. Eeeee? Hangi hakla, pardon haksızlıkla uyulmuyor? İşte sorunumuz o. (W-DI22C3A-0719-4) (Aksan vd., 2012)

De hele nedir aklına gelen şeyler? Buraya gelirken geçtiğin orman var ya, eeeee! İşte o ormanın sonunda bir dev yaşıyor. (W-QA16B1A-1198-8) (Aksan vd., 2012)

Görüldüğü üzere, bu ünlem edatının da Türkiye Türkçesi yazı dilinde farklı yazım biçimleri bulunmaktadır.

Vay

Bu ünlem edatının birden fazla sestem oluşmasından dolayı yazım biçimleri de fazladır. Bunların bazıları şöyledir:

Vay benim emeklerim, **vay vay!** Kiraz artık kendini tutamıyordu. (W-DA16B2A-0888-945) (Aksan vd., 2012)

“Yazık etti adama, bırakıp evlendi. Oysa ne güzel bir aşktı.” dedim, “Hep öyle hayal ederdim.” **Vay**, sen misin diyen? (W-NA16B3A-0615-179) (Aksan vd., 2012)

O gülümsedikçe ülkede güler yüzlü yasalar çıkmış, herkes mutlu olmuş. “**Vayyy... Çok güzel! Bu masalı yeni mi uydurdun anneanne?** (W-OA16B1A-1221-7) (Aksan vd., 2012)

Mıstık, kopardığı iri bir salkımı yukarı kaldırmış bağıırıyordu: “**Vay babam vaay!** Davşan yavrusuna bakın, davşan yavrusuna!..” (W-GA16B3A-1009-25) (Aksan vd., 2012)

Tilki: **Vaayy**, sincap kardeş bu ne güzellik. Sincap: Ay, korktum birden. Tilki: Korkacak ne var. (W-SA14B1A-1586-2) (Aksan vd., 2012)

“Sekiz yıl oldu loo...” “**Vaayy!**” “Maşallah... Sekiz yılda, on dört ay açık kaldı. (W-JA16B2A-1012-1) (Aksan vd., 2012)

- **Vaayy**, kıskanıyormuşum. Neyini kıskanacağım onun? Nerden baksan beş kuruluşluk bir köylü parçası. (O. Kemal, BTÜ)

Birden fazla sestem oluşan bu ünlem edatının Türkiye Türkçesi yazı dilinde son iki sesi özelinde farklı yazım biçimlerinin olduğu görülmektedir.

Vın

Doğa seslerinin taklidinden oluşması sebebiyle doğal bir ünlem edatıdır. Türkiye Türkçesi yazı dilinde birbirinden farklı yazım biçimleri tespit edilmiştir. Bu örnekler şöyledir:

Kırmızı ışıklara saygınlık içinde, dura kalka ilerliyoruz, kentin içinde, inceden bir yağmur başlıyor. Teksas'ta son akşamım, yarın akşam bu saatlerde, **vın!** (W-EA16B3A-0570-6) (Aksan vd., 2012)

Önlüğü çıkardım, ceketimi aldım. **Vinn!** Pamukova'dayım. (W-OA16B3A-0727-2) (Aksan vd., 2012)

Aralık olan kapıdan dışarı “**vinnn**” dikiş makinelerinin uğultusu taşıyordu. (W-KA16B4A-0712-3) (Aksan vd., 2012)

Her köşeden tam kalbine isabet ederler hiç tereddüt etmeden. **Vinnnn... Ne can sıkıcı, bunaltıcı, utanç veren bir durum bulvarın orta yerinde, sırsıklam âşık şehir faresinin hani şu alnında hep soru işareti olanlardan en sevdiği caddede.** (W-IA16B4A-2675-3) (Aksan vd., 2012)

Görüldüğü üzere, doğa seslerinin taklitlerinden oluşan doğal ünlem edatlarından *vın* sözcüğünün yazımında da farklılıklar vardır.

Ya

Bu ünlem edatının Türkiye Türkçesi yazı dilindeki farklı yazım biçimlerini gösteren bazı örnekler şöyledir:

Bunu söyleyip de ispat edemeyen şerefsizdir. Burama getirdiğiniz benim birader **ya!** (W-SI27D1B-2818-1792) (Aksan vd., 2012)

“Adama bak **yaa**,” diye söylendi Ali. (A. Ümit, AA)

“O işte. Cevat Dayı. Umumi hafta çıkmıştı.”

“**Yaa!** Niye Üsküdar’da oturuyordun, evine dönmedi mi? (A. Kulin, F)

“Kötü bir şeydir canım, insanı sorgusuz sualsiz asıverir.”

“**Yaaa!**”

“Ama sadece vatan hainlerini.” (A. Kulin, F)

Selim yine istihzaya başladı:

- **Yaaa...** Onuncu sınıf Orkun yazıtlarını okursa son sınıf kim bilir neler okur...
Değil mi? (H. N. Atsız, RA)

Ertesi günü Magburg gazetesinin başlığı şöyleydi: “Hatasını anladı, özür diledi ama affedilmedi!..” **Yaaaaa...** İşte böyle efendim. (W-PI09C2A-1187-21) (Aksan vd., 2012)

Zeynep bağırdı: “**Yaaa** denizaltıymış. Aptal. Onlar bilye. Ver bilyelerimi.”
“**Yaaaaaaaa!**” Anne kızdı. “**Hiişşştt!** Baba uyuyor. Susun bakayım.” (W-LA16B1A-1366-2) (Aksan vd., 2012)

Bu ünlem edatının da Türkiye Türkçesindeki farklı yazım biçimlerinin ikinci sesin kullanımına göre değiştiği görülür.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye Türkçesindeki altı doğal ünlem edatı yazım biçimleri bakımından değerlendirilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları çerçevesinde bütün doğal ünlem edatlarının burada verilmesi zor olduğundan seçilen bu altı doğal ünlem edatı bir örneklem teşkil etmektedir. Bu örneklemde hareketle Türkiye Türkçesindeki doğal ünlem edatlarının kendi içlerinde birbirinden farklı yazım biçimlerine sahip oldukları söylenebilir. Bunda ilk olarak doğal ünlem edatlarının köken bakımından herhangi bir dile ait olmayıp evrensel olmaları etkilidir. Bu evrensellik sebebiyle aynı duygu, seslenme veya doğa taklidini ifade eden doğal ünlem edatlarının çeşitli dünya dillerinde birbirine yakın veya uzak olmak üzere farklı söyleyiş ve yazım biçimlerine sahip oldukları görülür. Bunun yanında bir dil özelinde de söz konusu doğal ünlem edatlarının birbirinden farklı yazım biçimlerinin bulunduğu ortaya konmuştur. Bunda da ilgili sözcük türünün doğal olmayan ünlem edatları ve diğer sözcük türleri karşısında kuralları belirlenmiş boğumlu seslerden yüzyıllar içerisinde belli bir düzenle oluşturulmamalı, buna karşılık bir dilin ses bilgisinde belirgin kuralları olmayan boğumsuz seslerden meydana gelmiş olmaları etkilidir. Dolayısıyla çalışmada örneklem olarak seçilen doğal ünlem edatlarının Türkiye Türkçesi yazı dilinden tespit edildiği kadarıyla *a, aa, aaa, aaaa, aaaaa, aaaaaa, aaaaaaa, aaaaaaaa; ah, aah, ahh, aaah, aaaah, aahhh, aaahhh; e, ee, eee, eeee, eeeee, eeeeee; vay, vaay, vaayy, vaaay, vaaayy; vin, vinn, vinnn, vinnnn; ya, yaa, yaaa, yaaaa, yaaaaaaaa* biçimlerinde yazıldığı görülmüştür. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda dünya dilleri arasında kıyaslamalı olarak doğal ünlem edatlarının yazım biçimlerinin ortaya konması konuya daha da açıklık getirecektir.

Taranan Eserler Kısaltması

- AA** : Ümit, A. (2019). *Agatha'nın anahtarı*. İstanbul: Everest Yayınları.
- B** : Tazeoğlu, K. (2019). *Bukre*. İstanbul: Destek Yayınları.
- BMK** : Tahir, K. (2011). *Bir mülkiyet kalesi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- BÖİA** : Pala, İ. (2018). *Babil'de ölüm İstanbul'da aşk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- BTÜ** : Kemal, O. (1964). *Bereketli topraklar üzerinde*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- F** : Kulin, A. (2015). *Füreyâ*. İstanbul: Everest Yayınları.
- ID** : Baykurt, F. (1976). *Irazcanın dirliği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- O** : Pala, İ. (2011). *Od*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- RA** : Atsız, H. N. (2017). *Ruh adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Taranan Derlem

Aksan vd., 2012: Türkçe Ulusal Derlemi (TUD) / Turkish National Corpus (TNC)

KAYNAKÇA

- Atabay, N., Kutluk, İ. ve Özel, S. (1983). *Sözcük türleri*. D. Aksan (Yay. Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Delice, H. İ. (2014). *Sözcük türleri*. Sivas: Asitan Kitap.
- Doğan, A. T. (2021). *Türkiye Türkçesinde edatlar*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Ediskun, H. (2010). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ergene, O. (2013). Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılan batı kökenli ünlemler. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 43-60.
- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım.
- Yazım Kılavuzu* (2012). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

MUSTAFA KUTLU'NUN “SIR” HİKÂYESİNDEKİ BİRLEŞİK YAPILI FİLLER

Osman Türk⁹

ÖZET

İş, kılış, oluş gibi eylemlerin karşılığı olan fiiller, söz diziminin esas unsuru ve cümledeki anlamın yüklenicisidir. Temel söz varlığının hareket işlevli parçaları olan fiiller genel başlığı altında bulunan birleşik fiiller, tek kelime ile karşılanamayan eylemleri anlatma ihtiyacına cevap verir. İşlevsel olarak dilin eylem nitelikli söz varlığını işler kılan, isim ya da isim soylu kelimeleri de yüklemleştiren birleştirmelerdir.

Birleşik fiiller, isimle ve fiille yapılan birleşik fiiller olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Bu çalışmada Mustafa Kutlu'nun “Sır” adlı hikâyesindeki birleşik fiiller incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kutlu, Sır, Birleşik fiiller, Yardımcı Fiiller, Kurallı Birleşik Fiiller.

GİRİŞ

Dil, bir toplumun düşünce yapısını gösteren, toplumu toplum yapan, insan ile toplum arasındaki bağı sağlayan en güçlü kültür ögesidir. Bu düşünceyle bağlantılı olarak, dil aracılığıyla kültürel bağların kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanabildiğini ve toplum yapısının anlaşılabilirliğinin kolaylaştığını söyleyebiliriz. İnsanların yaşadığı toplum yapısıyla bağlantılı olarak bir yaşayış şekli ve dil yapısı vardır (Türk, 2017: 786). Dil, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en sade olaylarında, bilimin ana formlarında, gelenek-görenek ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar; dil her türlü maddesel yaşamın, tekniğin, ekonominin de koşuludur; dinde, hukukta, felsefe ve sanatta yeri vardır. Dilin etkide bulunan gücü, dilde izini bırakan dünya tablosu ile yaşamın bütün alanlarına yayılır. Buna karşılık dil de her bir alanın özel gereksinimleri ve koşulları ile kendi çevresini ve yönünü belirler (Türk, 2020: 323). Türkçe söz varlığını zenginleştirmek, yeni ihtiyaç ve kavramları karşılamak için türetme, birleştirme ve kalıplaştırma gibi bazı yöntemlerden faydalanmaktadır. Birleştirme yöntemiyle ortaya çıkan birleşik fiiller Türkiye Türkçesi gramerinde; yapı, anlam ve sayı bakımından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır.

Muharrem Ergin'e göre; “*Birleşik fiil bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime gurubudur. İsim veya fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir. Yardımcı fiilin başına getirilen unsurun isim veya fiil olmasına göre birleşik fiiller ikiye ayrılır. İsimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller et-, -ol-, -eyle-, bulun-, yap-fiilleridir. Bunlardan et-, eyle-, yap- isimlerden geçişli birleşik fiil, ol-, bulun- ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar. Asıl ve çok kullanılan yardımcı fiiller et- ve ol- 'tır. Fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ise bil-, ver-, gel-, gör-, dur-, kal-, yaz-, koy (ko-) fiilleridir. Bunların başına fiillerin vokal, nadir olarak da -ıp, -ip gerundiumu getirtilerek birleşik fiil yapılır*” (Ergin, 2004: 386-387).

⁹ Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, osmanturkgau@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-9379-6225>

Zeynep Korkmaz, birleşik fiilleri yapı ve anlam özellikleri bakımından dört sınıfta inceler:

Bir isim ile et-, ol- yardımcı fiillerinin veya esas fiil olma dışında yardımcı fiil olarak da kullanılan bul-, buyur-, eyle-, kıl-, yap- fiillerinin birleştirilmesi yoluyla kurulan birleşik fiiller,

2-İkinci gruptaki birleşik fiiller, iki fiilin birleşmesinden oluşmuştur. Burada birinci fiil şekilce bir zarf-fiil kuruluşundadır. Bu kuruluştaki birleşik fiillerde esas fiil kendi anlamını korurken, yardımcı fiiller esas fiilin anlamına tasvir edici yeni bir anlam özelliği katmıştır. Bunlar yeterlik, tezlik, süreklilik, yaklaşma biçimindeki özelliklerdir.

3-Üçüncü gruptakiler ‘karmaşık fiil’ (Osm. mudil fiil) diye adlandırılan birleşik fiillerdir. Bunlar bir sıfat-fiil ile ‘öncelik’, ‘başlama’ ve ‘niyet’ gösterme işlevlerindeki ol- yardımcı fiilin birleşmesinden oluşmuştur.

Dördüncü gruptakiler, isim veya isim soylu bir veya birden çok kelimenin, belirli gramer kalıpları içinde, bir esas fiil ile birleşerek bir anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşması ile oluşan birleşik fiillerdir (Korkmaz, 1998: 4-5).

Leyla Karahan ise birleşik fiili; “*Bir hareketi karşılamak veya bir hareketi tasvir etmek üzere yan yana gelen kelimeler topluluğu*” olarak tanımlamıştır. Bu işlevlerden dolayı da birleşik fiilleri, “Bir Hareketi Karşılayan Birleşik Fiiller” ve “Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller” olarak iki grupta incelemiştir:

A. Bir Hareketi Karşılayan Birleşik Fiiller

Ana Yardımcı Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller:

- Bu tip birleşik fiillerde “et-, ol-, yap-, eyle-, kıl-, bulun- “yardımcı fiilleri kullanılır.
- En işlek yardımcı fiiller, “et-“ ve “ol- “fiilleridir. “yap-“, “bulun-“ fiilleri de sıkça kullanılır.
- Tek başına kullanılmayan veya kullanıldıklarında aslî şekillerini koruyamayan bazı isimler, yardımcı fiile bitişik yazılır.
  - Bu birleşik fiillerin isim unsuru, bir sıfat-fiil olabilir. Sıfat-fiil, “ol-“ ve “bulun-“ yardımcı fiilleriyle birleşir.
- Bu birleşik fiillerde birden fazla isim unsuru bulunabilir.
- Bu birleşik fiillerin isim unsuru kelime grubu olabilir.

Diğer Fiillerle Kurulan Birleşik Fiiller:

- Bazı birleşik fiillerde, “ol-, et-, kıl-, yap-, bulun-, başla-“yardımcı fiilleri yerine asıl fiiller kullanılır. “Yol al-, para ye-, boş ver-“... örneklerin de olduğu gibi bu yapıda yer alan kelimelerden biri veya hepsi, ya sözlük anlamlarını kaybetmiş ya da deyimleşmiştir.
- Bu birleşik fiillerin isim unsuru, isim çekim eki olabilir.
- Bu birleşik fiillerin bazılarında isim unsuru bir tamlayan ile genişler.
  - Grubun unsurları kelime grubu olabilir.
- Grubun vurgusu, birinci unsur üzerindedir.

B. Bir Hareketi Tasvir Eden Birleşik Fiiller

- Bu birleşik fiiller, zarf-fiil eki taşıyan bir fiil ile unsuru bir tasvir fiilinden kurulur.
- Bil-, ver-, dur-, gel-, git-, kal-, koy-, gör-, yaz-“yardımcı fiilleri asıl fiile yeterlik, ihtimal, tezlik, devamlılık, beklenmezlik, yaklaşma gibi anlamlar kazandırır.

c. Bazı birleşik fiillerin birinci unsuru, bir kip eki taşır. Bu kip eki zarf-fiil ekinin yerini tutar.

ç. Bu birleşik fiillerin birinci unsuru bir kelime grubu olabilir.

d. Grubun vurgusu birinci unsur üzerindedir.

e. Bu birleşik fiillerin isim unsuru kelime grubu olabilir. Birden arkamızda garip bir fisiltıyı andıran bir hışırtı duyar gibi olduk. AH (isim unsuru: edat grubu) (Karahana, 2008: 73-79).

T. BANGUOĞLU, Ana Hatları ile Türk Grameri adlı kitabında yalnızca tasvirî fiilleri konu eder. Türkçenin Grameri adlı eserinde birleşik fiil tabanlarını zarf öbeği kalıbında olanlar, çekim öbeği kalıbında olanlar, bağlam öbeği kalıbında olanlar olmak üzere üçe ayırır (Banguoğlu, 1940, 1974).

T. N. GENCAN ise, Dilbilgisi adlı kitabında birleşik fiilleri “yardımcı fiille yapılan birleşik fiiller” ve “özel birleşik fiiller” şeklinde adlandırmış ve isim+ol- kuruluşundaki yapıyı 1. grupta ele almıştır (1966, 210-19).

EDİSKUN, Türk Dilbilgisi adlı eserinde birleşik fiilleri 4 öbekte toplar. 1. öbekte iki ya da daha fazla fiille oluşmuş birleşik fiillere yer verir. 2. öbekte sadece sıfat-fiil ve ol-yardımcı fiilinden oluşmuş birleşik fiillere yer verir ve bunları kullandıkları sıfat-fiillere göre başlama, bitirme ve davranma fiilleri diye üç bölüme ayırır. 3. öbekte, isim+ et-, eyle-, kıl-, buyur- ve ol- yardımcı fiillerinden oluşan birleşik fiillere; 4. öbekte anlamca kaynaşmış birleşik fiiller diyerek deyimlere yer verir (1985, 285).

M. K. BİLGEGİL, Türkçe Dilbilgisi adlı kitabında, konuyu “yardımcı fiillerle teşkil olunan birleşik fiiller” ve “iki fiilin birleşmesiyle oluşan birleşik fiiller” adı altında toplar. Birinci bölümde “et-, eyle-, ol-, kıl-, buyur-“ yardımcı fiillerini ele alarak “...işte yardımcı fiiller, Türkçe isimler, sıfatlar, sıfat-fiiller mastarlardan sonra gelerek birleşik fiil teşkilini sağlar (1958, 364-5).

İnceleme konusu olan Sır kitabındaki birleşik fiiller:

1)İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

İsim veya isim soylu sözcüklerden sonra gelen ve onlardan bir tarafı isim bir tarafı yardımcı fiil olan birleşik yapılar oluşturan; yani isimlerin fiil olarak kullanılmasını sağlayan yardımcı fiiller, araştırmacılar tarafından diğer yardımcı fiillerden farklı görülmüştür. Bu farklı görme, aslında söz konusu yardımcı fiillerin işlevinden kaynaklanmaktadır. Bunlar, eklendikleri ismin fiil gibi kullanılmasını sağlar, yani ismin fiilleşmesine yardım ederler. Örnek verecek olursak, hastalan- fiili ile hasta ol- birleşik yapısı veya iyileş- fiili ile iyi ol- birleşik yapısı aynı anlama sahiptir. Sadece aralarında yapı farkı vardır. Ancak, bu birleşik yapıların bazılarının karşısında aynı anlama gelen türemiş biçimlerinin Türkçede bulunmadığı görülür. Böyle bir durumda da söz konusu birleşik yapının Türkçe karşılığını bulmak gerekir. Örnek verecek olursak, kaybol-birleşik yapısının karşısında kayıplan- / kayıplaş- gibi bir kullanımın bulunmasına gerek olmayabilir. Çünkü Türkçede bunun için yit- fiili kullanılır. Ancak, Arapça olan kayıp sözcüğünü bir fiil yapmak istersek ol- yardımcı fiiline ihtiyaç duyarız. Bu durum; et-, eyle-, kıl-, yap- gibi yardımcı fiillerle kurulan birleşik yapılar için de geçerlidir(Doğan, 2017:199).

Cenab-ı Hak böyle bir saat su daha **nasip etse** bu yılki mahsulü topladık say. S-8/13

“**Telaş etme**” dedi. S-9/9

Beni bundan **azad edin**. S-10/16

- Yapmayın, elinize, eteğinize düştüm, diyerek **feryat ettim** ise de... S-10/19
 Gözlerimden akan yaşlar odanın toprak zeminini ıslatmış **çamur etmişti**. S-10/23
 O günkü sabah namazını efendim **lütuf buyurup**... S-10/24
 .....toprağın çamuruna bulanarak **eda ettik**. S-10/26
 Emaneti sana **tevdi ettik**. S-11/3
 Bir emr-i hak **vukubulursa**, fitne **zuhur ederse** zinhar **tasa etmeyin**... S-11/4
 Gelenin gidenim haddi hesabı **tutulmaz oldu**. S-11/19
 Hanemizin kıyıcığına bir mütevazi tekke ile bir misafirhane **inşa ettik**. S-12/14
 Ama dünya metaıdır, **halinden olsun** ve **temiz olsun**, sünnete **uygun olsun**... S-12/22
 İnsanoglunda türlü türlü **haller olur**... S-13/6
 ...oraya kaldırmaya **kavl u karar etmişler**. S-13/21
 Güya ki efendim bize emaneti **devretmemiş** imiş. S-13/23
 ...etrafında **pervane olur** imişler... S-14/4
 ...ihvana yemin üstüne **yemin ettirmekten** de geri durmamışlar. S-14/10
 ...iki buçuk tarlayı ekip biçmemiz göze tahta kıymığı gibi **batar oldu**. S-14/21
 Hele kimseden bir kaşık yağ, bir tutam ot, bir kuruş akçe hediyedir diye **kabul etmemiz**
 dillere **destan oldu**. S-14/23
 ...kuru ekmeğimizle ekşi ayranımıza **razı olup**... S-14/26
 ...oturup bir iki gece dahi sohbetimizden **istifade edemez** olmuşlar, küskünlük el vermiş.
 S-15/1
 ...tekkede bizi bekleyen misafirler **sabırsızlık etmedeler**. S-15/6
 Hiç biri olmasa dahi sırf yüzümüze bakıp **feyz almak** dileyenler var. S-15/8
 Cenab-ı Hak'tan ne miktar **nasip olmuş**... S-15/19
 ...bu fuzuli iş ile **meşgul etmek** istememişler. S-16/14
 Böylece başımızın üzerinde dönüp dolaşan fitne bir gün omzumuza gelip **konar oldu**. S-
 16/16
 Cenab-ı Hak'a **şükürler ettim**. S-16/22
 Eve ocağa, taşa, toprağa gözlerimde yaş **bakar oldum** bir zaman. S-16/23
 Encamı emre **ittiba edip** "peki" dedim. S-16/24
 Bu kara üzerine ihvanın ileri gelenleri ve akçesi çok olanlar –her ne kadar **muhalefet**
ettim ise de- köyümüzde görülmedik ve tekkemizde bilinmedik hasılı şanıma
 yakışmayacak israf ile bir **ziyafet tertip** ettiler. S-16/26
Keyfim kaçtı. S-17/3
 Hal ehline malumdur, **hayret edilmeye**... S-17/7
 ...kuşunu son bir kez **ziyaret edip** hepsinden helallik diledim. S-17/9
Malum oldu ki anadan atadan bize yadigar... S-17/11
 ...aynı ahval geri dönüp bize **nasip olmayacaktır**... S-17/13
 ...aynı minval üzerine tekkeyi **muhafaza ettikleri** için hilafet verip baba ocağından
 çıktık. S-17/14
 ...Mercedes arabalara bindirerek şehir yerinde **inşa ettikleri** tekkeye indirdiler. S-17/18
 Bir köşede **büzülüp kaldım**. S-18/1
 ...müzeyyen bir daire –öyle diyorlar- **inşa edilmiş** ve hiçbir eksikliği kalmamacasına
 içinin eşyası da **tamam edilmiş**... S-18/3
 Yani konduğumuz gece bir **rüya gördüm**. S-18/25
 Hz. Ebuzer-i Gifari benimle birlikte **inşa edilmekte** olan sarayı geziyor. S-19/1
 Zavallının hali beni görünce benden **beter oldu**. S-19/11
 Hz. Peygamber'den şfaat efendimden **himmət dileyerek** başımı yeniden yastığa
 koydum. S-19/13
 Bu defa efendim **himmət edip** yetişti. S-19/15

Köyde eskinin insanlarına eski usul üzere **hizmet etmek** kolay; zor olan fitnenin fink attığı bu şehir yerlerinin yeni insanlarına **mürşid olabilmektir**. S-19/18

Kim bir kısmını **nakledeyim** ki okuyup- dileyen **ibret alsın**. S-19/23

Başta ben olmak üzere hane halkımız da elini sıcak sudan soğuk suya **vurmaz oldu**. S-19/25

Pek tabii davete **icabet etmek** gerektir. S-20/2

Gelinimiz, damadımız fazla **çocuk sahibi olmak** istemezler; bunun dahi türlü yolları **icad olunmuştur**, bütün bunlar **tatbik edilse** caiz midir? S-20/13

Artık tababet ilerlemiş, bir insanın kalbi diğerine **nakledilir** olmuştur. S-20/27

Bu sırada iman nakli de **vakubulur** mu? S-20/28

İhvanın ileri gelenleri yapılacak seçimlerde filan partiye **destek vermek** isterler imiş. S-21/14

O gece bu partinin başkanı birkaç adamı ile birlikte gelip beni **ziyaret edecekti**. S-21/22

Ardından “efendi **sırroldu**” demişler. S-22/11

Kerametlerini anlata anlata **bitiremez olmuşlar**. S-22/12

Öyle ki bunlardan bir kısmını kitaplara yazıp ciltleyip **satar olmuşlar**. S-22/13

Allah’tan korkmayıp “el bende” diyenler olduğu gibi bunu **kabul etmeyenler de** olmuş. S-22/17

2)Fiil+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller

Bu kalıpta kurulan birleşik fiiller, -a/-e, -ı/-i, -u/-ü/, bazen de -ıp/-ip zarffiillerine bil-, ver-, gel-, gör-, kal-, dur-, yaz-, koy-, yarı yardımcı fiillerin gelmesi ve her iki fiil ögesinin kaynaşması ile meydana gelir.

Bu tür birleşik fiillerde ana öge olan fiil başta, yardımcı fiil ise sonda bulunur. Burada yardımcı fiil olarak bil- (yeterlilik), ver- (tezlik), yaz- (yaklaşma), gör-, git-, koy-, kal-, dur-... (süreklilik) fiilleri kullanılır. Bu yardımcı fiiller, özel olarak 'Tasvir Fiilleri' diye de adlanırlar ve ana fiillere -V veya -(y)İp zarf fiili ile bağlanırlar: gelebil-, düşeyaz-, gidedur-, dönüp dur-...

İlkin eğilip ayaklarıma **bakıvermiştim**. S-8/22

Efendim yanındaki ihvan ile şöyle belli belirsiz **bakışiverdi**. S-9/14

...hiç olmazsa efendimizin bir kaşık çorbasını içip elini **öpüversin**... S-21/17

Şöyle çıkıp bir tekkeyi **dolaşıverdim**. S-21/23

Aynada bakarken kendime nasıl bir fütihat olmuş ki kalbimin içini de **görüverdim**. S-22/7

Tekkeden **çıkıverdim**. S-22/10

SONUÇ

Tüm dillerin kendilerine mahsus isim soylu kelime ve kelime gruplarını yüklemleştirme şekilleri olduğu gibi Türkçenin de ilk yazılı metinlerinden itibaren takip edebildiğimiz kendi dil mantığı içerisinde isim soylu kelime ve kelime gruplarını yüklemleştiren bir sistemi vardır. Bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de sadece fiil soylu kelimeler ve kelime grupları değil, isim soylu kelimeler ve kelime grupları da yüklem olabilmektedir. Yani hareket ifade eden cümleler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Türkçenin ilk yazılı metinlerinden itibaren takip edebilen kendi dil mantığı içerisinde isim soylu kelime ve kelime gruplarını yüklemleştiren bir sistemi vardır. Çalışmada İsim+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller 67 adet; Fiil+Yardımcı Fiil Kuruluşundaki Birleşik Fiiller ise 6 adet tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T.(1940), Ana Hatları ile Türk Grameri, İstanbul: Dergah Yay.
- Banguoğlu, T.(1974), Türkçenin Grameri, İstanbul: TDK Yay.
- Bilgegil, M. K.(1982), Türkçe Dilbilgisi, İstanbul: Dergah Yay.
- Diskun, H. (1985). Türk Dilbilgisi, İstanbul.
- Doğan, A. Turan. (2017). Türkiye Türkçesinde Yardımcı Fiiller Üzerine Değerlendirmeler. International Journal of Language Academy, 5 (7), 192-221
- Ergin, M.(2004), Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yay.
- Gencan, T. N.(1966), Dilbilgisi, İstanbul: TDK Yay.
- Korkmaz, Z.(1998), Türkiye Türkçesi Grameri, Ankara: TDK Yay.
- Karahan, L.(2008), Türkçede Söz Dizimi, Ankara: Akçağ Yay.
- Türk, O. (2017). Türkçe Öğretmenlerinin Konuşma İlgileri Ve Sınıf İçinde Kullandıkları Konuşma Dili Üzerine Bir Araştırma. Turkish studies, 12(6), 783-798.
- Türk, O. (2020). Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir Değerlendirme. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 11 (44), (320-334).

ALİ BİN İŞHAK'IN BÂHNÂMESİNDE FİİL ÇEKİMLERİ VE YAPILARI

Ahmet ADIGÜZEL¹⁰

ÖZET

Bâh-nâmeler'in ana teması, konusu ve fikir yapısı, sağlıklı bir cinsellik, cinsel hastalıklar ve bu hastalıkların tedavisi için geleneksel çözüm arayışlarıdır. Bu eserler, içerdiği cinsel bilgilerin yanında ayrıca genel sağlık ve genel sağlıkla ilişkili olan bilim disiplinlerini de kapsayan birer genel sağlık ansiklopedileridir. Bâh-nâmeler, aslında geleneksel tedavi yöntemlerinin bilimsel tedavi yöntemlerine uyarlanmasıdır. Bu eserler, ayrıca cilt bakımı ve beden temizliğinin yaşam için gerekliliğini ve önemini de değerlendirmektedir. Genel ve cinsel sağlık alanlarında birçok bilim disiplininin malzemesini, unsurlarını barındıran bâh-nâmeler özellikle dil açısından da oldukça önemli ve zengin bir malzemeyle yazılmıştır. Bâh-nâmeler, Eski Türk dil unsurlarının yanında dil gelişim seyrini izleme açısından önemli eserler, kaynaklardır.

Yaşam kalitesinin artması, ekonomik, sosyokültürel ilerlemeler, gelişmeler ve toplumsal değişimler konuşurların ölçünlü dillerinin ve dil gelişimine ve oluşmasına yardımcı olur. Teknoloji ve bilimde ilerleme, beraberinde bir dil zenginliği getirir. Fiiller, hareket, oluş, durum ve tavır bildiren yapılardır. Yapılan yeni icatlar, keşifler ve kullanılan yeni kavramlar, fiilleri daha işlevsel hale getirir ve cümlelerin anlam yükünü taşıyan fiillerin çekimini daha önemli kılar. Türkçedeki kelimeler yapı, köken ve özellikleri bakımından üç temel birim olarak değerlendirilir: isimler, fiiller ve edatlar. Her ne kadar Banguoğlu ve Jean Deny gibi bazı dilbilimciler ünlem ve bağlaçları edattan ayrı yapılar olarak ele almışlarsa da Türk dilindeki kelime yapılarının tabii tasnifi açısından: 1. İsimler (Sıfatlar, zamirler ve zarflar) 2. Fiiller, 3. Edatlar (Bağlaçlar ve ünlemler) olarak üç ana bölümde toplanmaktadır.

Türkçe fiil zengini bir dildir. Fiillerin haber ve dilek kipleri çekimleri ve bu zenginliği işlevsel hale getiren bir diğer husus fiil çekiminin esnekliğidir. Fiillerden türetilen fiilimsiler (Sıfat-fiil ve zar-fiiller cümle içerisinde geçici kelimeler üretir.) yüklem olarak kullanılabilirdiği gibi bir fiil çekime girdiğinde; fiilin kendisi, biçim ve zaman, şahıs unsurlarıyla çekimli fiil yapısını oluşturur. Çekimli fiiller cümlelerin anlam bölümünü oluşturur. Fiil çekimi Türkçe cümle yapısında en az dört unsuru karşılar: hareket, biçim, zaman ve kişi. Cümlelerin aslı unsuru olan çekimli fiil, tek başına cümlede ifade edilmek istenen anlamı taşıyabilir. Fiil çekimleri Türkçeye sonsuz anlam kazandırabilmektedir.

Türkçede fiillerin yapıları incelendiğinde onları yapısal olarak da bir tasnife tabi tutmak gerekir: Kök fiiller, Türemiş fiiller ve Birleşik fiiller. Bu fiil yapıları da anlam içeriklerine göre farklılıklar teşkil etmektedirler: Hareket, iş oluş ve tavır bildirenler vd. Bâh-nâmede geçen fiiller tespit edilerek bu fiiller, hem çekimleri hem de yapıları bakımından incelendi.

Anahtar kelime: Bâh-nâme, Fiil çekimi, Fiil yapısı, Ekler.

Abstract

The main thema, subject and idea structure of Bâh-nâmeler are traditional solution searcher for a healthy sexuality and the treatment of sexual diseases. These Works are

¹⁰ Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aadiguzel@hotmail.com.

some of the general health encyclopedias, including general health and the scientific disciplines that are related to general health as well as the sexual information they contain. Bâh-nâmeler is actually an adaptation of traditional treatment methods to scientific treatment methods. These Works also assess the necessity and the importance of scincare and body cleaning for life. Bâh-nâmeler which contain many elements and materials of scientific disciplines in the fields of general and sexual health were written in a very important and rich material especially in terms of language.

Bâh-nâmeler are important Works and sources in terms of watching the development of language as well as elements of old Turkish language. The increasing quality of life, economic, sociocultural progress, developments and social changes help speakers standart languages, language development and language formation. Progress in technology and science bring together a language wealth. Verbs are structures which state action, occurrence, situation and attitude. New inventions, explorations which were done and new concepts which are used maket the verbs more functional and make important the verbs that bear the meaning load of the sentence. The words of Turkish language are evaluated in three base units in terms of their structusre , source, characteristic Nouns, Verbs, Prepositions. Although some linguists like Bonguoğlu and Jean Deny handled exclamation and Prepositions different from pospositions 1. Nouns,(adjectives,Pronouns, Adverbs), 2. Verbs 3. Postpositions (Prepositions and exclomations) are come together in terms of classifications of the words of Turkish language

Turkish is a rich language with regard to Verbs. Indicative and Subjunctive of the Verbs conjugation and another particuler which makes that riches more functional is the flexibility of verb conjugation. Verbals which derive from Verbs (Verbal adjective, Verbal adverb) produce temporary Words when a Verb is conjugated just as it is used as verb that verb constitutes the verb conjugation with time form subect factors as well. Finite Verbs form the meanig divsion of a sentence conjugation provides at least four factors in the Turkish sentence structure Action form time and subject. Finite verb which is the Fundamental factor of a sentence can bear the meaning which is wanted to state in a sentence Verb conjugations can gain limitless meanings to Turkish language. When the structure of verbs in Turkish language is analysed they also need to subject to classification Base verbs, derived verbs, compound verbs.

These verb structures form differences according to their meaning contents. The verbs which have action, occurrence, situation and attitude were analysed both in regard to their conjugation and their structure by determining verbs in Bâh-nâmeler.

Key Words: Bâh-nâme, Verb conjugation, Verb structure, Attachments.

Ali Bin İshak'ın Bâhnâmesi

Osmanlı Devletinde telif eser olarak kaleme alınan ilk bâhnâme¹¹, **Ali bin İshâk**'ın eseridir. Bibliyografik çalışmalarda varlığı tespit edilmesine rağmen, bugüne kadar eser hakkında hiçbir araştırma ve inceleme yapılmamıştır. Bu yazma, Tire, **Necippaşa Kütüphânesi**'nde [*Necip Paşa Kütüphanesi, Diğer Vakıf Yazmaları, No. 13/3, v. 165b-206b, istinsâh 15 Rebiyüllevl 1136, 29,5x18,5 (20,5x10,8) cm., harekeli nesih, 21 satır, bâb başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmış*] bulunmaktadır.

Kitabın başında, İslâm dünyasında yazılmış **bâh** ile ilgili eserleri zikrederken, "...**Kitâb-ı Bâlâ** gibi **Ahmed-i Nîlî'nün*** ve **Kitâb-ı 'Ursü'l-'Arâyis** gibi **Câhız**'ın ve **Kitâbu'l-Kıyân** gibi **İbn Hâcib**'in ve **Kitâb-İzâh fî Esrârı'n-Nikâh** gibi ve **Kitâb-ı Câmi'u'l-Lezzât** ve

¹¹ Osmanlı Tıbbında Cinsellik ve Ali Bin İshak'ın Bâhnâmesi, Ali Haydar Bayat Ege Üniv. Yay.

Kitâb-ı Bercân gibi ve *Kitâbu'l-Münâkaha ve'l-Müfâtaha* gibi ve *Kitâbu Rucû'u's-Şeyh ile's-Sıbyân*** gibi", aynen *Tifâşî'nin* kaynaklarını sıralanır. En son eser olmasından dolayı da, *Rucû'u's-Şeyh*'i örnek aldığı, "ve bâkî kütübden bu mücmû'aya münâsibden ekser *Rucû'u's-Şeyh ile's-Sıbyân* tarîkince getdük ol müteahhir olduğuçün [166a]", cümlesiyle belirtir. Kitabı yazış amacını da, "Tâ kim Resûl'ün [SAV] sünneti dutıla ümmeti içinde, şöyle kim, Resûl [SAV] buyurmuşlardur:

Bâhnâmenin II. Murâd döneminde yazıldığı, eserdeki şu satırlardan açıkça anlaşılır: "[166b]... 'âdil pâdişâhlar nesli kim salâh-ı 'âleme ve cihân ma'mûr olmasına sebebdür. 'Ale'l-husûs ve'l-hulûs Sultân bin Sultân bahru'l-'adli ve'l-ihsânı Mehdîü'r-rahmeti fî âhiri'z-zamân sülâle-i fahr-i 'Âl-i 'Osmân, Sultân Murâd Hân Gâzî bin Sultân Muhammed kesserallâhü te'âlâ neslehü ilâ ahir-i devrân."

Eserin içeriği, erkekler için gerekli olan cinsel bilgileri 25 bâb, son 15 bâbda ise kadınlar için gerekli cinsel bilgileri verir. Eserin yazılış sebebini aşağıdaki gerekçelerle açıklamıştır: "Ve dahi bu zaîf bende eydür, vaktâ ki, Hak Te'âlâ cemî'-i lezzâtı yaratdı ve âni şehvâta mukârin kıldı. Ve ol şehvâta mukârin olan lezzâtın efdâlin menâkîh kıldı. Zirâ neşv ü nümâ ve kesret-i tenâsül ve tevâlüd anunla olur. Ol kitâb-ı azizinde gayrına takdim idüb buyurmuşlardur:

Ali bin İshâk'ın Bâhnâmesi, neredeyse tamamı *Rucû'u's-Şeyh*'in özetinden oluşmaktadır. Eserde Aristo, Bokrat [Hippokrates], Calinus [Galenos], Eflâtun [Platon] gibi antik Yunan ve Cebrâîl bil Bahtîşû, Hakîm, İbn Sînâ, Ebûbekir Râzî, İbn Cezerî Ebu'l-Hasan Şakikî, gibi Müslüman bilim adamlarının görüşleri ve tedavi yöntemlerine genişçe yer verilmiştir.

Fiil çekimleri

Fiil çekim eklerinin işlevlerine değinilerek kullanım özellikleri anlatılmış ve örnekler verilmiştir.

Görünüş, olayların sınırlarının farklı açılardan algılanması, başlangıç ve bitişleri bakımından farklı şekillerde hissedilmesidir. Görünüş, kategori olarak üç gruba ayrılır: sınırlar arası olanlar, sınır sonrası, sonlular (Johanson 2016: 18).

Zaman, fiziksel açıdan bakıldığı zaman devamlılığı, devam eden bir süreci tanımlar. Dilbilgisel açıdan ise, "gösterimsel bir kategori" olmasına bağlı olarak, olayları, durumları, hareketleri zaman ekseninde belirlemeyi, sınırlandırmayı ifade eder (Aydemir 2010: 14).

beyân id-elü-m: Eski Türkiye Türkçesinde emir birinci çoğul şahıs

bil-gil: Eski Türkçede tekil ikinci şahıs çekimi

zîkr it-dük idi: Eski Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman hikâyesi

zîkr id-e-vüz, bildir-ü-vüz: Eski Türkiye Türkçesinde dilek-şart birinci çoğul şahıs

siñirleri çekil-ü: Eski Türkiye Türkçesinde istek tekil şahıs

koğula-y-a-lar: Eski Türkiye Türkçesinde istek üçüncü çoğul şahıs

di-se-ler: Eski Türkiye Türkçesinde dilek-şart üçüncü çoğul şahıs

gel-me-sün: Eski Türkiye Türkçesinde emir üçüncü tekil şahıs

şaçılmış ola, olunmuş ola:

kızardüğünlayın, şovuduğünlayın:

dut-ma-sa: Eski Türkiye Türkçesinde dilek-şart üçüncü tekil şahıs

bişir-e-ler: Eski Türkiye Türkçesinde istek üçüncü çoğul şahıs

bişir-e-sin: Eski Türkiye Türkçesinde istek ikinci tekil şahıs

bul-a-lar, yağ-a-lar: Eski Türkiye Türkçesinde istek üçüncü çoğul şahıs

dut-maz-lar: Eski Türkiye Türkçesinde geniş zaman üçüncü çoğul şahıs

söyün-di: Eski Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zaman üçüncü tekil şahıs
utan-ır-am: Eski Türkiye Türkçesinde geniş zaman birinci tekil şahıs
id-ecek-dür: Eski Türkiye Türkçesinde gelecek zaman üçüncü (-dür ihtimal veya kesinlik anlamı bildirir)tekil şahıs
bas-ma-y-a-sın, gör-e-sin: Eski Türkiye Türkçesinde istek ikinci tekil şahıs.

Bileşik Fiil Çekimler

düzül-müş-dür, ko-mış-lar-dur, it-miş-dür, görün-me-miş-dür, ol-maz-dır:
it-mez-di, id-er-di, kal-ur-dı: Eski Türkiye Türkçesinde geniş zamanın hikayesi tekil üçüncü şahıs
it-dik-se: Eski Türkiye Türkçesinde görülen geçmiş zamanın şart birleşik zamanı çoğul birinci şahıs
çek-miş-idi: Eski Türkiye Türkçesinde duyulan geçmiş zamanın şart birleşik zamanı tekil üçüncü şahıs

Yapı Bakımından Fiiller

Basit Yapılı Fiiller: Herhangi bir yapım eki almamış, kök durumunda olan fiillerdir.
çeyneye, dutmasa < tutmasa, dükenise < tüken-se, delesin, gele, gelmesün, gerekmez, gördüm, keser, şakınalar, virür, yazam.

Türemiş Fiiller: Fiil veya isim kök veya gövdelerine yapım ekleri getirilerek yapılan fiillerdir.

İsimden fiil yapılanlar

ağardur < ak-ar-dur
bağ-la-y-a-lar, bağ-la-y-a-sın
çoğalsa < çok-al-sa, dar-ıl-sa, dil-e-r-ler, dil-e-se-ler
ince-l-ür

Fiilden fiil yapılanlar

bula-ş-dura, çal-kal-a-y-a-lar, çık-ar-a-sın, çık-ar-sa-lar, çiz-e-ler, doğra-y-a-lar,
kız-a-r-a, kız-a-r-mış, ov-al-ar

Ettirgen

arı-d-ur, bit-ür-ür, uz-a-dur, bat-ur-a-sın, bil-dü-rür, dön-dür-ür, gid-er-icek < git-er-icek,
in-dür-e-sin, it-dür-mez,
kalduralar < kalk-tır-a-lar, kuru-d-a-sın kuru-t-ma-si-y-le, soğu-d-a, ye-dür-e-ler, yet-iş-dür-ür,

Edilgen

ayalanur < ayala-n-ur
yayılr < yay-ıl-ur, yoğunlanur < yoğun-la-n-ur, zıkr olundu < zıkr ol-un-du:

İşteş

ir-i-ş-ür, yet-i-ş-e

Birleşik Fiiller

Yardımcı Birleşik Fiiller: Etmek, olmak, eylemek, buyurmak, kılmak yardımcı fiilleri isim soylu bir sözcükle kullanılarak yapılan fiillerdir.

mürekkebe kıldı, muğarrin kıldı bünyâd kıldım efdalin kıldı
vâkı' olur hâsıl olur, mütevellid olur, sebep olmaya ekilmiş ola, eksildür kavırılmış ola
beyân idelüm, ikdâm itmeyeler, cimâ' olmak hareket itdüre
isti'mâl eyleye, aq eyler, zarar eylemez, delâlet eyler

Kurallı Birleşik Fiiller: Fiil kök veya gövdelerine yeterlilik, tezlik, sürerlilik ve yaklaşma fiil ve ekleri getirilerek yapılan fiillerdir.

begendiremezem < begen-dir-e(-ebil)-mez-em, idemez < id-e(-ebil)-mez
id-iver-di, â 'zâ kııl-ıvir-di, id-ivir-i, tevfiık id-ivir-e
çekilügele < çekil-ü gel-e

Anlamca Kaynaşmış Birleşik Fiiller: En az iki kelimededen oluşan, gerçek veya mecaz anlamda kullanılan fiil yapılarıdır.

ele yakalar.

SONUÇ

Türkiye Türkolojisinde zaman kategorisi üzerine yapılan çalışmalar uzun süredir yoğun olarak yapılırken, fakat görünüş kategorisi üzerine yapılan çalışmaların çok az olduğu dile getirildikten sonra, eserde tespit edilen hususlar ifade edildi. Türkçede kelimeler daha ilk Türkçede tek heceli kökler durumundaydı. Bu kökler isim ve fiil olmak üzere iki türe ayrıldı. Türk yazı dilinin geçirdiği tarihî devreler (Eski Türkçe, Eski Türkiye Türkçesi ve Çağdaş Türkiye Türkçesi) sınırlı örneklerle de olsa Ali bin İshak'ın bâhnâmesinde izlenebilmektedir. Sınırlı örneklerle de olsa ifadesinde kast edilen eserin hacimce küçük olmasıdır. Her ne kadar ilk telif bâhnâme olmasına karşın yazar Tifaşı'nın tercümesine bağlı kalmıştır. Bu durum, Türk dil malzemesinin eserde yeterince işlenmesine engel olmuştur. Eserde Eski Türkçe devrinde sık kullanılan ve Osmanlı Türkçesinde kullanımı yoğun olmayan ve günümüz Türkçesi yazı dilinde ise hiç kullanılmayan arkaik kelimeler: kuduqlamış, ayalanur, degirmeyesin eserde yer almaktadır. Yapılan bu çalışmada Türkçenin zaman ve görünüş sistemi bir bütünsellik içinde ve işlevsel temelde ele alındığı, ayrıca bu durumun pek yaygın olarak çalışılmadığı belirtilerek daha önce yapılan çalışmalardan farklılığına dikkat çekilmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, A.** (2015). Bâh-nâmeye Bir Bakış ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Bâh-nâmesi. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 299-322. 18.01.2016 tarihinde ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net adresinden alınmıştır.
- Adıgüzel, A.** (2016). Râhatu'n-Nüfus'ta Cinsel Sağlık İle İlgili Terimler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 11/4 Winter 2016, p. 19-66 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9141> ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net adresinden alınmıştır.
- Adıgüzel, A.** (2016). Râhatu'n-Nüfus Üzerine Bir Dil İncelemesi (İnceleme-Metin-Dizin-Sözlük-Terimler), Girne Amerikan Üniv. Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Adıgüzel, A.** (2017). "Râhatu'n-Nüfus'ta Yer Alan Aslî Fiillerin Yardımcı Fiil Olarak Kullanılması" Volume 12/5, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11317>, p. 1-10.
- Adıvar, A.** (1970), *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul (2. Baskı).
- Akahn, M.** (1998). *Tarihî Türk Şiveleri*. Ankara: Türk Kültürünü Arş. Enstitüsü Yay.
- Aksan, D. Vd.** (1983), *Sözcük Türleri*, Ankara, TDK Yay.
- Aksan, D.** (2004). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. Ankara: Engin Kitabevi

- Aksoyak, İ., H.** (2014). Uluslararası Gelibolulu Mustafa Âlî Çalıştayı Bildirileri (28- 29 Nisan 2011). TDK.
- Arat, R. R.** (1991). Eski Türk Şiiri, Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara
- Atalay, B.** (1985), *Dîvân-ü Lügat- it-Türk Tercümesi*, Ankara: TDK.
- Aydemir, İ. A.** (2010), *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 118 s., ISBN: 978-975-6355-61-9
- Ayverdi, İ.** (2011). *Misallî Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı yay. İstanbul
- Banguoğlu, T.** (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK.
- Bayat, A., H.** (2000). “Uygur Tıp Metinleri”. Tıp Tarihi. İzmir: Sade Matbaa.
- Bayat, A., H.** (2009). *Osmanlı Tıbbında Cinsellik ve Ali Bin İshak’ın Bâh-nâmesi [? – 1430]*, İzmir: Ege Üniv. Basımevi.
- Delice, H. İ.**, (2009), “Türkçenin Öncül Ekliliği ve Türkçede Öncül Ek Taşıyan Yapılar” *Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları*, Volume 4 Issue 3.
- Demir, N. Emine Yılmaz** (2005). *Türk Dili El Kitabı* (2. Baskı). Ankara: Grafiker.
- Demirel, E.**, (2015) *Gramerleşme Süreçleri Bakımından Nevâdirü’ş- şebâb’da Tasvirî Fiiller* *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 819-834 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8186> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Derleme Sözlüğü, I-VIII. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Derleme, (2014), *İtirli Bahçe*, Gece Kitaplığı, İstanbul
- Develi, H.** (2013). *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu I-II*, İstanbul: Kesit Yayınları. **Develioğlu, F.**, (1999), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C.** (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara: TDK.
- Doerfer, G.** (1980-81) “Temel Kelimeler ve Altay Dilleri Sorunu”, *TDAY Belleten*, s:1-16.
- Eker, S.** (2006). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker yayınları, Ankara
- Ergin, M.** (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ersoy, A.**, (2015) “Necatî Beğ Divanı’nda İsim + Yardımcı Fiil Yapısındaki Bazı Birleşik Fiillerde Ad Aktarması ilişkileri” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/8 Spring 2015, p. 1035-1058 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8255> ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY
- Gabain, A. V.** (2007), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Ankara
- Hacıeminoğlu, N.** (2016) *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul
- Johanson, L.** (2016). *Türkçede Görünüş* (Çev. Nurettin Demir), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Korkmaz, Z.** (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, TDK Yay.:629, C.1, Ankara 1995
- Korkmaz, Z.** (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK, Ankara
- Özkan, M.** (2013). *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Pakalın M. Z.** (1971). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü c. I*, İstanbul.
- Tekin Ş.** (2005). *Eski Türkçe, Türk Dili*, Ankara
- Timurtaş, F., K.** (2005). *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Akçağ.
- Usta, H., İ.** (2007). *Eski Anadolu Türkçesi Söz Diziminde Sintagmatik Yapılar*, Ankara: Bizim Büro Basım Yayım Dağıtım.

- Uzel İ.** (2000). “Yeni Bulunan Bir Bâh-nâme: Tuhfe-i Müteehhilin”, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi (18-20 Eylül 1996), Bildiri Özetleri, İzmir.
- Vardar, B.** (2002), *Dilbilim Terimleri Sözlüğü, İstanbul*, Multilingual Yay.
- Yıldız, O.** (2012) “Eski Anadolu Türkçesinde Yeterlik Fiillerinin Fonetik Durumu” International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 233-252, ANKARA-TURKEY
- Zülfikar, H.** (1991). Terim Sorunları ve Terim Yapma Yolları, Ankara: TDK
- Zülfikar, H.** (1996). Türkçe 'de Ses Yansımaları Kelimeler, Ankara: TDK.
- Zülfikar, H.** (2008). “Dünden Bugüne Türkçe Denşirmek Üzerine, Sureti Haktan Görünmek, Yapmak, Almak”, Türk Dili, s: 323-329.

SURİYELİ GÖÇMENLERİN TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ahmet ŞAFAK¹²

ÖZET

Savaş dolayısıyla ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli göçmenler, gelmiş oldukları Türkiye topraklarında farklı bir yaşam tarzı, farklı kültür ve farklı bir dil ile karşı karşıya kalmaktaydı. Can güvenliği konusunda güvenli bir liman olan Türkiye’de kalmak ve temel ihtiyaçlarını karşılamak için Türkçe öğrenmenin zorunlu olduğu kaçınılmazdı. Suriyelilerin dil sorununu çözmek problemlerin çözümü için atılan en etkili adım olacaktır. Çünkü bir bireyin diline yabancı olduğu bir toplumda yaşamını sürdürebilmesi ve bu topluma uyum sağlayabilmesi için ilk olarak o toplumun dilini öğrenmesi öncelikli koşuldur. Suriyelilerin dil öğrenme ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve öğretimin bu ihtiyaçlardan hareketle hazırlanacak olan programlara uygun olarak yürütülmesi Suriyeli göçmenlerin Türkiye’deki hayata uyum sağlaması ve kültürlenmesi açısından önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dili, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Suriye Göçmenleri, Mültecilerin Dil Sorunları.

Abstract

Syrian refugees rest are forced to leave their country because of the war, they have come to a different lifestyle in the territory of Turkey, it was confronted with a different culture and a different language. Can stay in Turkey, which is a safe haven on the safety and to meet their basic needs was inevitable that it was necessary to learn Turkish. Solving the language problem of Syrians will be the most effective step taken to solve the problems. Because it is the primary condition for an individual to learn the language of that society first in order to survive and adapt to a society whose language is foreign. It is important to detect the Syrians language learning and teaching needs to be conducted in accordance with the program which will be prepared in response to these needs of Syrian immigrants adapt to life in Turkey and in terms of culturing.

Key Words: Turkish Language, Teaching Turkish to Foreigners, Syrian Immigrants, Language Problems of Refugees.

GİRİŞ

Dil, bir toplumun düşünce yapısını gösteren, toplumu toplum yapan, insan ile toplum arasındaki bağı sağlayan en güçlü kültür ögesidir. Bu düşünceyle bağlantılı olarak, dil aracılığıyla kültürel bağların kuşaktan kuşağa aktarımının sağlanabildiğini ve toplum yapısının anlaşılabilirliğinin kolaylaştığını söyleyebiliriz. İnsanların yaşadığı toplum yapısıyla bağlantılı olarak bir yaşayış şekli ve dil yapısı vardır (Türk, 2017). Dil, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en sade olaylarında, bilimin ana formlarında, gelenek-görenek ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar; dil her türlü maddesel yaşamın, tekniğin,

¹² Dr. , ahmedsafak@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0088-3010>

ekonominin de koşuludur; dinde, hukukta, felsefe ve sanatta yeri vardır. Dilin etkide bulunan gücü, dilde izini bırakan dünya tablosu ile yaşamın bütün alanlarına yayılır. Buna karşılık dil de her bir alanın özel gereksinimleri ve koşulları ile kendi çevresini ve yönünü belirler (Türk, 2020)

Okul içerisinde sığınmacı statüsünde bulunan Suriyeliler kendi dillerini konuşanlarla birlikte zaman geçirmeye ve böylece ayrı bir topluluk oluşturmaya ister istemez neden olmaktadır. Türk dilini bilmeyenlerin Suriyelilerin fazla olmadığı okullarda ise çocuk kendisini dışlanmış hissetmekte ve okula devam konusunda zorluk çekmeye başlamaktadır. Öğretmenlerin ise doğal olarak Türkçe bilmeyen çocuklarla sağlıklı bir iletişim kuramadıkları için çocukların sorunları ile fazla ilgilenememekte ve sorunlarını çözmekte sıkıntılar yaşamaktadırlar. Çocukların akranları ile iletişimlerinin de sınırlı olduğunu, sınıfta yalnız kaldıklarını, yaşadıkları sorunları öğretmenlerine aktarma imkânları bulamadıklarını bu nedenle de karşılaştıkları sorunlar ile tek başlarına mücadele etmek zorunda kaldıkları gözlemlenmektedir. Oysaki Türk öğrenciler en ufak bir sorun ile karşılaştıklarında öğretmenlerine gidip dertlerini anlatıp çeşitli konularda sorunlarına çözümler bulabilirken, sığınmacılar iletişim konusunda yaşanan bu durumdan ötürü ya sorunlarını dile getirmeyip susuyor ya da sorunlarını anlatamadıkları için sorunlarıyla beraber yaşamayı tercih ediyorlar.

1.Suriye Savaşı

Tunus'ta Aralık 2010'da başlayan ve Ortadoğu'da çeşitli ülkeleri etkileyen Arap baharı diye isimlendirilen rejim karşıtı gösteriler, Suriye topraklarında 15 Mart 2011'de başlayıp 2011 Nisan ayında ülkenin geneline yayılmasıyla; Suriye hükûmeti, Suriye ordusu ve ülkedeki yönetimi beğenmeyen isyancılar arasında cereyan eden çatışmalarla başlayıp, daha sonra Irak-Şam İslam Devleti, El Nusra ve bazı Kürt gurupları, Türkmen, Süryani ve Dürzi aşiret ve gruplarının da katıldığı ve daha sonra da Amerika, İsrail, Rusya, İran ve Türkiye gibi farklı devletlerin de müdahil olduğu, Suriye'nin bir çok bölgesinde devam eden çatışmalardır. Suriye'den savaştan kaçıp Türkiye'ye sığınmak için gelen ilk kabile 29 Nisan 2011'de Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde bulunan Cilvegözü sınır kapısından Türkiye topraklarına girmiştir. İlk kabilenin giriş yapmasından sonra mültecilerin Türkiye'ye gelişleri devam etmiş ve gelen göçmenlerin sayılarında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Türkiye, iç savaştan dolayı ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Suriyeli mültecilere "açık kapı" politikası gereği sınır kapılarını açmıştır. Ayrıca "açık kapı" politikası çerçevesinde Türkiye'ye giriş yapan Suriyelilere "geçici koruma statüsü" verilmiştir (Ankasam, 2017: 122).

2. Suriyeli Çocuk Ve Gençlerin Eğitim Süreçleri

Suriye'deki çatışmaların en fazla etkilediği konuların başında çocuk ve gençlerin eğitim süreçleri gelmektedir. Olayların başladığı Mart 2011'den itibaren büyük oranda okulların kapanmaya başlamış olması nedeniyle, Türkiye'ye gelmeden önce de Suriyeli çocuklar için eğitimsiz geçen bir zaman söz konusudur. Sığınma olayının öngörülen sayı ve süreleri fazlasıyla aşması eğitim ihtiyacının önemini artırmıştır. Türkiye'nin kamplara kabul ettiği Suriyeli sığınmacıların her türlü ihtiyaçlarıyla birlikte, eğitim ihtiyacını da büyük oranda karşıladığı ve bu konuda başta Birleşmiş Milletler (BM) olmak üzere pek çok uluslararası kuruluşun takdir topladığı görülmektedir (Seydi, 2014: 268)

3. Türkiye'nin Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Politikaları

Suriyeli eğitim çağındaki çocukların eğitimine yönelik oluşturulan ilk eğitim politikaları Suriyelilerin kısa zamanda ülkelerine geri dönecekleri beklentisi üzerinden oluşturulmuştur. Bu doğrultuda ilk icraatlar Suriyelilerin bulunduğu kamplara geçici eğitim merkezlerinin açılması olarak gerçekleşmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı geçici eğitim merkezlerinin savaş mağduru öğrencilerin yarım kalan eğitimlerine devam edebilmelerini sağlama, Suriye'ye döndüklerinde veya Türkiye'de eğitimlerine devam etmek istediklerinde oluşabilecek sene kaybını önleme maksadı taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca bu eğitim öğretim faaliyetlerine birlik sağlamak amacıyla haftalık ders çizelgelerinin ve öğretim planlanmasının yapılmasına karar verilmiştir.

4. Suriyelilerin Dil Sorunlarının Çözümüne İlişkin Çalışmalar

Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmesiyle aslında uyum sorununa sebep olan en büyük etken şüphesiz dil problemidir. Suriyelilerin dil sorununu çözmek problemlerin çözümü için atılan en etkili adım olacaktır. Çünkü bir bireyin diline yabancı olduğu bir toplumda yaşamını sürdürebilmesi ve bu topluma uyum sağlayabilmesi için ilk olarak o toplumun dilini öğrenmesi öncelikli koşuldur. Suriyelilerin dil öğrenme ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve öğretimin bu ihtiyaçlardan hareketle hazırlanacak olan programlara uygun olarak yürütülmesi Suriyeli misafirlerin Türkiye'deki hayata uyum sağlaması ve kültürlenmesi açısından önem taşımaktadır (Büyükciz ve Çangal, 2016: 1417).

Suriyeli çocukların eğitimlerine yönelik izlenen politikalar, ilk etapta Suriyelilerin geri dönecekleri varsayımı üzerinden geliştirilmeye çalışılmış ve kısa vadeli bu politikalar sadece kamp içindeki Suriyeli çocuklara yönelik hazırlanmıştır. Kamplardaki eğitimle ilgili Türkçe kursları, mesleki eğitim kursları gibi yetişkinlerin eğitimi konusunda da önemli kararlar açıklamıştır. Türkçe dersleri için Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı alan öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve yabancı dil dersi öğretmenleri görevlendirilebilir. Yaygın eğitim kurumları vasıtasıyla mesleki beceri kazandırılmakta, sosyal ve kültürel içerikli kurslar düzenlenmektedir. Talep gören alanlara imkanlar dahilinde yaygın eğitim kursları ve kurs dışı faaliyetler açılmaktadır. Savaştan canını kurtararak göç eden ya da kültürüne yabancı bir ülkede doğup büyüyen çocukların toplumda yer edinebilmesi, topluma uyum sağlayabilmesi, yaşadığı dünyayı ve çevreyi tanıyıp öğrenebilmesi ve kendini gerçekleştirebilmesi için eğitime katılması gerekmektedir (Tanrıku, 2017: 131).

5. Geçici Eğitim Merkezleri (GEM)

Türkiye'de eğitimle ilgili sorunların çözümü konusunda kurtarıcı bir düzenleme olan Geçici Eğitim Merkezlerinin açılması Suriyeli çocukların eğitime katılımları konusunda özel bir yere sahiptir. Bu merkezler kamp içinde ve kamp dışında bulunan okul çağındaki Suriyeli çocuklara ve gençlere yönelik Suriye müfredatına bağlı kalarak Arapça eğitim veren ilköğretim ve ortaöğretimi kapsayan eğitim merkezleridir (MEB, 2014).

Suriye devlet okullarındaki müfredat esas alınarak Arapça eğitim verilmekteydi. Ancak mevcut Suriye müfredatında bulunan bazı içeriklerin uygunsuz olması nedeniyle bu müfredatın düzenlenmesi gerekliliği doğmuştu. Geçici Eğitim Merkezlerinde Arapça müfredatın yanında öğrencilerin Türkçe öğretimine de yer verilmişti. Türkçe derslerinin, görevlendirilecek olan sınıf öğretmenleri, Türkçe öğretmenleri ve Türk Dili ve Edebiyatı

alan öğretmenleri, yabancı dil dersi öğretmenleri tarafından yapılacağı belirtilmişti. Türkçe dışındaki dersler için Suriyeli öğretmenler görevlendirilmişti (Tanrıkulu, 2018: 2593).

Geçici Eğitim Merkezleri'nin kapatılmasıyla yeni bir eğitim süreci başlayacak ve Türkiye eğitim sistemine uyum hayati rol oynayacaktır. Bu suretle öğrencilerin karşılaşacağı önemli sorunlardan biri Türkçe dil bilgisi olacaktır. Buna bağlı olarak öğrencilerin okullarda başarı düzeyi doğrudan etkilenecektir (AFAD, 2020).

Türkçe bilmeyen veya az bilen çocuklar eğitimde zorluk yaşamaları nedeniyle okulu yarıda bırakmaktadır. Bir diğer nokta ise, bazı Suriyeli ailelerin, çocuklarının Arapçayı unutacağı endişesi taşımalarıdır. Yeterli düzeyde dil bilmeyenlerin okul dışında gerek sosyal hayatta gerekse iş hayatında birçok sıkıntılarla karşılaşacağı bilinmektedir. Dil sorunu yaşayan Suriyeliler kendi içlerinde yaşamaya devam edecek, bu durumda toplumun diğer kesimleriyle iletişim kopukluğu ve uyum sorunu ortaya çıkabilecektir.

6. Suriyelilerin eğitim durumları.

Kamp dışında yaşayan Suriyeli çocukların eğitime erişimleri noktasında bir diğer ve önemli alternatif devlet okullarıdır. Suriyeli çocukların kendilerine verilen yabancı tanıtma belgesi ile herhangi bir devlet okuluna kayıt yaptırması mümkündür (MEB, 2020). Böylece devlet okulunda okumak isteyen Suriyeli öğrenciler, Türkiye'deki çocuklara sunulan her türlü eğitim hizmetinden faydalanabilmekte ve Türkiyelilerle akraları ile birlikte eğitim alabilmektedir.

Milli eğitim Bakanlığı 30 Haziran 2020 itibarıyla devlet okullarında okuyan Suriyeli göçmen sayısı aşağıda verilmiştir.

Anaokulu	35.553
İlkokul	338.807
Lise	222.703
Toplam	597063

Ayrıca 2018-2020 tarihleri arasında devlet üniversitelerinde okuyan Suriyeli öğrenci sayısının 73 bin 570 olduğu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından açıklanmıştır (Mülteciler, 2021).

7. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Açmış Olduğu Kurslar

Millî Eğitim Bakanlığı hayat boyu öğrenme genel müdürlüğünün yabancılara Türkçe öğretimi için açmış olduğu dil kursları vardır. Bu kurslardan birincisi okula devam eden veya edecek olan çocuk ve gençlere yönelik olmak üzere kendi arasında sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama 6-12 yaş aralığı yani ilkokula devam edebilecek yaşta olan çocuklara yönelik kurslardır. Hiç Türkçe bilmeyen ya da çok az bilen öğrencilerin okul yaşamlarında kolaylık sağlamak ve Türk Dili'nin ayrıntılarını öğretmek üzere iki seviye şeklinde verilen bu kurslara katılımın daha fazla olduğu gözlemlenmiştir.

İkinci olarak yine Milli Eğitim Bakanlığı, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün 13-17 yaş aralığı yani ilköğretimden sonrası için açılmış olan kurslardır. Bu kurslarda yine iki seviye şeklinde yabancılara Türkçe öğretilmektedir.

7.1. (6-12 Yaş) Birinci Seviye Kurs Programı

Beş yaşını tamamlamış ve on üç yaşından gün almamış yabancılara Türkçe öğretmek için açılmış olan programdır. Hiç Türkçe bilmeyen ya da çok az bilen çocuklar için okula başlamadan önce verilmekte olan kurslardır.

Birinci seviye kurs programının amaçları; Selamlaşmaları öğrenme, kendini tanıtma, sayılar renkler, vücuttaki organlar, temel ihtiyaçları karşılama, basit soruları cevaplama, okuma ve yazma alışkanlığı edinme, okulu, evi, ailesi ve yakın çevresi ile ilgili temel bilgileri verebilmeyi öğretmek olduğu söylenebilir. Toplam eğitim süresi 150 ders saati olarak planlanmış olan bu program haftalık ders saati dağılımı, günlük 5 saati geçmemek üzere eğitim merkezinin fiziki durumu, başvuran kişi sayısı ve uygunluk saatleri göz önünde bulundurularak kurs eğitim merkezi müdürü ve kurs zümre öğretmenleri tarafından kararlaştırılır. Kurs öğretmeni planlama yaparken kursiyerlerin durumu ve konuların ağırlığına göre temaların ders saat sayılarını, toplam 150 saat esasını değiştirmeden, zümre kararıyla değiştirebilir. (MEB, 2016: 3)

7.1.1. İkinci Seviye Kurs Programı

Bu kurs programına katılmak için yine beş yaşını tamamlamış ve on üç yaşından gün almamış olmak yanında, Yabancılara Türkçe Öğretimi birinci seviye kurs programını başarıyla tamamlamış olmak, birinci seviye kurs programına katılmamış olanlar için kurs öğretmenleri tarafından yapılacak seviye tespit sınavında birinci seviye düzeyinde Türkçe bilgisine sahip olduğu tespit edilmek koşuluyla kayıt yaptıрма hakkına sahip olabilmektedirler. İkinci seviye kurs programı ile Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak, en temel ihtiyaçlar söz konusu olduğunda basit ifadeler kullanarak ve sorulan soruları yanıtlamaları, günlük temel ihtiyaçlardan olan yiyecek, içecek ve kıyafetlerin isimlerini öğrenmeleri, başlıca meslek isimlerini bilmeleri ve meslek sahiplerinin ne yaptıklarını basitçe açıklamaları, kişi ve nesnelerin yerlerini söylemeleri, kâğıt ve demir paraları tanımları ve değerlerini öğrenmeleri, ürünlerin fiyatlarını sormaları ve alışveriş yapmaları, hastalık ve sağlık ile ilgili temel kelimeleri öğrenmeleri ve yaşadıkları sağlık sorununu söyleyebilmeleri, alışkanlıklarından bahsedebilmeleri, okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları, duygu, düşünce ve hayal dünyalarını geliştirmeleri, Türkçe okuma ve yazma sevgisi ile alışkanlığını kazanmaları, amaçlanmaktadır (MEB, 2016: 3)

İkinci Seviye Kurs Programı yaygın eğitim merkezleri için düzenlenmiş, diller için Avrupa ortak başvuru çerçevesi göz önünde bulundurularak Türkçe öğrenmek isteyen yabancılara ihtiyaçlarına, özelliklerine, şartlarına ve seviyelerine uygun hâle getirilerek oluşturulmuştur. Kurs programının toplam eğitim süresi "Giriş" bölümü için 10 saat ve diğer temalar için 30'ar saat olmak üzere toplam 160 ders saati olarak planlanmıştır.

7.2. 13-17 Birinci Seviye Kurs Programı

Yaygın eğitim merkezleri için düzenlenmiş, diller için Avrupa ortak dil kriterleri göz önünde bulundurularak Türkçe öğrenmek isteyen 13-17 yaş aralığında olan yabancılara

İhtiyaçlarına, özelliklerine, şartlarına ve seviyelerine uygun hâle getirilerek oluşturulmuştur. Dili bir iletişim aracı olarak kullanmayı öğretirken dört temel beceri olan dinleme, konuşma, okuma ve yazmanın birlikte öğretilmesi gerekmektedir. Bu dört temel becerinin hiçbirine öncelik verilmez ancak öğretim amacına göre bu dört beceriye verilecek ağırlıkların yüzdeleri farklı olabilir. Bir dili gerçek anlamda öğrenebilmek ve temel dört becerideki işlevini yerine getirebilmek için dil bilgisi gereklidir.

Birinci seviye programında başta alfabe olmak üzere Türkçe ses bilgisi, yazma yeterliliği ve telaffuz konuları üzerinde durulurken daha sonra selamlaşmayla başlayan, kısa diyaloglar kendini tanıtmaya, çevresinde bulunan nesnelere isimlerini öğrenme ve günlük olarak kullanabileceği kelimelerle temel ihtiyaçlarını karşılayabilme konuları üzerinde durulmaktadır (MEB, 2016: 3).

İkinci seviye kurslara katılmak için 12 yaşını doldurmuş olmak, 18 yaşından gün almamış, Yabancılara Türkçe Öğretimi (13-17 Yaş) Birinci Seviye Kurs Programında başarılı olmak. Birinci seviye kurslarına katılmamış olanlar için kurs öğretmenleri tarafından yapılacak seviye tespit sınavında birinci seviye düzeyinde Türkçe bilgisine sahip olduğu tespit edilmek koşuluyla bu kurslara katılım sağlanabilmektedir (MEB, 2016: 2).

SONUÇ

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün açmış olduğu, Yabancılara Türkçe Öğretimi, Suriye göçmenlerine Türkçe öğretiminde yaşanan sorunları ortadan kaldırmaya yönelik olarak açılmış kurs programlarıdır.

Her dil öğretiminde olduğu gibi Türkçe öğretiminde de bazı sorunların olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi Türkçeyi öğretecek öğretmenlerin yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmayışlarıyla birlikte kullandıkları ders materyallerinin yetersiz oluşudur. Türkçe eğitimi veren öğretmenlerin ilk derslerde konuşma ve sözcük öğretmek yerine dil bilgisi öğretmeye ağırlık verdikleri görülmüş bu da öğrenme süreçlerini olumsuz yönden etkilemiştir. İkincisi ise göçmenlerin kendi ana dillerini kullanma eğilimlerinden kaynaklanan sorunlardır. Türkçeyi tam bilmeyen göçmenler öz güven eksikliği ya da kişisel nedenlerle yeni öğrenmeye başladıkları dili konuşamamak ya da yanlış konuşmak korkusuyla kendi ana dillerini tercih etmeleridir. Üçüncü neden ise Türkçe'nin cümle yapısıyla Arapça cümle yapısının farklı olması, Türkçe'nin soldan sağa giden cümle dizilimine karşın Arapça sağdan sola giden cümle dizilimine sahip olmasından ötürü cümle kurmakta zorluk çekmeleridir. Bununla birlikte Türkçede çok farklı aksanları olduklarını bu yüzden telaffuz konusunda sıkıntı yaşadıklarını ve kitaplardaki Türkçe ile sosyal hayatta konuşulan dilde bazı farklılıklarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Göçmenler Türkçeyi günlük hayatlarında kullanmaktan ziyade kendilerini mecbur hissettikleri yerlerde kullanmaktadır. Devlet dairelerinde işlerini halletmek istediklerinde, iş yerlerinde müşterileriyle iletişime girdiklerinde, okul ortamında veya günlük ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldıklarında kısacası mecbur kaldıklarında Türkçeyi kullanmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- AFAD, (2021). <http://www.afad.gov.tr>. Adresinden 15.02.2021 tarihinde erişildi.
- Ankasam, Ö. E. (2017). Suriyeli Mülteciler Krizinin Türkiye'ye Etkileri. Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, 1(3), 122-123.
- Büyükiziz, K.K., ve Çangal, Ö. (2016). Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretimi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 5(3), 1414-1430.
- Emin, M. N. (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi: Temel Eğitim Politikaları. Analiz. ŞUBAT, Sayı: 153. 12-14.
- Genelgündem, (2020). <http://genelgundem.com>. Adresinden 27.08.2020 tarihinde erişildi.
- MEB, (2020). <http://www.meb.gov.tr>. Adresinden 06.12.2020 tarihinde erişildi.
- MEB. (2016). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Yabancı Diller, Yabancılara Türkçe Öğretimi (6-12 Yaş) 1. Seviye Kurs Programı Ankara, 3.
- MEB. (2016). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Yabancı Diller, Yabancılara Türkçe Öğretimi (6-12 Yaş) 2. Seviye Kurs Programı Ankara, 3.
- MEB. (2016). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Yabancı Diller, Yabancılara Türkçe Öğretimi (13-17 Yaş) 1. Seviye Kurs Programı Ankara, 2.
- MEB. (2016). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Yabancı Diller, Yabancılara Türkçe Öğretimi (13-17 Yaş) 2. Seviye Kurs Programı Ankara, 1.
- Mülteciler, (2021). <http://www.multeciler.gov.tr>. Adresinden 09.02.2021 tarihinde erişildi.
- Seydi, A.R. (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi. Nisan 2014, Sayı: 31, 267-305.
- Tanrıkulu, F. (2017). Türkiye'de Yaşayan Suriyeli Çocukların Eğitim Sorunu ve Çözüm Önerileri. Liberal Düşünce Dergisi. 131-137.
- Tanrıkulu, F. (2018). Suriye Krizi Sonrası Türkiye'deki Sığınmacıların Ve Göçmenlerin Eğitimi: Geçmiş, Bugün Ve Gelecek Perspektifleri. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 11 Sayı-3. 2593.
- Türk, O. (2017). Türkçe Öğretmenlerinin Konuşma İlgileri Ve Sınıf İçinde Kullandıkları Konuşma Dili Üzerine Bir Araştırma. Turkish studies, 12(6), 783-798.
- Türk, O. (2020). Kültürel Miras Olarak Hayvanların Atasözlerimize Kattıkları Anlam Üzerine Bir Değerlendirme. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 11 (44), (320-334).

رثاء الأخ بين الخنساء وقدوى طوقان

باكير محمد علي¹³

الملخص

يُعدُّ الرثاء، لاسيّما رثاء الإخوة، من الأغراض الشعرية الأصيلة التي لا تَبَلَى في الشعر العربي قديمه وحديثه. فالأخ تارةً يكون قاتلاً كأحد ابني آدم عليه السلام، وتارةً يكون ماكرًا كإخوة يُوسُف عليه السلام، وتارةً يكون عَصُدًا وسنداً، وهذا هو الغالب كهارون عليه السلام. وإذا حَصَد الموتُ رُوحَ الأخ، كان الحدثُ جَلَلًا يَذْرِفُ الدُّمُوعَ، ويُحَرِّكُ قَرَائِحَ الشُّعْرَاءِ الأَقْرَبَاءِ لاسيّما الأخوات اللواتي يرثين في الأخ السند المفقود، والعزير الرّاحل. وكثيرٌ من الشّواعر العربيّات منذ الجاهليّة إلى الآن رثين إخوتهنّ، وتأتي الخنساء في مُقدّمتهنّ في العصر الجاهليّ، ولها في ذلك شعراً غزير، وقدوى طوقان في العصر الحديث. وتهدفُ الدّراسة إلى ربط الماضي بالحاضر بدراسة هذا الموضوع عند هاتين الشاعرتين، وعقد مقارنة بين بعض نتاجهما الشعريّ في هذا الموضوع مع ملاحظة تأثير الفوارق الزمانيّة، والمكانيّة، وظروف مقتل صخر أخ الخنساء، ووفاة إبراهيم أخ قدوى طوقان. فالبحثُ تقصّي الدوافع الكامنة وراء هذا الرثاء المرّكز للأخ في شعريّتهما، وأبرز المعاني المشتركة بينهما، وقدم نماذج أدبيّة، وبلاغيةً طريفة، وبديعةً لهما في رثاء الأخ. فالبحثُ اعتمد المنهج الوصفيّ القائم على وصف هذه الظاهرة في شعريّتهما منتقياً الأبيات التي تُخدّم هدف البحث، واستند أيضاً على المنهج التحليلي لموقف الشاعرتين، وأحاسيسهما، ودوافعهما، وسعى إلى استنتاج، واستنباط أهمّ المعاني المشتركة بينهما، أو المبتكرة عندهما أو عند إحداهما. وختمَ البحثُ بالنتائج والتوصيات التي أفرزتها الدّراسة.

الكلمات المفتاحية: رثاء، الأخ، الشعر العربي، الخنساء، قدوى طوقان.

- مدخل:

لمّا كان الموتُ لزاماً للبشريّة، لم يَكُ منه مَفَرٌّ، فهو الذي يهدمُ اللدات، ويفرق الجماعات، ويحيلُ الغيُونَ يتابع تَدْرِفُ الدّمُوعَ على رحيل الأحيّة الذين يطويهم الموتُ، وكأنهم ما كانوا. والنفسُ البشريّة بطبيعتها تخشى الفراق، وتَجَزَعُ منه، ولا سيّما إن كان أديباً. ولم يبقَ الشعرُ العربيّ منذ ولادته في سالف العصور إلى الآن بعيداً عن هذه المسألة التي تُدقيقُ الألمَ لكلِّ إنسان، ومن هنا ظهر في الشعر العربيّ غرضُ شعريّ إنسانيّ، لازم الموت، وهو الرثاء الذي عرفه العرب في أشعارهم منذ العصر الجاهلي (ضيف، 1955، ص: 7) ولم يكن رثاء الميّت، والبكاء عليه بالأشعار مقصوراً في المجتمع العربي على الرجال دون النساء بل كان للمرأة العربيّة منذ ذلك العهد إلى الآن النّصيب الأوفر في هذا المجال حتّى إنّها تفوّقت على الرّجل فيه؛ لأنها تملك حسّاً أدقّ، وشعوراً أرهف من الرّجل، ويضاف إلى ذلك أنّ حياة الرّجال في الجاهليّة قائمة على الحرب، والضرب، والقسوة، والشّدّة، وطلب الثأر، وسفك الدّماء، والتّفاخر بالشجاعة، ولعلّ ذلك كان سبباً في إظهارهم التّجلّد حين يفجعهم الموت بعزير يموت، أو يُقتل، وهذا ما نراه في قول الشاعر عمرو بن معديكرب (ضيف، 1955، ص: 8):

كَمْ مِنْ أَخٍ لِي حَازِمٍ
أَعْرَضْتُ عَنْ تَذْكَارِهِ
بَوَّأْتُهُ بِيَدِي لِحُدَا
وَحَلِيفْتُ يَوْمَ حَلِيفْتُ جَلْدَا

فالرثاء، إذن، فنّ مقترن بالموت، وهو فنّ شعريّ عالميّ (ضيف، 1955، ص: 9) ويكون بندب الميّت، وتأبينه، وذكر فضائله، ومدح خصاله، وصفاته، وتكثُر هذه الصّورة في رثاء الأصدقاء، والأشراف، والإخوة (ضيف، 1955، ص: 8) و(الجُمحي، 2001، ص: 84) والمرأة العربيّة الشاعرة نَدَبَتْ، ورثت أباه، وأخاه، وتأتي الخنساء في طليعة الشّواعر اللواتي دَرَفْنَ الدّمُوعَ الممزوجة بأشعارهنّ الملتهبة على إخوتهنّ (ضيف، 1955، ص: 13-14) ونجد أكثر من شاعر عربيّ منذ القديم إلى الآن رثى أخاه، منهم المُنتبِش بن وهب الباهليّ، وكعب بن سَعْد، ومُتَمِّم بن نُويرة، وغيرهم (الجُمحي، 2001، ص: 85-86) وقد لا يكون الأخ المرثى نبيلاً، شهماً كما صوّره أخوه الشاعِر في مرثياته بل قد يكون ظالماً، مُتَكَبِّراً، لا يَزَعِي للحقّ، والقرباة، والضّيافة حُرمة، فيصوّره أخوه الشاعِر في صورة مثاليّة، ولعلّ هذا ينطبق على كليب وائل أخ الشاعِر المهلهل (البُلوي، 2008، ص: 32) ولم يَغِبْ رثاء الأخ عن الشعر العربي الحديث، ولاسيّما النّسوي منه، وتأتي الشاعرة قدوى طوقان في الطليعة برثاء أخيها نمر، وإبراهيم بشعر صادق، فكان رثاءها لأخويها امتداداً لهذا الفنّ الإنسانيّ في الشعر العربيّ، وبذلك يكون فنّ الرثاء فنّاً شعريّاً قديماً لا يتبلّى، ولا يخفُّ له بريق طالما أنّه مرتبطٌ بالوجود الإنسانيّ، والمشاعر البشريّة.

1. ضور من رثاء الأخ في الشعر العربيّ:

الشعرُ العربيّ منذ الجاهليّة حافلٌ بشعير غزير، وأصيل في رثاء الأخ، وقد سالَ هذا الشعرُ الحارُّ الممزوج بالألم، والقهر، والحسرة، والحقد على قاتل الأخ، والتّحريض على طلب الثأر. وبأبي مُتَمِّم بن نُويرة في طليعة الشّعاء الذين رثوا إخوتهم، فرثى أخاه مالكا حتّى إنّ أساه عليه جعله يبكي على كلّ قبرٍ ظنّاً منه أنّه قبرُ أخيه (ضيف، 1955، ص: 15 - 16) و (الجُميري، 1948، ص: 131) فقال:

¹³ د.، جامعة كلس 17 أربك، تركيا، bekler2006@gmail.com، <https://orcid.org/0000-0003-2783-8543>

وقالو: أنبكي كل قبر رأيتَه
لَقْبِرِ ثَوَى بَيْنَ اللّوَى فاللّكادِكِ
فَقُلْتُ لَهُمْ: إِنْ الأَسَى يَبْعَثُ الأَسَى
دَعُونِي فَهَذَا كُلُّهُ قَبْرُ مالِكِ

وقال في قصيدة أخرى (الصّفّار، 1968، ص: 112):

فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَأَنِّي وَمالِكًا
لِطَوْلِ اجْتِماعِ لَمْ نَبْتَثْ لَيْلَةً مَعًا

ورثي مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبِ الغَنَوِيِّ أخاهُ أبا المِغْوَارِ، واسمُه شَبِيبٌ، فَتَقَى عِنْدَ الفُحْشَنِ، والجُبْنَ، وشَبَّهَهُ بالغَسَلِ الخالِصِ في تَعامُلِهِ مع النَّاسِ، وبالأَسَدِ العَضُوبِ عِنْدَ لِقائِهِ العَدُوَّ فقال (الْفَرَشِيُّ)، بلا تاريخ، ص: 555-556):

تَقولُ ابْنَةُ العَبَسِيِّ قَدْ شَبَّتْ بَعْدَنَا
أخي ما أخِي لا فاحِشٌ عِنْدَ بَيْتِهِ
وَكُلُّ امرئٍ بَعْدَ الشَّبابِ يَشِيبُ
ولا وَرَعَ عِنْدَ اللِّقَاءِ هُبُوبُ
هُوَ العَسَلُ المَازِي لِينًا وناسِلًا
ولَيْتَ إِذا يَلْقَى العُدَاةَ عَضُوبُ

وانضمَّ أَعشى باهلةً إلى قافلة الشعراء العرب الذين رثوا إخوانهم، فرثي أخاه، فرسمه كريماً، يُطعمُ النَّاسَ وَقتَ الجَدْبِ، والحاجة، فقال (الحَسَنِيُّ)، بلا تاريخ، ص: 570):

نُنْعِي امرأً لا تَعِبُ الحَيَّ جَفْنَتُهُ
عَلَيْهِ أَوَّلُ زادِ القَوْمِ قَدْ عَلِمُوا
إِذا الكواكِبُ حَوَى نَوءَها المَطَرُ
ثُمَّ المَطِيُّ إِذا ما أَرْمَلُوا جَزُرُوا

ولمَّا اسْتُشْهِدَ سَيِّدُنَا حمزةُ (ر) في مَعْرَكَةِ أُحُدٍ، تلوَّعتْ أَعْيُنُهُ صَفِيَّةٌ، فرثته، وأقسمتُ بأنَّها لن تَنسَاهُ، وأنَّ حَياتِها بَعْدَهُ عَدَتْ بُكاءً، وحُزناً، فهو أسدُ الله الذي دافعَ عن الإسلامِ ضِدَّ الكُفَّارِ، وهذا مَعنى جَدِيدٌ في الرِّثاءِ، دافعُه البَيْئَةُ الإسلاميَّةُ الجَدِيدَةُ في حَيَاةِ العربِ، فقالت (الحَسَنِيُّ)، بلا تاريخ، ص: 116):

فَوَاللهِ لا أَنسَاكَ ما هَبَّتِ الصِّبَا
عَلَى أَسَدِ اللهِ الَّذِي كانَ مِدرَها
بُكاءً وحُزناً مَحْضَرِي ومَسِيرِي
يَدُودٌ عَنِ الإسلامِ كُلِّ كُفُورِ

وظبِعَةُ البَحْثُ لا تَسْمَحُ بعرضِ عددِ كَبيرٍ مِنَ الأَشعارِ العربيَّةِ التي سالت على أسئلة أصحابها في رثاء الإخوة؛ ولذلك أكتفي بذكر بعض الأسماء. فَمِنَ الشُّعراءِ العربِ الَّذِينَ رَثُوا إِخْوَتَهُم غَلْفاءُ بِنِّ الحارثِ الكِنْدِيِّ (أبو تَمَّام، 1968، ص: 133) ودُوادُ بِنِّ أَبِي دُوادِ الإيادِيِّ (أبو تَمَّام، 1968، 93-94) ومن الشُّعراءِ العربيَّاتِ اللواتي رَثِينَ إِخْوَتَهُنَّ أَرُوى بِنْتُ الحُبابِ (البُحْثَرِيُّ، 2007، ص: 525) وعَمْرَةُ بِنْتُ الكَلْبِ الهُدَلِيِّ (البُحْثَرِيُّ، 2007، ص: 521) وسَلَمَى بِنْتُ الأَحْجَمِ (البُحْثَرِيُّ، 2007، ص: 523) ولَيْلى بِنْتُ سَلَمَةَ (البُحْثَرِيُّ، 2007، ص: 523) ولَيْلى بِنْتُ الطُّرَيْبِيِّ (البُحْثَرِيُّ، 2007، ص: 524) ولَيْلى بِنْتُ طَريفِ (البُحْثَرِيُّ، 2007، ص: 527) وهندُ بِنْتُ حُذَيْفَةَ الفَرَّارِيَّةِ (بموت، 1934، ص: 46) وهندُ بِنْتُ أَسَدِ الصَّبَّابِيَّةِ (بموت، 1934، ص: 65) وتذكَرُ مِنَ العَصْرِ الحَدِيثِ الشَّاعِرِ إيلِيّا أبا ماضي الذي رثي أخاهُ (طائِيوس) فيصِفُ المَوْتَ بِشَرِّ سَهْمٍ، وهو حَزِينٌ قَدَّ صَبْرَهُ على فراقِ أخيه الذي جعل حُبَّهُ في كُلِّ قَلْبٍ شَريفٍ، وهو بِذلك يُشِيرُ إلى طِيبِ أخلاقه، ونَبيلِ صفاته (أبوماضي، 2004، ص: 555) فقال:

أَبْعَدَكَ يَعْرِفُ الصَّبْرُ الحَزِينُ
رَمَتَكَ يَدُ الرِّمانِ بِشَرِّ سَهْمٍ
وَقَدَّ طاحِثٌ بِمُهْجَتِهِ المَمُونُ
فَلَمَّا أَنْ قَضَتْ بِكِي الحَؤُونُ
شَريفٍ فالقُلُوبُ لَهُ رَينُ
رَمَاكَ وَأَنْتَ حَبَّةٌ كُلِّ قَلْبٍ

2. رثاء الأخ في شعر الخنساء:

الخنساء لُقِّبَتْ، وبه اشتهرت، واسمها ثَماضِرُ بِنْتُ الحارثِ بِنِّ شَرِيْدِ السَّلَمِيِّ، شاعِرَةٌ عَرَبِيَّةٌ مُحْضَرَمَةٌ، مَشْهُورَةٌ، وهي ذاتُ جمالٍ، وإحساسٍ، وكِبْرِياءٍ، وأَنفَةٍ، وقد رَفَضَتْ الرِّوْاجَ بالشَّاعِرِ دَرِيْدِ بِنِّ الصَّمَةِ. وكان لأخيها صَخْرٍ في قَلْبِهِ بصفته أخواً مكانةً خاصَّةً، فهو سَنَدُها، وعِزُّها، ومُؤنِسُها، ومَلْجُؤُها، وحامِيها "ولذلك وَجَدْتُ به أعظَمَ وَجْدٍ، وولَّهْتُ به أشَدَّ الوَلَةِ، وأقامت على قِبرِهِ رَمَناً تَبْكِيهِ، وتَندُبُهُ، وتَرثِيهِ" (ظَمَّاس، 2004، ص: 10) وهي صاحِبَةُ المَقولَةِ الشَّهِيرةِ حينَ تَلَقَّتْ نَبأَ اسْتِشْهادِ أولادِها الأربِعةِ في الإسلامِ: "الحمدُ لله الذي شَرَّفَنِي باسْتِشْهادِهِم، وأرجو أن يَجْمَعَنِي بِهِم في مَقَرِّ رَحْمَتِهِ" (ظَمَّاس، 2004، ص: 11) وقد فَجَّعَها المَوْتُ في حَيَاتِها بِمَقْتَلِ إِخْوِها مُعاوِيَةَ، وصَخْرَ، واسْتِشْهادِ أولادِها الأربِعةِ (ظَمَّاس، 2004، ص: 11). وتركَت الخنساء في رثاء أخيها صَخْرٍ شعراً كثيراً حتى عَدَّت رَمَماً في الشُّعْرِ العربيِّ على مَرِّ العُصورِ في رثاء الأخت لأخيها، ولعلنا لا نَسْتَعْرِبُ ذلك، ولا نَجْدُها مُبالِغةً حينَ نَسْمَعُ قولَها، وهي تُعَبِّئُ دَوْرَ صَخْرٍ في حَيَاتِها حينَ كانَ حَيًّا (ظَمَّاس، 2004، ص: 99):

رَفَعْتُ بِكَ الجَلِيلَ وَأَنْتَ حَيٌّ
فَمَنْ ذا يَدْفَعُ الحَظَّابَ الجَلِيلَا

فهو الذي يُزِيلُ عنها كُلَّ مُصِيبَةٍ عَظِيمَةٍ بِكُلِّ أنواعِها، فَمَلَمَّا حَظَّفَهُ المَوْتُ مَها، بَقِيَتْ عَزْلاً بلا سَنَدٍ.

وأَتخَذَ رثاءُ الخنساءِ أخواها صَوراً مُتعدِّدةً، مَها تَصوِيرُ حَالتها بَعْدَ مَقْتَلِهِ، فَمَنَّمَتْ أَنها لو لم تُولَدِ، وَأَنها لو تَحَوَّلَتْ إلى تُرابٍ حينَ الوِلادةِ، وهاتان الأُمْنيتانِ ما سالتنا على لسانِها إلا حينَ صَدَمَها النَّاعي بِمَقْتَلِهِ، وترَكَ قَتْلَهُ في داخِلِها حُزناً، هُمومُهُ كَثيرةٌ، لا تَنتهِي، ويُضَافُ إلى ذلك أَنها غادرت التلذذَ بِنعيمِ الحَيَاةِ، فَعَبَّرَتْ عَن ذلك بِجَسِّ الأختِ الأُنثى التي رَبطت نَعِيمَها، ووجودَها بِوجودِ أخيها، فصخِرُ بالنسبة لها قَضِيَّةٌ وُجودٌ، فقالت (ظَمَّاس، 2004، ص: 94-95):

ألا لَيْتَ أُمِّي لَمْ تَلِدْني سَويَّةً
عِداةً عِداةً ناعٍ لِصَخْرٍ فَرَاعِي
وَكُنْتُ تُراباً بَيْنَ أَيدي القَوابِلِ
وأُورَثُني حُزناً طَويلَ البَلابِلِ
فَأَصْبَحْتُ لا أَلْتَدُّ بَعْدَكَ نِعْمَةً
حَيَاتِي ولا أَبْكِي لَدَعْوَةِ تَاكِلِ

وفي قصيدة أخرى تُقدّم الحنساء نفسها باكية في وسط جمع كبير من الباكين على مفقوديهم، وتُسلي نفسها بهم، فتُحجم عن قتل نفسها دون أن تتخلى عن التّوح على صخر الذي أقسمت بأنّها ستظلّ تذكّره حتى يأخذها الموت، فترسم لنفسها صورة الأخت الوفية، الحزينة التي لا تلتذ بنعيم بعد مقتل أخيها، ولا تُريد أن تحمّل أن يحول عليه الصُّبح والمساء في قبره، فقالت (طماس، 2004، ص: 72):

ولولا كثرة الباكين حولي
ولكن لا أزال أرى عجولاً
فلا والله لا أنساك حتى
فقد ودعت يوم فراق صخر
فيا لهفي عليه ولهف أي
على إخوانهم لقتلت نفسي
وباكية تنوح ليوم نحس
أفارق مهجتي ونشقي رمسي
أبي حسان لذاتي وأنسي
أيصبح في الصريح وفيه يُمسي

ويغدو شعر الرثاء الذي تنظّمه في صخر وسيلة تسلية لها في وحدتها، وفاجعتها، فتجعل للشعر وظيفة غير معهودة، فهو علاج نفسي من الأحران الكبرى، ولاسيما فقدان الإخوة، وترسّم إلى جانب ذلك الضرر الذي لحق بجسدها حزناً عليه، فتحول جسمها إلى عظام ضعيفة، بارزة، غليظة، فقدت حسّ التدوّق، فقالت (طماس، 2004، ص: 75):

فقد أصبحت بعد فتى بني سليم
أسائل كلّ والهة هُبُول
وأصبح لا أعدّ صريح جسم
ولكن أبيت لذكر صخر
أفرج همّ صدري بالقريض¹⁴
بَراها الدهر كالعظم المهيب¹⁵
ولاذنفاً أمرض كالمريض¹⁶
أعص بسلسل الماء الغضيب¹⁷

وكثيرة هي الأبيات التي تُصوّر فيها الحنساء حالتها بعد مقتل صخر، وهي برأينا تُحاول رسم الصورة المثالية للأخت الوفية، المُخلصة، المفجوعة بأخيها، وهو الأخ المثالي الذي قدّمته في أشعارها بطريقة نكاد نعدّها فريدة، ولا يتسّع المقام لتناول كلّ الأبيات التي صورت فيها حالتها حزناً على صخر، ولكن يُمكن أن نُشير إليها، فهي لا تنام الليل، مجزوعة، تكثّب الشعر فيه، وتهديه له، فتبكيه، وتندّب به بلا توقّف، بل إنّها في حالة إنسانية لا يُمكن وصفها، ولعلّ في ذلك مُبالغة، ولكننا نراها مقبولة في هذا الموقف الإنساني من امرأة شاعرة بحسن الحنساء.

ومن مظاهر رثائها لصخر إصرارها على رسم صورة مثالية، فريدة له، وكأنّها فيه وحده دون غيره، وقد فعلت ذلك ببراعة شعرية، وتركيز فتى إبداعي تكاد في رأينا تنفرد بهما؛ وذلك لطول حزنها عليه، ولعلّ كثرة رثائها فيه تُعدّ دليلاً مُقنعاً على ما ذهبنا إليه. فمقتله أفقدها توارثها في كلّ شيء إلا في نظم شعر الرثاء فيه. فهو أحو الأيتام، والأرامل يُطمعهم، ويسقيهم، ويحميهم، وهو الشجاع الذي أخی حيوّل المعارك، وهذه كناية عن كثرة الحروب، وشجاعته، ورباطة جأشه، وهمتته، وهو ملجأ الفقراء المُحتاجين، يُنجدهم، ويكرّمهم، ويفكّ كرتهم المادية، وهذه كناية عن گرمه، وإنسانيته، وهو الخطيب المُفوّه في المجالس، يتحدّث ببلاغة وفصاحة، وبيان، فيتبهر سامعه، ويُقنعه، ويجذبه، وفي هذه كناية عن فوّهه، وقدرته على الإقناع، وهو الصادق الذي لم يعرف الكذب، يلبسُ المجد، ويحمل الألوية في المعارك، ويتقدّم الجيوش في الهجوم على الأعداء، فينال منهم ثار قتلى قومه، ويُخلص الأسرى، ويقتل أعداءه. فهي تُصوّر البطولة الفردية، والكرم الفردي، وكلّ ما هو فردي، فلا نجد في المشهد الشعري الإيجابي سوى أخيها صخر مع تحييد كامل لبقية أفراد القبيلة، والأعداء، والمُحتاجون، والأسرى، والمُستمعون لخطبه في المجالس عناصر هامشية لإكمال المشهد فقط، فقالت (طماس، 2004، ص: 13-14):

يا عين ما لك لا تبكين تسكابا
فابكي أخاك لأيتام وأرملسة
وابكي أخاك لخيّل كالمقطب غضباً
هو الفتى الكامل الحامي حقيقته
المجد حلتته والوجود علته
خطاب محفلة فراج مظلمة
حمال ألوية قطاع أوديّة
سُم الغداة فكأك الغنابة إذا
إذ راب دهر وكان الدهر ريباً¹⁸
وابكي أخاك إذ جاوزت أحبابا
فقدن لما نوى سيباً وأنهاباً¹⁹
ماوى الصريك إذا ما جاء مُنتاباً²⁰
والصدق حوزته إن قرئته هاباً²¹
إن هاب مَعْضلة سن لها باباً²²
شهاداً أنجية للوثر طلاباً
لاقي الوعى لم يكن للموت هيباً²³

¹⁴ . القريض: الشعر، وفتى بني سليم: كناية عن أخيها صخر.

¹⁵ . هُبُول: المرأة الثكلى، وبَراها: أنحفها، والمهيب: الضعيف.

¹⁶ . دنفاً: مريضاً.

¹⁷ . الغضيب: الغضب.

¹⁸ . راب: أصاب، وفجع.

¹⁹ . القطب: مفردة: القطاة: طائر، وعصباً: جماعات، ونوى: مات، والسيب والأنهاب: الغنائم.

²⁰ . الصريك: الفقير المُحتاج.

²¹ . قرئته: مُثائله، وهاب: خاف.

²² . محفلة: مجلس، وسنّ: فتح.

²³ . الغنابة: الأسرى.

فَصَخِرَ صَبُورٌ فِي الْحَرْبِ إِذَا اشْتَدَّ أَوْأُهَا، وَخَافَ فُرْسَانُهَا، وَفَزِعَ مِنْ هَوْلِهَا أَبْطَالُهَا، فَهُوَ يَعْرِفُ كَيْفَ يُدِيرُهَا، وَيَتَحَكَّمُ فِي مُجَرَّيَاتِهَا، وَيُضَافُ إِلَى ذَلِكَ أَنَّهُ حَكِيمٌ، حَلِيمٌ لَا يَغْضَبُ بِسُرْعَةٍ، فَهُوَ يَتَحَكَّمُ بِنَفْسِهِ، وَأَحَاسِيسِهِ، وَيَعْرِفُ كَيْفَ يُدَارِي الْجَاهِلَ السَّفِيَةَ الَّذِي يُرِيدُ اسْتِثَارَتَهُ، وَاسْتَفْزَاذَهُ، فَقَالَتْ (طَمَّاس، 2004، ص: 21-22):

شَدَّدَتْ عَصَابَ الْحَرْبِ إِذْ هِيَ مَانِعٌ
فَأَلْقَتْ بَيْنَ رِجْلَيْهَا مَرِيًّا فَدَرَّتْ 24
وَكَانَ أَبُو حَسَانَ صَخِرَ أَصَابِهَا
فَأَزَعَتْهَا بِالرُّمْحِ حَتَّى أَقْرَبَتْ 25
كَرَاهِيَتِهِ وَالصَّبْرُ مِنْكَ سَجِيَّةٌ
إِذَا مَا رَحَى الْحَرْبِ الْعَوَانَ اسْتَدْرَتْ 26

وَتَبَاعِ الْخِنْسَاءِ فِي مَوْقِفِ شِعْرِي رِثَائِي آخِرَ رَسْمِ الصُّورَةِ الْمَثَالِيَّةِ، الْإِيجَابِيَّةِ، الْحَضَارِيَّةِ، الرَّاقِيَّةِ لَصَخِرِ، فَهُوَ صَاحِبُ الْفَضْلِ، بَشُوشٌ وَجْهُهُ، وَهِيَ كِنَايَةٌ عَنِ طَيْبِ مُعَاشَرَتِهِ، وَهُوَ سَمِحٌ الْمُخَالَفَةَ عَيْرٌ أَحْمَقُ، يَقُولُ الصَّدُوقُ، فَقَالَتْ (طَمَّاس، 2004، ص: 19):

أَخُو الْفَضْلِ لَا بَاغَ عَلَيْهِ لِفَضْلِهِ
إِذَا ذَكَرَ النَّاسُ السَّمَاخَ مِنْ أَمْرِي

وَالْخِنْسَاءُ فِي رَسْمِهَا الصُّورَةِ الْمَثَالِيَّةِ لِأَخِيهَا صَخِرَ لَا تَنْسَى تَقْدِيمَ صُورَةِ جَسَدِيَّةِ مَثَالِيَّةِ لَهُ، فَهُوَ الْفَتَى الْمَتَفَرِّدُ بِحَسَبِ مَا قَدَّمْتَهُ، فِي مِيزَاتِهِ الْخُلُقِيَّةِ، وَالْخَلْقِيَّةِ، وَبِنَاءِ عَلَى ذَلِكَ لَا يَسَعُ سَامِعَ شِعْرِهَا، أَوْ الْقَارِيءَ لَهُ فِي كُلِّ مَكَانٍ وَزَمَانٍ إِلَّا أَنْ يَقْبَلَ رَاضِيًا هَذِهِ الصُّورَةَ الْفَرِيدَةَ لِأَخِيهَا دُونَ أَنْ يَنْتَقِدَ، أَوْ يَتَذَمَّرَ، وَهِيَ بِذَلِكَ كَأَنَّهَا تَضَمَّنُ عَنِ غَيْرِ قَضْدٍ خُلُودَ شِعْرِهَا، وَذَكَرَ أَخِيهَا. فَهُوَ الْفَتَى الْأَغْرُ، الْأَبْيَضُ كَالْبَدْرِ، شَبِيهُ الْبَدْرِ وَجْهُهُ فِي الصَّفَاءِ، وَالنِّقَاءِ، وَالْخُلُودِ مِنَ الْغُيُوبِ، وَفِي هَذَا دَلَالَةٌ عَلَى كَمَالِ جَمَالِهِ، وَحُسْنِهِ، فَقَالَتْ (طَمَّاس، 2004، ص: 17):

أَعْرُ أَرْهَرُ مِثْلَ الْبَدْرِ صُورَتُهُ
صَافٍ عَتِيقٌ فَمَا فِي وَجْهِهِ نَدْبٌ

وَمِنْ صُورِ رِثَاءِ الْخِنْسَاءِ لِأَخِيهَا صَخِرَ التَّحْرِيبُ عَلَى النَّارِ لَهُ مِنْ قَتَلَتِهِ، فَهِيَ لَا تَتَوَعَّدُ بِالنَّارِ لَهُ بِنَفْسِهَا؛ لِأَنَّهَا امْرَأَةٌ، وَلَكِنَّهَا تَحْضِرُ قَوْمَهَا بَنِي سُلَيْمٍ عَلَى فِعْلِ ذَلِكَ، وَهِيَ بِذَلِكَ تُحَوِّلُ قَضِيَّتَهُ إِلَى مَسْأَلَةِ جَمَاعِيَّةٍ تَتَعَدَّى حُدُودَ الْأُسْرَةِ إِلَى الْقَبِيلَةِ، وَهِيَ لَا تُحْرِضُ عَلَى قَتْلِ قَاتِلِهِ فَقَطْ بَلْ إِلَى إِبَادَةِ قَوْمِ الْقَاتِلِ عَنِ بَكْرَةِ أَبِيهِمْ كِي لَا تَقُومَ لَهُمْ قَائِمَةٌ بَعْدَ ذَلِكَ، وَهَذَا يَدُلُّ عَلَى مِقْدَارِ الْحِقْدِ الْمَخْزُونِ فِي دَاخِلِهَا عَلَى قَاتِلِهِ، وَعَلَى حُبِّهَا الْكَبِيرِ لَهُ، فَقَالَتْ (طَمَّاس، 2004، ص: 53):

أَبِي سُلَيْمٍ إِنْ لَقَيْتُمْ فَفَعَسَا
فَالْقُوْهُمُ بِسُيُوفِكُمْ وَرِمَاحِكُمْ
حَتَّى تَفْضُوا جَمْعَهُمْ فَتَذَكَّرُوا
فِي مَحَبَسِ صُنُوكَ إِلَى وَغَرِ
وَبِنُضْحَةٍ فِي اللَّيْلِ كَالْقَطْرِ
صَخْرًا وَمَصْرَعَهُ بِلَا ثَارِ

وَمِنْ مَظَاهِرِ رِثَائِهَا لَهُ تَكَرُّرُهَا مُخَاطَبَةً عَيْنِهَا فِي أَكْثَرِ مِنْ قَصِيدَةٍ، وَكَأَنَّهَا بِذَلِكَ تُعَبِّرُ عَنِ وَحْدَتِهَا، وَتَجْعَلُ عَيْنَهَا مُعَادِلًا بَشَرِيًّا مُخَاطَبًا يَسْمَعُ، وَيَعِي، وَيُفْعِدُ دُونَ اعْتِرَاضٍ، فَعَدَّتْ عَيْنُهَا أَنْبِيَاءَ، وَشَرِيكًا، وَخَادِمًا طَوَّعَ أَمْرَهَا، فَعَيْنَاهَا تَبْكِيَانِ فَوْرَ تَلْقَائِهِمَا الْأَوَامِرَ بِذَلِكَ، فَلَا تَكْلَانِ، وَلَا تَمْلَانِ، وَمِنْ ذَلِكَ قَوْلُهَا (طَمَّاس، 2004، ص: 37):

يَا عَيْنُ جُودِي بِالْدُمُوعِ
فَقَدْ جَعَلَتْ عَنكَ الْمَرَاوِدُ

وقولها (طَمَّاس، 2004، ص: 48):

أَعْيَيْ هَلَّا تَبْكِيَانِ عَلَى صَخِرِ
بِدْمَعِ حَثِيثِ لَا بَكِيٍّ وَلَا نَزْرِ

وقولها (طَمَّاس، 2004، ص: 53):

يَا عَيْنُ فَيُضِي بِدَمْعِ مِنْكَ مِغْزَارِ
وَابِكِي لَصَخِرِ بِدَمْعِ مِنْكَ مِذْرَارِ

وقولها (طَمَّاس، 2004، ص: 25):

يَا عَيْنُ جُودِي بِالْدُمُوعِ
الْمُسْتَهْلَاتِ السَّوَافِحِ

وَمِنْ مَظَاهِرِ رِثَائِهَا لَهُ تَصْوِيرُهَا حَالَةَ الْقَبِيلَةِ بَعْدَهُ، فَالْمُصَابُ بِمَقْتَلِهِ لَمْ يَكُنْ فَرْدِيًّا يَخْضَعُهَا وَحْدَهَا، وَأَسْرَتَهَا بَلْ شَمَلَ الْقَبِيلَةَ جَمِيعًا. وَتَجِدُ أَنَّ هَذَا طَبِيعِيٌّ بَعْدَ الصُّورَةِ الْفَرِيدَةِ، الْمَثَالِيَّةِ الَّتِي قَدَّمْتَهَا لِأَخِيهَا، فَنِسَاءُ الْقَبِيلَةِ كُلُّهُنَّ مُجْتَمِعَاتٌ لِنَدْبِهِ، وَبِكَائِهِ، وَالنُّوْحِ عَلَيْهِ؛ لِأَنَّ الْجَوَادِ الَّذِي يُصِيبُ حَيْرَهُ، وَكِرْمُهُ الْجَمِيعِ، وَكَأَنَّ الْقَبِيلَةَ عَدَّتْ فِي عَوَزٍ، وَفَاقَةٍ بَعْدَهُ، وَفِي هَذَا مُبَالِغَةٌ، وَلَكِنَّهَا فَنِيَّةٌ، مَقْبُولَةٌ إِذَا نَظَرْنَا إِلَى الْمَسْأَلَةِ مِنْ وَجْهِ نَظَرِهَا، فَهِيَ تُصَوِّرُ مَا تَرَاهُ، وَتَعْتَقِدُهُ، وَتُحْسِنُ بِهِ، فَقَالَتْ (طَمَّاس، 2004، ص: 26-27):

فِنِسَاؤُنَا يَنْدُبُنْ نُوْحًا
يَنْدُبُنْ فَقَدْ أَخِي النَّدَى
وَالجُودِ وَالْأَيْدِي الطَّوَالِ
فَالآنَ نَحْنُ وَمَنْ سِوَانَا
بَعْدَ هَادِيَةِ النَّوَاخِ
وَالخَيْرِ وَالشَّيْمِ الصَّوَالِخِ
الْمُسْتَفْضَاتِ السَّوَامِخِ
مِثْلُ أَسْنَانِ الْقَوَارِخِ 28

²⁴ . فَرَجَتْ مَا بَيْنَ رِجْلَيْهَا، فَدَرَّتْ حَلِيْبًا، وَهِيَ بِذَلِكَ تُشْبِهُ الْحَرْبَ بِنَاقَةٍ.

²⁵ . أَرْغَتْهَا: طَعَنَ نَدْبُهَا، وَأَقْرَبَتْ: سَكَنَتْ.

²⁶ . الْحَرْبِ الْعَوَانَ: حَرْبٌ كَانَتْ قَبْلَهَا حَرْبٌ، وَاسْتَدْرَتِ: اسْتَجَلَبَتِ الدَّمَاءَ.

²⁷ . خَزَقٌ: أَحْمَقٌ، وَقَطُوبٌ: عَيْوسٌ.

²⁸ . الْقَوَارِخُ: مُفْرَدَةٌ: الْقَارِحَةُ: الَّتِي شَقَّ نَابِهَا ثُمَّ طَلَعَتْ.

3. صُورٌ بَدِيعَةٌ مِنْ رِثَاءِ الْخَنَسَاءِ لِصَخْرٍ:

لَمْ يَسْتَطِعِ الْحُزْنَ، وَكَثُرَةُ الْبُكَاءِ، وَعِظَمُ الْمُصِيبَةِ بِمَقْتَلِ صَخْرٍ أَنْ تَصْرِفَهَا عَنِ التَّرَاعَةِ فِي اسْتِعْمَالِ الصُّورِ الشَّعْرِيَّةِ الَّتِي تَرَاهَا بَدِيعَةً، وَظَرِيفَةً، وَقَرِيبَةً إِلَى النَّفْسِ فِي مَرِثِيَّاتِهَا لِأَخِيهَا، وَمِنْ هَذِهِ الصُّورِ أَنَّهَا جَعَلَتْ الْمَوْتَ وَالْمَجْدَ يَمُوتَانِ بِمَوْتِهِ، وَفِي هَذَا قِمَّةَ الرِّثَاءِ فِي رَأْيِنَا؛ لِأَنَّ مَوْتَهُمَا بِمَوْتِهِ يَعْنِي التَّصَاقُفَهُمَا بِهِ دُونَ غَيْرِهِ، فَهِيَ مَبَالِغَةٌ فَنِيَّةٌ أَنْتَجَتْهَا أَحْزَانُ أُخْتِ شَاعِرَةٍ، فَقَالَتْ (ظَلْمَاسٌ، 2004، ص: 38):

يَا صَخْرُ قَدْ كُنْتَ بَدْرًا يُسْتَضَاءُ بِهِ فَفَدَى نَوَى يَوْمَ مَتَّ الْمَجْدُ وَالْجُودُ

ومن هذه الصور البديعة الظريفة أنها قررت أن أحأها وحده من يصلح لمخاللة الدهر، فأية صورة بديعة هذه؟! فهي تجعل سامعها يطرب معها، ويتلذذ بسماعها، ويتمنى التكرار دون أن يمل، فقالت (ظلماس، 2004، ص: 44):

لَوْ أَنَّ الدَّهْرَ مُتَّخِذٌ خَلِيلًا لَكَانَ خَلِيلَهُ صَخْرُ بْنُ عَمْرٍو

ومنها دعاؤها بالموت، والهلاك على الذين حملوا نَعَشَهُ إلى القبر؛ لِدَفْنِهِ، وَكَأَنَّهُمْ بِذَلِكَ ارْتَكَبُوا ذَنْبًا، أَوْ إِسَاءَةً إِلَيْهِ، فَالْعَادَةُ جَرَتْ بِالْدُّعَاءِ لِمَنْ يَهْتَمُّ بِالْجَنَازَةِ، وَشُكْرِهِ، وَلَكِنَّ الْخَنَسَاءَ فِي هَذَا الْمَقَامِ قَلِبَتِ الصُّورَةَ، وَلَعَلَّ طَبِيعَتَهَا النَّسَائِيَّةَ، وَمَكَانَةَ أُخِيهَا مِنْهَا فِي حَيَاتِهِ تُبْرِزُ لَهَا ذَلِكَ حَتَّى مِنْ الَّذِينَ دَعَتْ عَلَيْهِمْ، وَنَتَسَاءَلُ: إِنْ كَانَتْ فِي هَذِهِ اللَّحْظَةِ الشُّعْرِيَّةِ الشَّعْرِيَّةِ تَعِي مَا تَقُولُ أَمْ فَقَدَتْ تَوَازُنَهَا؟ فقالت (ظلماس، 2004، ص: 40):

أَلَا تِكَلِّتُ أُمَّ الَّذِينَ مَشَوْا بِهِ إِلَى الْقَبْرِ مَاذَا يَحْمِلُونَ إِلَى الْقَبْرِ؟

ومن هذه الصور البديعة، والمعاني الظريفة الممزوجة بالمبالغات الفنية أنها جعلت الطبيعة بشمسها، وقمرها تحزن عليه، فالشمس مكسوفة، والقمر فقد أتساقفه بل إن الحزن عليه تعدى البشرية إلى الجن، والوحوش التي صارت تبكي عليه، فقالت (ظلماس، 2004، ص: 57):

وَالشَّمْسُ كَاسِفَةٌ لِمَهْلِكِهِ وَالشَّمْسُ تَبْكِي وَوَلَهَا
وَمَا اتَّسَقَى الْقَمَرَ وَالْجَنُّ تُسَعِدُ مَنْ سَمَرَ
وَالْوَحْشُ تَبْكِي شَجْوَهَا لَمَّا آتَى عَنْهُ الْخَبَرَ

ونستطلع صورة أخرى من هذه الصور، فشبهت أفراد القبيلة بالنجوم، وصخرًا بالقمر الذي توسطها، وكفأها مؤونة إضاءة الظلمة، ولكن هذا القمر مات، وهي في تكوين هذه الصورة الشعرية تسخر عناصر الطبيعة، فقالت (ظلماس، 2004، ص: 63):

كُنَّا كَأَنْجُمٍ لَيْلٍ وَسَطْهَا قَمَرٌ يَجْلُو الدُّجَى فَهَوَى مِنْ بَيْنِنَا الْقَمَرُ

ولا نكاد نترك صورة شعرية بديعة حتى ننتقل إلى صورة أبدع منها أو مثلها على الأقل، ومن ذلك فُجِحُ الْبُكَاءِ عَلَى الْقَتِيلِ عِنْدَهُمْ قَبْلَ أَنْ يُؤَخَذَ نَازَهُ إِلَّا الْبُكَاءَ عَلَى الْمَقْتُولِ صَخْرٍ، فوجدته الخنساء حسناً جميلاً، وهذه صورة شعرية، في رأينا، مبتكرة، فقالت (ظلماس، 2004، ص: 99):

أَلَا يَا صَخْرُ إِنْ أَبْكَيْتَ عَيْنِي إِذَا قُبِحَ الْبُكَاءُ عَلَى قَتِيلٍ
لَقَدْ أَضْحَكْتَنِي دَهْرًا طَوِيلًا رَأَيْتُ بُكَاءَكَ الْحَسَنَ الْجَمِيلًا

4. رِثَاءُ قَدْوَى طُوقَانَ لِأَخِيهَا إِبْرَاهِيمَ:

فُجِعَتِ الشَّاعِرَةُ الْفَلَسْطِينِيَّةُ قَدْوَى طُوقَانَ بِمَوْتِ أَخِيهَا نَمِرٍ، وَإِبْرَاهِيمَ إِلَّا أَنَّ مَرِثِيَّاتِهَا فِي نَمِرِ نَادِرَةَ (طُوقَانَ، 1993، ص: 319-320) وَأَغْلَبَ رِثَائُهَا فِي أُخِيهِ إِبْرَاهِيمَ الْمَوْلُودِ عَامَ 1905م، وَالْمَتَوَفَى عَامَ 1941 أَيْ وَإِرَاهُ الْمَوْتَ عَنِ الْحَيَاةِ فِي سَنٍ مُبَكِّرَةٍ، وَهُوَ الَّذِي ذَهَبَ الْعَدِيدُ مِنَ النَّقَادِ إِلَى أَنَّهُ أَشْعَرُ شُعْرَاءِ فِلَسْطِينَ فِي الْعُقُودِ الْأَرْبَعَةِ الْأُولَى مِنَ الْقَرْنِ الْعِشْرِينَ، فَهُوَ شَاعِرٌ، وَنَاقِذٌ، وَأَدِيبٌ، وَمُعَلِّمٌ، وَكَاتِبٌ، وَصَحْفِيٌّ، وَإِذَاعِيٌّ، وَإِعْلَامِيٌّ بَارِزٌ اهْتَمَّ فِي أَشْعَارِهِ، وَكِتَابَاتِهِ بِالْقَضِيَّةِ الْفِلَسْطِينِيَّةِ، وَبِقَضِيَّةِ الْمَرْأَةِ وَالْغَزْلِ، وَالْحُبِّ (طُوقَانَ، 2002، ص: 3) فَالشَّاعِرَةُ تُصَوِّرُ حَالَتَهَا بَعْدَ مَوْتِ أُخِيهَا إِبْرَاهِيمَ، فَتُخَاطِبُ قَبْرَهُ، وَتُصَوِّرُ نَفْسَهَا طَيْرًا ذَبِيحًا حَوْلَهُ، وَهَذَا دَلَالَةٌ عَلَى اضْطِرَابِهَا، وَفُقْدَانِهَا تَوَازُنَهَا لِمَوْتِهِ، وَالْمَوْتُ لَمْ يَسْتَطِعْ أَنْ يَقْضِي عَلَى أَشْوَاقِهَا إِلَيْهِ، وَهِيَ بِذَلِكَ كَأَنَّهَا لَمَّا تَقَطَّعَ الْأَمَلُ مِنْ لِقَائِهِ؛ لِأَنَّ الشُّوقَ يَكُونُ فِي الْعَادَةِ لِلِقَاءِ الْأَحْيَاءِ، وَتَرَى أَنَّ قَبْرَهُ غَدَا مَصْدَرٌ إِشْعَاعِ النُّورِ، وَقَدْ صَارَ فِي عَيْنِهَا أَجْمَلَ الْقُبُورِ، وَهَذِهِ صُورٌ شَعْرِيَّةٌ بَدِيعَةٌ فِي الرِّثَاءِ تُحَسِّبُ لِلشَّاعِرَةِ، وَتُظْهِرُهُ مَقْدَرَتَهَا الْفَنِيَّةَ، وَقُوَّةَ خِيَالِهَا الشَّعْرِيَّ، وَهِيَ فِي قِمَّةِ أَحْزَانِهَا فَقَالَتْ (طُوقَانَ، 1993، ص: 97 - 98):

أَهْ يَا قَبْرُ هُنَاكَمُ طَافَ رُوحِي هَائِمًا حَوْلَكَ كَالطَّيْرِ الدَّبِيحِ
وَهُنَا يَا قَبْرَهُ أَشْوَاقُ نَفْسِي يَا لِأَشْوَاقٍ عَلَى تُرْبِكَ حَبْسِ
أَهْ يَا قَبْرًا لَهُ إِشْعَاعُ نُورٍ لَا أَرَى أَجْمَلَ مِنْهُ فِي الْقُبُورِ

ومن معاني رثائها لأخيها تصويرها وحدتها بعده، فهو السَّمِيرُ الَّذِي فَقَدْتَهُ، وَتَلَوُّمُ نَفْسِهَا عَلَى دَفْنِهِ مَتَعَجِّبَةً مِنْ قِيَامِهَا بِهِذَا الْفِعْلِ بِلِ ذَهَبِ الْأُمْرِ بِهَا إِلَى وَصْفِ التُّرَابِ الَّذِي وَارَاهُ بِالْمُهَيَّنِّ، وَلَعَلَّ هَذَا مِنْ إِحْسَاسِ الْأُخْتِ الشَّاعِرَةِ، الْمَفْجُوعَةِ الَّتِي لَا تُرِيدُ أَنْ تُصَدِّقَ مَوْتَهُ، حَالُهَا حَالُ أَيْ إِنْسَانٍ يَفْقَدُ عَزِيزًا عَلَيْهِ، فَالشَّاعِرَةُ تُعَيِّشُ هَوْلَ الصَّدْمَةِ دُونَ أَنْ تَفْقَدَ تَوَازُنَهَا الشَّعْرِيَّ، وَفُقْدَرَتَهَا الْخِيَالِيَّةَ عَلَى تَرْكِيبِ الصُّورِ الشَّعْرِيَّةِ الْبَدِيعَةِ، وَتَتَابَعُ هَذِهِ الصُّورِ، وَالْمَعَانِي الْبَدِيعَةَ فِي رِثَائِهَا دُونَ تَكَلُّفٍ، فَأُخُوها زَهْرَةٌ عَطَّرَتْ الدُّنْيَا، فَذُبُلَتْ، وَمَاتَتْ، وَلَكِنَّ رَائِحَتَهَا، وَأَثْرَهَا بَاقِيَانِ، وَهِيَ بِهِذَا الْمَعْنَى كَأَنَّهَا تُرِيدُ أَنْ تَكْتُبَ الْخُلُودَ لَهُ، وَإِنْ كَانَ ذَلِكَ فِي أَشْعَارِهَا، وَأَحَاسِيسِهَا فَحَسْبُ، فَقَالَتْ (طُوقَانَ، 1993، ص: 99):

أَوْحَشَ السَّامِرُ مِنْ ذَلِكَ السَّمِيرِ عَيْرُ أَصْدَاءِ فُوَادٍ وَشُعُورِ

زَهْرَةٌ عَطَّرَتِ الدُّنْيَا بِنَشْرِ
وَدَوَّتْ عَنْ عُمُرٍ لِلزُّهْرِ نَضْرٍ
ثُمَّ دَوَّتْ بَيْنَ أَحْلَامٍ وَشَعْرِ
هَكَذَا تَنْفَعُ أَعْمَارُ الزُّهْرِ
والشَّذا باقٍ بِرُوحِ العَابِرِينَ
كَيْفَ عَيَّبْتُكَ فِي ظِلْمَةِ قَبْرِ
كَيْفَ أَسْلَمْتُكَ لِلتُّرْبِ المَهِينِ

وتَلوُّمُ فدوى نَفْسِهَا على لسانِ هَمْسٍ بَعِيدٍ يَلوُمُهَا في اللَّيْلِ؛ لِأَنَّهَا مَا زَالَتْ تَحْيَا، وَأَخُوها مُعَادِلٌ رُوْحَهَا صَارَ في وادِي الفَنَاءِ، وَهَذَا مَعْنَى ظَرِيفٍ في رِثَاءِ الإخوةِ تَبْهَرُنَا بِهِ الشَّاعِرَةُ؛ لِأَنَّهَا تَجْعَلُ المَوْتَ وادِيًا مَلِينًا بِالجِرْمَانِ، وَهنا نَجِدُ غِيَابَ الثَّقَافَةِ الدِّيْنِيَّةِ في نَظْرَةِ الشَّاعِرَةِ للموتِ، فَهِيَ لَا تَرَاهُ نَهائَةً طَبِيعِيَّةً لِلأَحْيَاءِ، وَانتِقَالًا مِنْ حَيَاةٍ إِلَى حَيَاةٍ أُخْرَى، وَلَعَلَّ ذَلِكَ سَبَبُهُ صَدْمَتُهَا بِمَوْتِهِ في رِيْعَانِ شَبَابِهِ، وَمَكَانَتُهُ مِنْهَا في حَيَاتِهِ، فَقَالَتْ (طَوْقَان، 1993، ص: 100):

عَتَبْتُهُ أَخْذِي بِأَسْبَابِ التَّبْعَاءِ
وَعَدِيلُ الرُّوحِ فِي وادِي الفَنَاءِ
أَتَمَلَّى مِنْ وُجُودِ وَضِيَاءِ
فَهُوَ بِالجِرْمَانِ لَمْ يَبْرَحْ رَهِينِ

فإِبْرَاهِيمُ حَبَّةٌ قَلْبِهَا، وَنُورٌ لِلنَّاطِرِينَ إِلَيْهِ، وَفي هَذَا دَلَالَةٌ على طَبِيعِهِ، وَحُسْنِ مَعاشِرَتِهِ، وَنَضَارَةِ وَجْهِهِ؛ وَلِذَلِكَ تَفَقَّدُ الشَّاعِرَةُ صَبْرَهَا على تَحْمُلِ مَوْتِهِ، فَتَرى نَفْسَهَا قَرِيبَةً مِنَ المَوْتِ الَّذِي سَيُنْهِي أَلْمَهَا، وَيُطْفِئُ حَنِينَهَا إِلَيْهِ، وَيُدَاوِي جُرُوحَهَا؛ لِأَنَّهَا سَتَلْتَقِي بِهِ، وَهَذَا تَحَوُّلٌ في مَوْقِفِهَا مِنَ المَوْتِ، فَقَدْ عَدَا وَسِيلَةً لِلقَاءِ الأَحْبَةِ الَّذِينَ وَاوَاهُمُ في الحَيَاةِ الأُخْرَى، وَمِنْ طَرَفَةِ التَّعْبِيرِ البلاغِي، الشَّعْرِي في تَأْدِيَةِ هَذِهِ المَعَانِي الرِّثَائِيَّةِ أَنَّهُا جَعَلَتْ لِلحَيْنِ آلامًا، فَقَالَتْ (طَوْقَان، 1993، ص: 100-101):

أَيْنَ إِبْرَاهِيمُ مَيِّ أَيْنَ أَيْنَ؟
حَبَّةُ القَلْبِ وَنُورُ النَّاطِرِينَ
أَنَا مِنْ عَيْشٍ وَمَوْتٍ بَيْنَ بَيْنِ
فَلَعَلَّ الحَيْنَ مُوفٍ عَنِ قَرِيبِ
يَمَسُّحُ الجُرْحِ وَالْأَلَمِ الحَيْنِ

وَتَبَاعُ فدوى تَصْوِيرَ حَزْنِهَا الفَرْدِي على أَخِيهَا، وَتَسْتَذْكِرُهُ بَعْدَ الإِعْتِدَاءِ الإِسْرَائِيلِيّ على قَرْيَةِ (قَبِيَّة) الفِلَسْطِينِيَّةِ، فَتَجِدُ نَفْسَهَا وَحِيدَةً بِلَا سِنْدٍ كَالشَّعْبِ الفِلَسْطِينِيّ، فَتُهْدِيهِ هَذِهِ القَصِيدَةُ، وَهَذَا مَظْهَرٌ جَدِيدٌ مِنْ مَظَاهِرِ رِثَاءِ الإخوةِ في الشَّعْرِ العَرَبِيّ، فَقَصِيدَةُ الرِّثَاءِ عَدَّتْ هُدْيَةً لِلْمَرْتَبِيِّ مِنْ رَائِيهِ، فَالْحَنَانُ إِلَيْهِ مَا زَالَ يَعْصِفُ ذِكْرَهُ بِشَفِيفَتِهَا، وَتُنَاجِيهِ، كَأَنَّهُ مَعَهَا دُونَ أَنْ تُبَالِي بِقُبُودِ المَكَانِ وَالرَّيْمَانِ بَيْنَهُمَا، وَتَشْعُرُ أَنَّهُ حَوْلَهَا في كُلِّ مَكَانٍ يُؤَنِّسُهَا، وَيُدَارِيهَا، وَيَحْمِيهَا، وَهِيَ في هَذِهِ الحَالَةِ لَا يَفُوتُهَا أَنْ تَتَلَذَّذَ بِهِ مَكْرَرَةً نِدَاءَهُ بـ (أخي) فَقَالَتْ (طَوْقَان، 1993، ص: 130-131):

أخي يَا أَحَبَّ نِدَاءٍ يَرِفُ
أخي لَكَ نَجْوَايَ مَهْمَا ارْتَضَمْتُ
فَمَا لي إِذَا ذَكَرْتُكَ أَشْعُرُ
أَجْسُ وُجُودِكَ أَوْ مِنْ أُنْكَ
أخي أَمْسِ وَاللَّيْلُ يَعْمُقُ عَوْرًا
أخي وَهَتَفْتُ بِهَا وَانْدَفَعْتُ
أخي غَيْرَ أَنَّكَ رُحْتَ تَصُوبُ
عَلَى شَفِئِي مُثْقَلًا بِالْحَنَانِ
بِقَيْدِ المَكَانِ وَالرَّيْمَانِ
أَنَّكَ حَوْلِي بِكُلِّ مَكَانِ
تَسْمَعُ صَوْتِي هُنَا وَتِرَانِي
وَيَحْضُنُ قَلْبَ الوُجُودِ الكَبِيرِ
إِلَيْكَ بِكُلِّ حَنَانِي وَحُبِّي
عَيْنِيكَ نَحْوَ المَدَى المُشْرَبِ

فَاعْتِدَاءُ الإِسْرَائِيلِيِّينَ على الفِلَسْطِينِيِّينَ كَانَتْ فِرْصَةً مُنَاسِبَةً لِمُخَاطَبَةِ أَخِيهَا إِبْرَاهِيمَ الَّذِي كَانَتْ القَضِيَّةُ الفِلَسْطِينِيَّةُ جِزَاءً كَبِيرًا مِنْ حَيَاتِهِ، فَتَرى أَنَّ القَضِيَّةَ مَاتَتْ، وَهُوَ الَّذِي وَقَفَ قَسْمًا كَبِيرًا مِنْ شَعْرِهِ، وَنِضَالَهُ عَلَيْهَا، وَرَبُّطَهُ بِالقَضِيَّةِ الفِلَسْطِينِيَّةِ مَعْنَى جَدِيدٍ في رِثَاءِ الإخوةِ، فَكَانَ يُحَدِّثُ شَعْبَهُ مِنْ هَذَا المَصِيرِ، وَيُنَاضِلُ بِشَعْرِهِ مِنْ أَجْلِهِمْ ضِدَّ الصَّهْيَانِيَّةِ، وَيَتَنَبَّأُ المُسْتَقْبَلَ، وَيَسْتَشْفِئُهُ، وَفي هَذَا دَلَالَةٌ على حِكْمَتِهِ، وَرِجَاحَةِ عَقْلِهِ، وَبَعْدَ نَظَرِهِ، وَنَبَاهَتِهِ، فَقَالَتْ (طَوْقَان، 1993، ص: 134):

أخي أَرَأَيْتَ القَضِيَّةَ كَيْفَ
أنتَ تَرَسِلُ شِعْرَكَ
انْتَهَتْ؟ أَرَأَيْتَ المَصِيرَ الرَّهيبَ؟
يَطْوِي الحِمَى عَاصِفًا مِنْ لَهيبِ
تُحَدِّثُهُمْ مِنْ هَوَانِ المَالِ
كَأَنَّكَ تَقْرَأُ لَوْحَ الغُيُوبِ

وَنَجِدُ أَنَّ الزَّمَانَ لَا يُطْفِئُ حَرَارَةَ حُزْنِهَا عَلَيْهِ، فَهُوَ صَاحِبُ القَلْبِ المَلِيءِ بِالخَيْرِ الكَثِيرِ، وَالْحُبِّ العَزِيزِ، فَهِيَ وَجَدَتْ ذَاتَهَا، وَاكْتَشَفَتْ وَجُودَهَا، وَكُونَتْ كَيَانًا بَعُودَتَهُ مِنْ غُرْبَتِهِ، فَلَقَّهَا، وَرَعَاها، وَأَرْشَدَهَا، وَهُوَ وَحْدَهُ الَّذِي أَحْبَبَهَا، وَلَعَلَّ كُلَّ هَذِهِ المَعَانِي، وَالصِّفَاتِ، وَالشَّمَائِلِ الَّتِي عَكَسَتْهَا الشَّاعِرَةُ تُوقِنُنَا على سَبَبِ هَذِهِ المَرِئِيَّاتِ، الصَّادِقَةِ، الحَارَّةِ عَلَيْهِ حَتَّى ذَهَبْنَا إِلَى قَرْيَتِهَا بِالْحَنَسَاءِ في هَذَا البَحْثِ، وَإِنْ كَانَ رِثَاءُ الخِنَسَاءِ في أَخِيهَا صَخْرٍ أَكْثَرَ نِتَاجًا، فَقَالَتْ (طَوْقَان، 1993، ص: 345):

وَعَادَ مِنْ غُرْبَتِهِ أَخِي الكَبِيرُ عَادَ
إِبْرَاهِيمُ كَانَ قَلْبُهُ الرَّحِيمِ خَيْرًا كَثِيرًا
وَقَبِيضُ حُبِّهِ عَزِيزِ
وَلَقَّنِي أَخِي وَصَّمَّنِي إِلَى جَنَاحِهِ
هُنَا اسْتَقْبَلْتُ الحُبَّ ذَاتِي وَارْتَوَيْتُ
هُنَا اسْتَرَدَدْتُ ذَاتِي الَّتِي تَحَطَّمَتْ
بِأَيْدِي الأَخْرِيِّينَ ذَاتَهَا
بِنَاءِهَا هُنَا اكْتَشَفْتُ مَنْ أَنَا

عَرَفْتُ مَعْنَى أَنْ أَكُونَ
وَمَاتَ مَنْ أَحَبَّنِي
مَاتَ أَخِي الَّذِي أَحَبَّنِي وَلَمْ يَكُنْ
هُنَاكَ مَنْ أَحَبَّنِي سِوَاهُ

النتيجة:

تَحَرَّكَتِ الشَّاعِرَتَانِ فِي رِثَاءِ أُخُوَيْهِمَا مِنْ مَنْطِقِ إِنْسَانِي، أَنْثَوِي، أُخُوِيّ، وَكِلْتَاهُمَا سَخَّرَتْ إِمْكَانَاتِهَا الشَّعْرِيَّةَ لِتَخْلِيدِ أُخِيهَا تَخْلِيداً أَدَبِيّاً عَبْرَ الْعُصُورِ وَالْأَجْيَالِ. فَالْخَنَسَاءُ أَصْرَتْ عَلَى رَسْمِ صُورَةٍ مِثَالِيَّةٍ، فَرِيدَةٍ، خَارِقَةٍ لِأُخِيهَا صَخْرٍ مَعْتَمِدَةٍ عَلَى وَصْفِهِ بِالْقِيَمِ الْإِنْسَانِيَّةِ الْمَعْرُوفَةِ فِي ذَلِكَ الْوَقْتِ مِنْ شَجَاعَةٍ، وَكْرَمٍ، وَإِقْدَامٍ، وَطَيْبٍ، وَوَضَاءَةٍ وَجْهٍ، وَإِغَاثَةٍ لِلْمَلْهُوفِ، وَلَا نُعِيدُ ذِكْرَ الشَّوَاهِدِ دَفْعاً لِلتَّكْرَارِ، وَجَعَلَتْ مَقْتَلَهُ مُصِيبَةً جَمَاعِيَّةً، فَالْقَبِيلَةُ كُلُّهَا مَفْجُوعَةٌ بِهِ إِلَّا أَنْ فَجِيعةَ الْقَبِيلَةِ لَمْ نَزْهَا مُسْتَمْرَةً بَيْنَمَا رَأَيْنَا فَجِيعةَ الْخَنَسَاءِ الْفَرْدِيَّةَ مُسْتَمْرَةً، فَالشَّاعِرَةُ عَلَى عَظَمِ مُصِيبَتِهَا لَمْ تَفْقِدْ تَوَارُثَهَا الشَّعْرِيَّ بَلْ نَسْتطِيعُ الْقَوْلَ: إِنَّ مَقْتَلَ صَخْرٍ كَانَ سَبَباً رَئِيسِيّاً فِي بُرُوزِ شَاعِرَتَيْهَا، وَتَمَيَّزَتْ بِتَرْكِيْبِ صُورٍ شَعْرِيَّةٍ بَدِيعَةٍ ذَكَرْنَا فِي مَوْطِنِهَا فِي هَذَا الْبَحْثِ. وَأَمَّا قَدَوَى طُوقَانَ، فَلَمْ تَرِثْ أَخَاهَا إِبْرَاهِيمَ بِذَاتِ الْمَعْنَى، وَلَعَلَّ هَذَا بِسَبَبِ تَغْيِيرِ ظُرُوفِ الْمَكَانِ وَالزَّمَانِ، وَطَبِيعَةِ الْخَدَثِ، فَالْعَصْرُ الَّذِي عَاشَتْ فِيهِ قَدَوَى طُوقَانَ لَمْ تَكُنْ فِيهِ قَبَائِلُ، وَغَزَوَاتُ كَعَصْرِ الْجَاهِلِيَّةِ الَّذِي عَاشَتْ فِيهِ الْخَنَسَاءُ، فَهِيَ عَاشَتْ فِي عَصْرِ الدُّوَلِ، وَالْمَنْظَمَاتِ، فَهِيَ ابْنَةُ دَوْلَةٍ مُعْتَصِبَةٍ، وَأَخُو الْخَنَسَاءِ قُتِلَ بَيْنَمَا مَاتَ أَخُو قَدَوَى مَاتَ مِيتَةً طَبِيعِيَّةً؛ وَلِذَلِكَ لَمْ نَجِدْهَا تُحَرِّضُ عَلَى الثَّأْرِ لَهُ. وَعَصْرُ قَدَوَى هُوَ عَصْرُ إِذَاعَةٍ، وَتَلْفَازٍ، وَضُحْفٍ، وَاحْتِلَالٍ، وَمَعَ هَذَا لَمْ نَجِدْهَا تُشِيدُ بِعَمَلِ أُخِيهَا فِي هَذِهِ الْمَجَالَاتِ، فَحَزْنُ الْخَنَسَاءِ عَلَى صَخْرٍ كَانَ جَمَاعِيّاً تَارَةً، وَفَرْدِيّاً يَخْصُهَا وَحْدَهَا تَارَةً، وَهُوَ الْأَغْلَبُ بَيْنَمَا كَانَ حُزْنُ قَدَوَى فَرْدِيّاً. وَكَانَ رِثَاءُ الشَّاعِرَتَيْنِ بِصِفَتَيْهِمَا أُخْتَيْنِ لِأُخُوَيْهِمَا عَلَامَةً فَارِقَةً فِي الشَّعْرِ الْعَرَبِيِّ مِنْذُ عَصْرِ الْخَنَسَاءِ إِلَى الْآنِ، وَيُعَدُّ مَا تَرَكْتَاهُ فِي هَذَا الْمَوْضِعِ ذُخْراً كَبِيراً لِلْمَكْتَبَةِ الْعَرَبِيَّةِ، وَكَنْزاً لَا يُمَكِّنُ التَّفْرِيطُ بِهِ. فَرِثَاؤُهُمَا لِأُخُوَيْهِمَا امْتَلَكَ خُصُوصِيَّةً مِنْ أَنْ تَجَاوِزَ التَّقْلِيدِيَّةَ فِي بُكَاءِ الْأُخْتِ عَلَى أُخِيهَا مُدَّةً مِنَ الزَّمَنِ جَزِيّاً عَلَى الْعَادَاتِ وَالتَّقَالِيدِ ثُمَّ النَّسِيَانِ بَعْدَ أَيَّامٍ مَعْدُودَةٍ. فَالْبُكَاءُ عَلَى الْأَخِ الْمَقْتُولِ أَوْ الْمَيِّتِ عِنْدَهُمَا ظَاهِرَةٌ حَيَاتِيَّةٌ لِأَزْمَتَيْهِمَا طَوِيلَتَا حَيَاتِهِمَا.

المصادر والمراجع:

- أبو تمام، حبيب بن أوس، كتاب الوحشيات، تح: عبدالعزيز الرَّاجُكُوتِي، ط3، دار المعارف، القاهرة، 1968م.
أبوماضي، إيليا، الديوان، دار العودة، بيروت، 2004م.
الأسدي، بشر بن أبي خازم، الديوان، شرح: مجيد طراد، ط1، دار الكتاب العربي، بيروت، 1415هـ-1994م.
البحثري، الوليد بن عُبادة، الحماسة، تح: محمد حُور وأحمد عيد، هيئة أبو ظبي للثقافة والتراث، أبوظبي، 1828هـ-2007م.
الجُمَحِي، محمد بن سلام، طبقات الشعراء، دراسة: طه أحمد إبراهيم، دار الكتب العلمية، بيروت، 1422هـ-2001م.
الحُسَينِي، هبة الله، ديوان مختارات شعراء العرب.
الجَمِيْرِي، نَشْوَان، الحُور العِين، تح: كمال مصطفى، مطبعة السعادة، مصر، 1948م.
الصَّفَّار، ابتسام، مالك ومنم ابن نُؤَيْرَةَ الْيَزُوعِي، مطبعة الإرشاد، بغداد، 1968م.
ضَبِيف، شوقي، الرثاء، ط4، دار المعارف، القاهرة، 1955م.
طَمَّاس، حمدو، ديوان الخنساء، دار المعرفة، بيروت، 1425هـ - 2004م.
طُوقَانَ، قَدَوَى، الأعمال الشعريّة الكاملة، ط1، المؤسسة العربية للنشر، بيروت، 1993م.
عبدالله، محمد حسن، إبراهيم طُوقَانَ/حياته ودراسة فنيّة في شعره/، مؤسسة البابطين للإبداع الشعري، الكويت، 2002م.
القَرَشِي، أَبُو زَيْد، جَمْهَرَةُ أَشْعَارِ الْعَرَبِ، تح: محمد علي الْبَجَّائِي، نهضة مصر للطباعة والنشر، مصر، بلا تاريخ.
يَمُوت، بَشِير، شاعرات العرب في الجاهليّة والإسلام، ط1، المطبعة الوطنية، بيروت، 1353هـ-1934م.

**RADYONUN TOPLUMSAL KABULÜ VE DEĞİŞEN GÜVEN DUYGUSU:
“TÜCCAR OYUNU” ÖRNEĞİ**

Hakan ÇELİKTEN²⁹

ÖZET

Toplumun sosyo-kültürel hayatında yaşanan değişim, bireylerin hayata bakış açısını da etkilemektedir. Daha çok sözün hâkim olduğu toplumsal düzende ağızdan çıkan her bir kelime son derece önem arz ederken; yazılı kültürün hâkim olduğu yaşayış tarzında artık yazılı metinler esas kabul edilir hâle gelmiştir. Bu durum, bize yazının hakimiyetiyle birlikte toplumun güven duygusunda yaşanan değişimi göstermektedir. Yazılı kültürü takip eden ve günümüz dünyasının şekillendiren elektronik kültür ortamında ise bu kültür ortamına ait araçların sunmuş olduğu içerik, toplumunda yeniden bir güven inşasına yol açmıştır. Bu araçların başında gelen radyo, Anadolu coğrafyasına çok hızlı bir şekilde yayılmış ve toplumun bu yeniliği kabulü ile radyonun sunmuş olduğu içeriklere güven yan yana ilerlemiştir. Öyle ki belirli bir zaman sonra radyoda sunulan bilgiye göre doğru ve yanlış ayrımı yapılır hâle gelmiştir. Toplumda yaşanan böylesi bir değişimi ilgili toplumun içerisinden çıkan ürünlerde takip etmek mümkündür. Bu bildiriye “Tüccar Oyunu” adlı köy seyirlik oyunu incelenerek radyonun toplumsal kabulü ve buna bağlı olarak Anadolu’nu en kırsal yerinde gerçekleşen değişim görülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Radyo, Köy Oyunları, Geleneksel Tiyatro, Değişim

**SOCIAL ACCEPTANCE OF RADIO AND CHANGING TRUST: EXAMPLE OF
"TÜCCAR OYUNU"**

Abstract

Changes in the socio-cultural life of society also affect the perspective of individuals on life. In a social order dominated by words, each word coming out of the mouth is of utmost importance, while in the style of life dominated by written culture, written texts have now become accepted as the basis. This shows us the change in the sense of trust of society with the dominance of writing. In the electronic cultural environment that follows the written culture and shapes the modern world, the content presented by the tools of this cultural environment has led to the building of trust again in the society. Radio, which is one of these tools, has spread very quickly to the Anatolian geography, and with the acceptance of this innovation by society, confidence in the content offered by Radio has progressed side by side. So much so that after a certain time, according to the information

²⁹ Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hakancelikten@gmail.com. <https://orcid.org/0000-002-3823-684X>

presented on the radio, the distinction between right and wrong has become made. It is possible to follow such a change in society in the products coming out of the relevant society. In this statement, the village navigation game called “Tüccar Oyunu” will be examined and the social acceptance of radio will be tried to see the change that is taking place in the most rural part of Anatolia.

Keywords: Radio, Village Plays, Traditional Theatre, Change.

GİRİŞ

Toplumsal hayatın herhangi bir noktasında yaşanan değişim, domino etkisi oluşturarak toplumun bütün parçalarını etkileyecek şekilde etki alanını genişletmektedir. Bu sebeple bütünü görebilmek adına ele alınan konunun maddi olandan manevi olana kadar birçok farklı boyutuyla değerlendirilmesi gerekmektedir.

Alan araştırmacılarının çoğunun hemfikir olduğu üzere kültürel manada toplumlar sırasıyla sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamlarında bulunmuştur.³⁰ Bu kültür ortamlarının her biri kendine ait şartlar doğrultusunda toplumu şekillendirmiştir. Toplumun yeni şartlara göre şekil alma süreci kendi içinde birçok boyutta değişim yaşamasının önünü açmaktadır. Kültürel anlamda bakıldığında sözel toplum yapısı içerisinde “söz” esastır. Dolayısıyla ikili ilişkilerden toplumsal ilişkilere kadar birçok unsur sözün üzerine inşa edilmektedir. Hâl böyle olunca bu dönemde sözüne güvenilen kişiler toplumda saygın ve danışılan konumdadır.

Yazının hâkim olduğu toplumsal düzende ise sözün yavaş yavaş yerini yazıya bıraktığı görülmektedir. Bu dönemde birçok unsurun yanında insanlar arasındaki ilişkilerde güven duygusu yeniden ele alınmış ve bu duygunun işleyişinde sözün yerine yazı esas hâle gelmiştir. Bu durumu ticaretten evlilik kurumuna kadar birçok noktada görmek mümkündür. Elektronik kültür ortamına gelindiğinde ise özellikle kitle iletişim araçları, toplumsal yaşayışın merkezde yer alma sürecine girince “güven duyma” kısmında, bu araçların içeriklerinin toplumsal kabulünün yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bireylerin maruz kaldıkları bu yeni unsura şaşkınlık, saygı ve hayret gibi duygularla yaklaşarak içerik tüketicisi konumuna geldikleri anlaşılmaktadır.

Toparlamak gerekirse toplumsal ilişkilerde güven sürecinin söze güvenden yazılı belgeye ve elektronik araç içeriklerine doğru ilerlediğini söylemek mümkündür. Bu durum, bizlere bir yandan da toplumsal kabulü göstermektedir. Değişen şartlar kendi özelliklerini karşı tarafa aktarmakta, karşı taraf yeni olanı kabul etme sürecine dahil olursa yeni şartlara adaptasyon gerçekleşmektedir.

Adaptasyonun gerçekleşmesiyle yeni olan toplumsal hayatın ve bu hayat içerisinde çıkan ürünlerin içeriklerini oluşturur hâle gelmektedir. Köy seyirlik oyunları toplumun kendini yansıttığı önemli kültürel ürünlerdendir³¹. Bu oyunların içeriklerini incelemek bize toplumda yaşanan değişimleri ve yeni kabulleri görme imkânı sunacaktır. Teknolojik gelişmeler birçok alanda olduğu gibi geleneksel tiyatroyu da etkilemiştir³². Ayrıca

³⁰ Sözlü, yazılı ve elektronik kültür ortamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ong 2014). Geleneksel kültürün modern dönemdeki değişimi ve birincil sözlü kültür ortamı ile ikincil sözlü kültür ortamı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Eker 2017: 399-416).

³¹ Geleneksel Türk tiyatrosu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (And 1984; And 2015).

³² Radyonun kent merkezli sözlü tiyatroya ile olan ilişkisi için bkz. (Özdemir 2012: 211-214).

geleneksel tiyatro içinden çıktığı toplumu yansıtmaya özelliğine de sahiptir. Bu bildiride toplumun yaşadığı değişimi ve radyo gibi modern döneme ait bir aracın kabulünü görme amacıyla ele alınan “Tüccar Oyunu” adlı gösterim aracılığıyla Anadolu’nun en kırsal noktasına radyonun girişi ve bununla birlikte toplumun güven anlayışında yaşanan değişim görülmeye çalışılacaktır.

“Tüccar Oyunu” Adlı Gösterimin İncelenmesi

Ele aldığımız “Tüccar Oyunu” Amasya’nın Uygur Köyünde tespit edilmiştir. Oyuncu kadrosu ve malzemeleri şu şekildedir:

Tüccar, Kâtip, Ahmet, Ağa, Süleyman Çavuş, Topaloğlu ve Köylüler. Katibin kalemi, toplu iğne, kağıt, katibin sırtına elleri ve ayakları sarılı bağlanmış bir adam.

Oyun köylünün İstanbul’a gidecek tüccardan bir şeyler istemesi ve tüccarın onlara oyun oynaması üzerine kurulmuştur.³³

Tüccardan istenilen ürünler toplumda yaşanan tüketim alışkanlığındaki değişimi yansıtmaktadır. Bunu özellikle Ahmet Ağa’nın sözlerinde ve isteğinde görmek mümkündür:

Ahmet Ağa: (Tüccara) Ulen yârenlik (ahbap, dost) biz babamızdan at isterdik, kuzu, koç isterdik. Şimdi devir o devir değil. Bizim oğlanla gelin radyo isteyip dururlar. Radyoda söz var, saz var, haber var. Düşündüm, sonra onlara peki dedim. Yârenlik, sana zahmet, bize oğlanın dediği Ağa marka çelik altı lambalı bir radyo aliver. (Elçin 1991: 89).

Görüldüğü üzere toplumda yeni nesille birlikte tüketim alışkanlıkları değişmek ve toplumun geri kalan kısmı da buna ayak uydurmaktadır. Ahmet Ağa, kendi istekleri ve yeni neslin istekleri arasında farklılıkların olduğuna dikkat çektikten sonra radyonun özelliklerinden bahsetmektedir. Yeni olan ürünün ihtiyaçları giderme yönündeki kabiliyeti onun kabulünü de kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla birden çok işleve sahip olduğu vurgulanan radyonun kabulü de kolay olacaktır. Burada özellikle radyonun haber verici yönüne dikkat çekildiği görülmektedir. Sözlü kültürde haber verme işlevi daha çok âşıklar gibi gelenek temsilcilerinin üzerindeyken yaşanan teknolojik gelişmeler bu işlevin başka araçlara geçmesinin önünü açmıştır. Metindeki radyo vurgusu bu geçişin toplum nezdinde yaşandığını göstermektedir.

Radyonun haber verme işlevi onun sunmuş olduğu içeriklere güven duyulması gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Metinden alınan aşağıdaki parçada bu durum net bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Birinci Köylü: Hoş geldin tüccar!

Tüccar: Hoş bulduk ağa.

İkinci Köylü: Ne var ne yok İstanbul’da. Havalar nasıl?

Tüccar: İnsanına göre. Hem yaz, hem kış.

Üçüncü Köylü: Bu nasıl söz? Dalga denizde olur. Geç babam geç!

Topaloğlu: Bizim makine geldi mi?

Ahmet Ağa: Yârenlik, radyo nerde?

Süleyman Çavuş: Tüccar, benim elbiseyi ver.

Tüccar: (Hepsine birden) Ağalar, beni dinleyin. İnsanın başına çok şey gelir.

(Köylüler bir ağızdan)

-Senin başına ne geldi?

Tüccar: Sormayın başıma gelenleri.

³³ Tüccar Oyunu’nun tam metni için bkz. (Elçin 1991: 88-89).

Ahmet Ağa: Ee! Anlat bakalım, ne imiş başına gelen.

Topaloğlu: Dalga mı geçiyorsun?

Tüccar: Hemşehriler! İstanbul'dan malı aldım. Ver elini Samsun dedik, vapura bindik, Zonguldak açıklarında bir fırtına koptu. Gemi battı. Canımı zor kurtardım. Zavallı kâtip boğuldu. Mallar gemide kaldı!

Süleyman Çavuş: Tüccar, bizi kandırmağa kalkma, dolma yutmayız.

Birinci Köylü: Vapur batsaydı köy odasındaki radyodan duyardık.

İkinci Köylü: Geç babam geç!

Tüccar: Vallâhi Billâhi doğru!

Üçüncü Köylü: Sus! Yemin çarpar. (Elçin 1991: 89)

Yukarıdaki metinde radyonun toplum tarafından nasıl kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Tüccarın yemin içerikli sözüne güvenilmezken radyonun sunmuş olduğu haberlere büyük bir güven duyulduğu görülmektedir. Bu güven, radyonun yeni bir araç olması ile de alakalıdır. Zaman ilerleyip kitle iletişim araçlarının kullanımı içselleştirildiğinde toplumda bu araçlar vesilesiyle sunulan bütün içeriklere güven duyulmaması gerektiği anlayışı hâkim olacaktır. Ancak söz konusu oyunda, kırsal bir bölgede radyo ile yeni tanışan yerel kişilerin bu araca duyduğu saygı ve güven net bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

SONUÇ

Kitle iletişim araçları, modern dönemin toplumu ve bireyi etkileme noktasında en önemli unsurları olarak dikkat çekmektedir. Bu araçlar, toplumların modernleşme sürecinin yönetimi noktasında sunmuş oldukları içeriklerle önemli rolle sahiplerdir. Dolayısıyla onların dünya geneline hızla yayılması değişim ve dönüşüm sürecinin istenir seviyede devam etmesi için gerekli bir durumdur. Bu araçlar içerisinde radyo, sözlü kültürün henüz hâkim olduğu Anadolu coğrafyasında yeni dönemin habercisi olarak hızlı bir şekilde yayılmıştır. Yeni dönem ise elektronik kültür çağıdır diğer adıyla modern dönem.

Modern dönem, kendinden önceki geleneksel döneme göre birçok açıdan farklılık içermektedir. Bu farklılıklar toplum geneline nüfuz ettikçe değişim de beraberinde gelmektedir. Bu çalışmada ele alınan “Tüccar Oyunu” bir köy seyirlik oyunudur. Bilindiği üzere köy seyirlik oyunları kırsal bölgelerde icra edilen oyunlardır. Kırsal bölgeler ise sözlü kültürün ve geleneksel ilişkilerin en yüksek olduğu noktaları oluşturmaktadır. İşte böylesi bir yerde oynanan “Tüccar Oyunu”, modern dönemin izlerinin kırsal bölgelerde de görülmeye başladığını belirten dikkat çekici bir içeriğe sahiptir.

Oyunun metni incelendiğinde, öncelikli olarak değişen tüketim kültürü göze çarpmaktadır. Bu değişimi şehre giden tüccardan istenilen araç gereçlerden görmek mümkündür. Ahmet Ağa'nın tüccardan radyo istemesi kitle iletişim araçlarının yayıldığı coğrafyanın ve bu aracın toplum tarafından kabul gördüğünün göstergesidir. Bu kabulün boyutları oyunun ilerleyen kısımlarında daha net gözükmektedir. Şehirden dönen tüccar, kaza geçirdiğini ve dolayısıyla siparişleri getiremediğini belirtse de köylüler radyodan kaza haberi duymadıklarını belirterek tüccarın yalan söylediğine karar vermektedir. Bu durum, modern dönemde güven duygusunun değiştiğini göstermektedir. Geleneksel dönemde söz, güven inşasında esas alınan bir unsur iken elektronik kültür çağında sözün yerini teknolojik aletin aldığı anlaşılmaktadır. Köylülerin radyonun içeriklerine bu denli güven duyması en kırsal bölgede dahi değişimin ne boyutta yaşandığının göstergesidir.

KAYNAKÇA

- And, Metin (1985), *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, İstanbul: İnkilâb Kitapevi.
- And, Metin (2015), *Başlangıçtan 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eker, Gülin Ögüt (2017), "Gelenekten Geleceğe Halk Edebiyatı", *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, ed.: Öcal Oğuz vd. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Elçin, Şükrü (1991), *Anadolu Köy Orta Oyunları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ong, Walter (2014), *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Özdemir, Nebi (2012), *Medya Kültür ve Edebiyat*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ISBN 978-605065857-6

I. International Research Congress of Language and Literature
المؤتمر العلمي الدولي الأول للعلوم اللغوية والأدبية
I. Uluslararası Dil ve Edebiyat Kongresi

Full Text Book

كتاب وقائع المؤتمر

Tam Metin Kitabı

ISBN 978-605065857-6

9

786050

658576

www.rimarcongress.com

rimar.lisan@gmail.com

0090 539 700 63 02